

**T. C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ALEVÎ-BEKTÂŞÎ KAYNAKLARINA GÖRE
İBADETLER
(Karşılaştırmalı Bir İnceleme)
(Yüksek Lisans Tezi)**

Ahmet GÜMÜŞ

**Dr. Öğr. Üyesi Ümit ERKAN
Danışman**

**RİZE
2019**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Ahmet GÜMÜŞ tarafından hazırlanan *Alevî-Bektâşî Kaynaklarına Göre İbadetler (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)* başlıklı bu çalışma, 14.10.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR

 Kabul/Red

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ümit ERKAN

 Kabul/Red

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Aydın BAYRAM

 Kabul/Red

18 / 11 / 2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 14.10.2019

Ahmet GÜMÜŞ

ÖN SÖZ

İbadet, bir toplumun dini kimliğini ve hassasiyetini ortaya koyan en önemli göstergelerden biridir. İbadeti olmayan toplumların dini kimliklerinin varlığına şüphe ile bakılması kaçınılmazdır. İbadet telakkisi de bazı faktörlere bağlı olarak kısmî farklılıklar arz edebilmektedir. Bu faktörlerle ilgili zaman, coğrafya, ekonomi, örf- adet, eğitim gibi kavramlara yer verilebilir.

Alevîlik, 10. yüzyıldan itibaren göçebe Türklerin, İslâm dinini kabul etmesiyle birlikte başlayan, ancak kapalı bir cemaat yapısı içerisinde gelişen bir yapıdır. Bu kapalılığından dolayı Alevîliğin inançları, ibadetleri, ahlaki kuralları, kültürel yapıları hep merak edilmiş ve araştırmalara konu olmuştur. Yapılan araştırmalarda objektifliğin korunabilmesi için kullanılan kaynakların yazılı kaynaklar olması gerekmektedir.

Biz de bu çalışmamızda Alevî toplumunun ibadetlere karşı olan ilgi ve meraklarını, ne denli dini kimlik ve hassasiyete sahip olduklarını görebilmek adına Alevî-Bektâşîlerin ana kaynaklarını merkeze alarak ve ibadetleri namaz, oruç, zekat, hac ve kurban ile sınırlandırarak tespit etmeye çalıştık. Alevî-Bektâşî Klasikleri, İmam Cafer Buyruğu, Yedi Ulu Ozan'ın nefes ve deyişleri, Alevî Dedelerinin eserleri, günümüzdeki Alevîlik ile ilgili yapılan araştırma ve telif edilen eserler, Anadolu Alevîliği ile ilgili yapılan saha araştırmaları tezimize kaynak oluşturmuştur.

Alevî-Bektâşî Kaynaklarına Göre İbadetler başlığı altında tezimiz giriş, beş ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde konunun önemi, başvurulacak kaynaklar, yöntem ve metot açıklanmıştır.

Birinci bölümde Alevî-Bektâşî Klasikleri, Yedi Ulu Ozanlar ve İmam Cafer Buyruğu'nda geçen namaz ibadeti tespit edilerek, Anadolu Alevîlerine göre namaz ibadeti karşılaştırılmış ve namaz çeşitlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise Alevîlerin ana kaynaklarında geçen oruç ibadetinin mahiyetine değinilerek, Anadolu Alevîleri hakkında yazılan eserler ve tezler karşılaştırılmış ve konu ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. Başlık altında Ramazan, Muharrem, Hızır ve diğer oruçlara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde hac ibadetinin Alevî toplumundaki yerine yazılı kaynaklar çerçevesinde değinilmiş ve bir karşılaştırma yapılmıştır.

Dördüncü bölümde zekat ibadeti ele alınmış ve Alevî toplumunun zekat anlayışı yine Alevî-Bektâşîlerin ana kaynakları merkeze alınarak, alan araştırmaları ve Anadolu Alevîleri hakkında yazılan eserlerle karşılaştırılma yapılmıştır.

Beşinci bölümde ise Alevî toplumunda ayrı bir yeri olan kurban ibadetine yer verilmiştir. Kurban ibadetinin Alevîlerin ana kaynaklarında geçen kısımlarıyla, günümüz Alevîlerinin bu ibadete olan tutumları ortaya konularak bir karşılaştırma yapılmıştır. Başlık altında Muharrem kurbanı, Hızır İlyas kurbanı, Abdal Musa kurbanı, Musahip kurbanı gibi konulara yer verilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve tezimizin her aşamasında gerekli uyarıları yaparak yardımını ve çok değerli vaktini benden esirgemeyen çok kıymetli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ümit ERKAN Bey'e ve tez yazım sürecinde sabırla beni destekleyen eşim Melek GÜMÜŞ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet GÜMÜŞ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN.....	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
ÖZET	8
ABSTRACT.....	9
KISALTMALAR.....	10
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

NAMAZ İBADETİ

I. ALEVÎLİKTE NAMAZ	30
A. Beş vakit namaz	38
B. Cenaze Namazı.....	45
C. Bayram Namazı.....	48
D. Cuma Namazı.....	49
E. Seferi Namazı	51
F. Nafile Namaz	52
G Halka Namazı.....	54
H. Beynamaz.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

ORUÇ İBADETİ

I. ALEVÎLİKTE ORUÇ.....	58
A. Ramazan Orucu	64
B. Muharrem Orucu	67
C. Hızır Orucu.....	75
D. Diğer Oruç.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAC İBADETİ

I. ALEVÎLİKTE HAC	81
-------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZEKAT İBADETİ	93
---------------------	----

I. ALEVİLİKTE ZEKAT	93
---------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

KURBAN İBADETİ.....	100
---------------------	-----

I. ALEVİLİKTE KURBAN	100
----------------------------	-----

A. Kurban Bayramı Kurbanı	110
---------------------------------	-----

B. Muharrem Kurbanı	110
---------------------------	-----

C. Hızır İlyas Kurbanı	111
------------------------------	-----

D. Abdal Musa (Birlik) Kurbanı	112
--------------------------------------	-----

E. Görgü- İkrar Kurbanı	112
-------------------------------	-----

F. Musahip Kurbanı	113
--------------------------	-----

G. Düşkün Kaldırma Kurbanı	113
----------------------------------	-----

H. Dâr (Kabir) Kurbanı	113
------------------------------	-----

I. Adak Kurbanı.....	113
----------------------	-----

İ. Yağmur Duası Kurbanı	114
-------------------------------	-----

J. Şükür Kurbanı	114
------------------------	-----

SONUÇ	115
-------------	-----

KAYNAKLAR	117
-----------------	-----

ÖZ GEÇMİŞ	122
-----------------	-----

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Ümit Erkan

Hazırlayan: Ahmet GÜMÜŞ

Yıl: 2019

Sayfa: 122

ÖZET

ALEVÎ-BEKTÂŞÎ KAYNAKLARINA GÖRE İBADETLER

Alevîlik, geçmiş ile günümüz arasında birçok yönden farklılaşma yaşamıştır. Yaptığımız çalışma Alevîlerin farklılaşmaya maruz kalmalarında etken rol oynayan sebepleri ve bu sebeplerin doğurmuş olduğu sonuçları görebilme çabasıdır.

Bir toplumun dini kimlik ve hassasiyetini, o toplumun ibadet anlayışlarına bakarak anlayabilmek mümkündür. Alevî toplumunun dini kimliğini görebilmek adına araştırmamızın konusu Alevî-Bektâşî Kaynaklarına göre ibadetlerdir.

Bu çalışmada İslâm dininin ibadetlerinden olan namaz, oruç, hac, zekat ve kurban ibadetleri, Alevî-Bektâşîlerin ana kaynakları merkeze alınarak incelenmiş, ve günümüz Alevî toplumunun yazılı kaynakların neresinde durdukları mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Bektâşîlik, Klasikler, Namaz, Oruç, Zekat, Hac, Kurban, Muharrem, Musahip.

Recep Tayyip Erdogan University Institute Social Sciences

Department: Basic İslamic Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Dr. Ümit ERKAN

Author: Ahmet GÜMÜŞ

Year: 2019

Pages: 122

ABSTRACT

WORSHIP ACCORDING TO ALEVI BEKTASHI SOURCES

Alevism has differentiated in many ways between past and present. Our study is an attempt to see the reasons that played an active role in the exposure of Alevis to differentiation and the consequences of these reasons.

It is possible to understand the religious identity and sensitivity of a society by looking at the worship understanding of that society. In order to see the religious identity of Alevi society, the subject of our research is worship according to the Alevi-Bektashi Sources.

In this study, prayer, fasting, pilgrimage, zakat and sacrifice worship, which are among the worship of Islamic religion, have been examined by taking the main sources of Alevi-Bektashi as the center, and where the current sources of contemporary Alevi society are compared.

Keywords: Alevîsm, Bektashism, Classics, Prayer, Fasting, Zakat, Pilgrimage, Sacrifice, Muharram, Musahip.

KISALTMALAR

a.s.	:	aleyhisselam
b.	:	bin, ibn (oğlu)
bkz.	:	bakınız
bs	:	baskı
c.	:	cilt
ed.	:	editör
h.	:	hicri
haz.	:	hazırlayan
H.z.	:	Hazreti
İSAM	:	İslâm Araştırmaları Merkezi
Ktp.	:	Kütüphane
m.	:	miladi
r.a.	:	radiyallahu anh
s.	:	sayfa
ss.	:	sayfalar
s.a.v.	:	sallallahu aleyhi vesellem
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	ve benzeri

GİRİŞ

Problemin Durumu

Alevîlik-Bektâşîlik, Türkiye’de hakkında en çok konuşulan, pek çok kitap, makale, yazı yazılan dini grupların başında yer almaktadır. Alevîlik, 10. asırdan itibaren göçebe Türklerin İslâm’ı benimsemeye başlamasından günümüze kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır.

İbadetler her dinin özünde vardır. Bu bağlamda İslâm şemsiyesi altında yer alan Alevîlik-Bektâşîlik yorumunun da bir ibadet anlayışının varlığı söz konusudur. Alevîler yazılı kaynaklara pek itibar etmeyip, sözlü kaynaklarla yol almaktadırlar. Bu da onların zaman içerisinde değişime uğramalarına neden olmuştur. Günümüz Alevî toplumuna baktığımızda namaz, oruç, zekat vb. gibi ibadetlerin bilgisinin sözlü olarak varlığından haberdar oldukları, ancak bu ibadetleri uygulama noktasında ziyadesiyle eksikliklerinin olduğu gözlenmektedir. Alevîlerin yazılı kaynaklarına itibar etmeleri, onların İslâm dairesi içerisinde durmalarında son derece yardımcı olacak ve zaman içerisindeki tutarsızlıklarının azalmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Alevî Bektâşîlerin ana kaynakları, İslâm Mezhepler Tarihi eserleri arasında Alevîler için son derece önemli bir yer tutmaktadır. Ana kaynaklar Alevî Bektâşî Klasikleri, Yedi Ulu Ozanlar’ın şiirleri ve İmam Cafer-i Sadık Buyruğu’ndan oluşmaktadır. Bu eserler geçmiş ile günümüz Alevîlerinin ibadetlere yaklaşımları arasında ne denli bir farklılaşma yaşandığının görülmesi ve anlaşılabilmesi açısından ve kendi aralarındaki tutarlılığın ne derecede olduğu hakkında bize ışık tutacaktır. Bu bağlamda baktığımız zaman araştırmamızın amacı Alevîlerin ana kaynaklarında var olan ibadetler ile günümüz Alevî eserlerinde ve saha araştırma eserlerinde Alevîlerin yaptıkları ibadetleri mukayese ederek, günümüz Alevîlerinin geçmişteki çizgileri ile şimdiki çizgilerinin paralellik boyutunu belirlemek olacaktır.

Araştırmanın Önemi

Alevîlik, geçmiş ile günümüz arasında birçok yönden farklılaşma yaşamıştır. Yaptığımız çalışma Alevîlerin farklılaşmaya maruz kalmalarında etken rol oynayan sebepleri ve bu sebeplerin doğurmuş olduğu sonuçları görebilme çabasıdır.

Kısmi değişiklikler göstermek ile beraber hemen her inanç sistemi içerisinde ibadet algısı vardır. Namaz, oruç, zekat, hac ve kurban ibadeti İslâm dininin olmazsa olmazlarından. Bu çalışma, Alevîler için çok büyük değere haiz olan Hacı Bektaş-ı Veli, Kaygusuz Abdal, Virânî Baba gibi erenlerin temel kaynakları olan Alevî-Bektâşî Klasikleri, İmam Cafer Buyruğu, Hatayî, Yeminî, Pir Sultan Abdal gibi Yedi Ulu Ozan'ın nefesleri esas alınarak bu eserlerde aktarılan temel ibadetleri namaz, oruç, hac, zekat ve kurban olarak sınırlandırarak tespit etmek ve günümüz Alevî toplumunun ibadetlere yaklaşımı ve bu ibadetlerin uygulanışı ile ilgili aralarındaki benzerlik ve farklarını belirtmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Alevî-Bektâşî Klasikleri diye ifade edilen, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât, *Besmele Tefsiri* ve *Velayetnâme*'si, Kaygusuz Abdal'ın *Saraynâme* ve *Dil-Güşâ*'sı, Cabbâr Kulu'nun *Kitâb-ı Cabbâr Kulu* adlı eseri, Virânî Baba'nın *İlm-i Câvidân*'ı, Bursa'da kadılık yapan er-Radavî'nin *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*'ı, ve müellifleri tam olarak bilinmeyip anonim sayılan *Erkannâme*, *Hızırnâme*, *Dâstân-ı İbrahim Ethem*, *Kitâb-ı Dâr*, *Muhammed bin Hanefiyye Cengi* ve *Şeyh Sâfi Buyruğu* adlı kitaplar araştırmamızın temel kaynaklarını teşkil etmektedir. Bu çalışmada merkezde Alevî-Bektâşî Klasikleri olmak üzere diğer mezkûr eserlerde yer alan ibadetler namaz, oruç, hac, zekat ve kurban ile sınırlandırılarak işlenecektir.

Bunların yanında İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Alevîler nezdinde büyük önem taşıyan ve Yedi Ulu Ozan diye anılan, Yeminî, Şah İsmail Hatayî, Pir Sultan Abdal, Virânî Baba, Seyyid Nesîmî, Kul Himmet ve Fuzûlî'nin nefesleri de temel kaynakların yanında araştırmamıza ışık tutacaktır.

İbadetler ile ilgili Alevî dedelerin eserleri, Alevî vatandaşların yoğun olarak yaşamış olduğu Tunceli, Sivas, Amasya, Adıyaman gibi yerlerde yapılmış saha araştırmaları, anketler ile Alevî-Bektâşîlerin ana kaynakları aralarındaki kıyaslamalar da tezimizde yer alacaktır.

Ayrıca Alevîlik ile ilgili yazılmış akademik inceleme ve araştırmalar, Alevî araştırmacılar tarafından telif edilen eserler de tezimize kaynak teşkil edecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmasına temel teşkil eden Alevî-Bektâşî Klasikleri, İmam Cafer Buyruğu, Yedi Ulu Ozan'ın deyişleri, Alevî Dedelerinin Alevîlik ile ilgili eserleri, Alevî vatandaşların yoğun olarak yaşamış oldukları yerde yapılan saha araştırmaları, Alevîlik ve ibadet anlayışları ile ilgili yapılmış bilimsel araştırmalar temin edilerek gerekli okumaların yapılması ve konu ile ilgili gerekli notların alınması hedeflenmektedir. Alevî-Bektâşî Klasikleri ile İmam Cafer Buyruğu ve Yedi Ulu Ozan'ın eserlerinde aktarılan ibadetlerden namaz, oruç, hac, zekat ve kurban ibadetleri tespit edilerek aralarında benzerlik ve farklılıkların karşılaştırmalı içerik analizi ile ortaya konması ve saha araştırmaları ile de kıyaslanması çerçevesinde gerekli notlar ve verilerin toplanması amaçlanmaktadır. Bütün bu çalışmalar yapılırken objektiflik ilkesinden uzaklaşmamaya gayret edilecektir.

Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmada kullanılan temel kaynaklar Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları arasında basılan “Alevî-Bektâşî Klasikleri”¹ isimli eserlerdir. Araştırmanın

¹ Alevî-Bektâşî Klasikleri diye anılan eserler şunlardır: Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş ve Ali Öztürk, (Ankara: TDV Yayınları, 2015); Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, haz. Hamiye Duran, (Ankara: TDV Yayınları, 2014); Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, haz. Hamiye Duran, (Ankara: TDV Yayınları, 2014); Anonim, *Kitâb-ı Dâr*, haz. Osman Eğri, (Ankara: TDV Yayınları, 2009); Anonim, *Dâstân-ı İbrâhim Edhem*, *Dâstân-ı Fâtıma*, *Dâstân-ı Hâtun*, haz. Mahfuz Söylemez, (Ankara: TDV Yayınları, 2011); Anonim, *Erkânâme I*, haz. Doğan Kaplan, (Ankara: TDV Yayınları, 2014); Cabbâr Kulu, *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, haz. Osman Eğri, (Ankara: TDV Yayınları, 2007); Virânî Baba, *İlm-i Câvidân*, haz. Osman Eğri, (Ankara: TDV Yayınları, 2008); Seyyid Alizâde Hasan b. Müslim, *Hızırnâme Alevî Bektâşî Âdab ve Erkânı (Buyruk)*, haz. Baki Yaşa Altınok, (Ankara: TDV Yayınları, 2007); Anonim, *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, haz. Ceyhun Ünlüer, (Ankara: TDV Yayınları, 2010); Kaygusuz Abdal, *Dil-gûşa*, haz. Abdurrahman Güzel,

temelini oluşturan “Alevî-Bektâşî Klasikleri” istinsah² tarihleri esas alınarak kronolojik bir şekilde ve diğer ana kaynaklar olan İmam Cafer-i Sadık Buyruğu ile Yedi Ulu Ozanlar’ın haklarında kısaca bilgi verilecektir.

1- Besmele Tefsiri

Besmele Tefsiri, Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’ye ait olduğu kabul edilen bir eserdir. Hacı Bektâş³ kültür tarihimizin büyük mütefekkir ve müridlerinden birisidir. O, Anadolu’nun Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında önemli bir etkisi olmuş manevî bir rehberdir. Hacı Bektaş’ın kendi hayatından itibaren günümüze kadar her dönemde birçok seveni ve takipçisi olmuştur. Bu sevgi ve bağlılığın neticesinde kendisine nispet edilen “Bektâşîlik” diye bir tasavvufî ekolün doğmasına sebep olmuştur.⁴

“Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma’a Makâlât-ı Hâcî Bektâş” adı ile Manisa Kütüphanesi’nde 3536 numara ile kayıtlı olan bu eser, h. 827 (m.1423) yılında Cafer bin Hasan tarafından istinsah edilmiştir. 30 varaklık tek nüshadır. Hacı Bektâş’ın Makâlât adlı eseri ile istinsah edilmiş olması ve Makâlât üslûbuna benzemesi, *Besmele Tefsiri*’nin Hacı Bektâş-ı Velî’ye ait olduğu fikrini desteklemektedir.⁵

Eserde besmele okumanın fazileti, besmele çekenin kula sağlayacağı faydalar, Hz. Peygamber’in mi’raç olayı ve yaşadığı manevî haller, Hz. Peygamber ile Tanrı arasındaki konuşmalar geçmektedir. Allah’ın lütfu, ihsanı, bağışlayıcılığı, cömertliği ve insanlar arası ilişkiler işlenmektedir. Ayrıca Allah’ın kullarının ibadetlerine ihtiyaç duymadığı belirtilmektedir. Bu eserde insanlara bu dünyada ve diğer dünyada mutlu olmanın yollarını çeşitli kavramlarla ve hikâyelerle anlatılmaktadır. *Besmele Tefsiri*’nde iman edenlerin ve imanla

(Ankara TDV Yayınları, 2009); Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, haz. Abdurrahman Güzel, (Ankara: TDV Yayınları, 2010); Abdulganî Muhammed b. Alâuddîn el-Huseynî er-Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*, haz. Osman Aydın, (Ankara: TDV Yayınları, 2011).

² “İstinsâh “yazılı bir metni veya bir kitabın örneğini çıkarıp kopya etme” demektir. Bu işi yapanlara kâtib, verrâk, nâsîh, nessâh, müstensih gibi isimler verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevzat Kaya ve Nebi Bozkurt, “İstinsah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 369-371.

³ Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 455-458.

⁴ Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, Giriş, *Makâlât*, 13.

⁵ Duran, Giriş, *Besmele Tefsiri*, 29-30.

“Bismillahirrahmanirrahim” diyenlerin cennetle mükâfatlandırılacağı dile getirilmiştir.⁶

2- Dil-güşâ

Dil-güşâ, Kaygusuz Abdal’a ait bir eserdir. Ancak Kaygusuz’un bizzat elinden çıkmış bir nüshasına rastlanılmamıştır. Eldeki yazmaların en eskileri, Gevhernâme’yi içine alan, h. 895/ m. 1489 tarihli Topkapı Sarayı’ndaki Mecmû’a-i Latife ile h. 907/ m. 1501 tarihli Marburg nüshasıdır.⁷

Kaygusuz Abdal’ın 14. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu ifade edilmektedir. Hayatına dair kaynaklarda pek fazla bilgi yoktur. Hakkında bilinenler, ölümünden sonra kaleme alınan anonim menâkıbnâmesi ve eserlerindeki bazı ipuçlarından hareket ederek yapılan yorumlara dayanmaktadır. Kaygusuz Alâiye (Alanya) sancağı beyinin oğlu olup adı Gaybî’dir. İyi bir tahsil gören Gaybî, zamanın aklî ve naklî bütün ilimlerini öğrenmiş cengâver biriydi; ata binmede, ok atmada, kılıç kullanmada rakibi yoktu. Ara ara avlanmaya çıkardı. Bir av sırasında vurduğu bir geyiğin peşine düşen Gaybî, geyiğin Elmalı’da bulunan Abdal Mûsâ’nın dergâhına girdiğini görür. Kaygusuz, şeyhin huzuruna çıkınca bir geyik vurduğunu, geyiğin kaçıp buraya geldiğini söyler. Abdal Mûsâ, “Attığın oku görsen tanır mısın?” deyince “evet” cevabını verir. Şeyh kolunu yukarıya kaldırınca Gaybî, attığı okun Abdal Mûsâ’nın koltuğuna saplanmış olduğunu görür ve şeyhin müridi olmaya karar verir. Bu durumu öğrenen Kaygusuzun babası ise, Teke beyinin de yardımıyla Abdal Mûsâ’nın üzerine bir ordu ile yürür. Abdal Mûsâ müritleriyle ona karşı çıkar ve kerametleri sayesinde Teke beyini öldürür. Bundan sonra babasının da rızasını alarak Abdal Mûsâ’ya intisap eden Gaybî’ye şeyhi Kaygusuz mahlasını verir.⁸

Dil-güşâ, nazım ve nesir karışımı bazı tasavvufî hakikatleri açıklayan mesnevî nazım türünde bir eserdir. Kaygusuz Abdal, Hemen her cümlesini bir ayet-i kerime veya hadis-i şerif ile desteklemektedir. Dil-güşâ’da 650 beyit vardır. Bunlardan 576 kadarı Türkçe, gerisi Farsçadır. Eserde ilahi, gazel... gibi değişik

⁶ Duran, Giriş, *Besmele Tefsiri*, 30-35.

⁷ Güzel, Giriş, *Dil-Güşâ*, 58.

⁸ Nihat Azamat, “Kaygusuz Abdal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 74; Güzel, Giriş, *Dil-Güşâ*, 19-25.

nazım türlerinden de birkaç örnek bulunmaktadır. Dil-güşâ'da temel fikir tasavvufun öğretilmesi olduğu için herkesin anlayabileceği sade bir dil ve anlatım tarzı ile yazılmıştır. Dil-güşâ'da vahdet-i vücûd anlayışını hatırlatan kayıtlara rastlamak mümkündür. İnsanlara dünya malına kapılmaması ve kendilerini çok iyi tanımaları tavsiye edilmektedir. “Nefsini bilen Rabbini bilir” ifadesindeki “nefis” kelimesini kendi zamanına kadar hiç kimsenin tam olarak anlayıp açıklamadığını söyleyen Kaygusuz, Dil-Güşâ'da daha çok nefis üzerinde durmaktadır.⁹

3- Saraynâme

Kaygusuz Abdal'a ait olduğu ifade edilen bu eserin Kaygusuz'un kendi elinden çıkmış bir nüshasına şimdiye kadar rastlanılmamıştır. Mevcut yazmaların en eskileri, Gevhernâme'yi içine alan, h. 895/ m. 1489 tarihli Topkapı Sarayı'ndaki Mecmû'a-i Latife ile h. 907/ m. 1501 tarihli Marburg nüshasıdır.¹⁰

Kaygusuz Abdal, dünyanın (cihanın) bir saray olduğunu ve bu sarayın da mutlaka bir padişahının olacağını, insanın dünyaya gelmedeki asıl amacının dünya ve ahireti unutmadan “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi de ahiret için” çalışması olduğunu dile getirerek, Allah Teâlâ'ya ibadet etmenin ve Allah'ı tanımanın faziletlerini alegorik (sözle resim çizme) bir tarzda manzum ve mensur olarak belirtmektedir.¹¹

4- Makâlât

Hacı Bektaş-ı Veli'nin en önemli eseri Makâlât'tır. Makâlât'ın aslının Arapça olduğu bilinmektedir. Molla Sa'deddin tarafından Türkçe'ye çevrildiği menakıbnamede ifade edilmektedir. M. Esad Coşan, Makâlât'ın manzum tercümesi üzerine bir doktora tezi hazırlamış, daha sonra da mensur tercümesinin çeşitli nüshalarından edisyon-kritik yaparak doçentlik tezi hazırlamıştır. Yayımlanan bu ikinci çalışmada Arapça nüshalar tanıtılmıştır. Buna göre Makâlât'ın bilinen iki Arapça ve birçok Türkçe nüshası vardır.¹²

Makâlât tasavvufî nitelikli bir eserdir. Dört kapı ve kırk makamı açıklamak için telif edilmiştir. Dört kapıdan maksat; şariat, tarikat, marifet ve hakikattir. Kırk makam ise işte bu dört kapıdan girilerek katedilecek olan kırk tane merdiven

⁹ Güzel, Giriş, *Dil-Güşâ*, 58-64.

¹⁰ Güzel, Giriş, *Saraynâme*, 85.

¹¹ Güzel, Giriş, *Saraynâme*, 96-97.

¹² Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, Giriş, *Makâlât*, 22-23.

basamağıdır. Hacı Bektaş, burada bu kapıları aralayarak her birindeki onar makamın neler olduğunu ve her makamdan bir sonraki makama ulaşmak için neler yapmak gerektiğini anlatmaktadır.

Hünkâr Makâlât'ta inanan insanların dört grup olduğunu ve bunların; âbidler, zâhidler, ârifler ve muhibler olduğunu belirtmiştir. Bu dört grup insanın yerine getirmekle mükellef olduğu şeylerin İslâm dininin temel prensipleri olduğunu anlatmaktadır. Hacı Bektaş Makâlât'ta insanların yapması gerekenleri tek tek bildirmiş ve bunların başlıca Allah ve resulünün emrettiği; ilim, irfan ve kültür tarihimizin büyüklerinin ortak olarak ortaya koydukları şeyler olduğunu ifade etmiştir.¹³

5- Fütüvvetnâme-i Tarîkat

İslâm coğrafyasında 8. asırda İran ve Irak'da neş'et edip zamanla mutasavvıflar arasında yaygınlaşan ve meslekî oluşumlara nüfuz eden “fütüvvet” kavramını konu edinen ve giderek bu teşekküllerin bir çeşit nizâmnâmesi hüviyetine bürünen eserlere genellikle “fütüvvetnâme” adı verilmektedir. Bu tür eserlerin, Seyyid Muhammed Radavî'nin Farsça fütüvvetnâmesinde olduğu gibi kendilerine özel adları olsa bile çok defa esas isimleri unutulmakta ve kısaca “fütüvvetnâme” olarak zikredilmektedirler.¹⁴

Fütüvvetnâmeler, yaşam kurallarını belirleyen ve insanlara toplumda ne şekilde davranmalarını öğretip açıklayan dinî-ahlâkî nitelikli nasihat kitaplarıdır. Bu eserlerdeki nasihatler asırlar boyunca Müslüman Türk toplumunun davranışlarını yönlendirmiştir. Dil ve uslûbunun sade ve akıcı olması bu eserleri daha da kıymetli hale getirmiştir.¹⁵

Fütüvvetnâmelerin bazılarının müelliflerin belli olduğu halde bazılarının müellifleri bilinmemektedir. Alevî-Bektâşî Klasikleri içerisinde yer alan Fütüvvetnâme-i Tarikat, Bursa'da kadılık vazifesi yapan Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâuddin Radavî'ye aittir. Eser Radavî'nin 931/ 1524 yıllarının başlarında yazmış olduğu “Mitâhu'd-Dekâyık fi Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâyık” isimli Fütüvvetnâme'dir. Fütüvvetnâme-i Kebîr olarak da bilinmektedir. Eserin birçok

¹³ Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, Giriş, *Makâlât*, 27-36.

¹⁴ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvetnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 264.

¹⁵ Aydın, Giriş, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, 15.

nüshası bulunmaktadır. Aslına en yakın nüsha olarak bilinen TDK Ktp. A/332 numarada kayıtlı mecmuanın 152-266 sayfaları arasındaki nüshasıdır.¹⁶

Eser, hamdele salvele ile başlamış ve eserde Âdem, Nuh, İbrahim kıssası, Kâbe'nin inşası, Mi'raç, Gâdir-i Hum olayları anlatılmıştır. Şeddin Hz. Ali'ye ne şekilde geçtiği, fütüvvet dereceleri, fütüvvet ehlinin tasnifi ve şartları vb. konular âyet ve hadislerle desteklenmiştir. Bunun dışında genel olarak inanç konuları, ibadetler, ahlâkî ilkeler, âdâb-erkân ve tarihî şahsiyetler anlatılmaktadır.¹⁷

6- Velâyetnâme

Tasavvufta temelini Allah'ın salih kullarına Allah tarafından verilen kerametlerin oluşturduğu velî menkıbelerinin yer aldığı eserlere menâkıbnâme/velâyetnâme denilmektedir. Velâyet, Arapçada velilik, evliyaullahtan olan kişinin hal ve sıfatı anlamına gelen bir isimdir. Bir tasavvuf ıstılahı olarak “velî” düşmanın mukabilidir. Allah'a dost veya Allah için dost olan kişi demektir. Allah'ın gözetip koruduğu kimse ve Allah'a itaat ve ibadet işini uhdesine alan kişi demektir ki, “İyi bilin ki Allah'ın velîlerine ne korku vardır ve ne de onlar üzüleceklerdir”,¹⁸ ayet-i kerimesinin de bulunduğu kaynaklara istinad ederek Allah'ın özellikle sevip sevdirdiği ve seçtiği kendisine dost olan kullar için kullanılmıştır.¹⁹

Anadolu'da 11. ve 130. asırlar arasında kuvvetlenen tasavvuf akımıyla beraber, tarikatlerin kendi şeyhleri etrafında âyin, erkân, giyiniş tarzı, zikir, dua, keramet vb. olağanüstü olaylar, menâkıb kitaplarının içerisinde yer almıştır. Bu eserlerin en önemlilerinden birisi de Hacı Bektâş-ı Velî Velayetnâmesi'dir. Moğol saldırılarından kaçarak Anadolu'ya sığınan göçebe Türk Oymakları'nın kendi içinde yetişen, halkın manevî, ictimai ve siyasî hayatlarında önemli rol oynamış mürid zatlardan olan Hacı Bektâş'ın hayatı, erkânı, kerametleri ve yolu üzerine müridleri tarafından toplanarak bir araya getirilmiş menkıbelerin yekûnû olan bu “Velayetnâme”, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatında yer alan menâkıbnâmeler içerisinde en bilinen ve meşhur olanıdır.²⁰

¹⁶ Aydın, Giriş, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, 23.

¹⁷ Aydın, Giriş, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, 25.

¹⁸ Yunus 10/62.

¹⁹ Duran, Giriş, *Velayetnâme*, 13-14.

²⁰ Duran, Giriş, *Velayetnâme*, 16.

Genel olarak Allah inancı başta olmak üzere, peygamber inancı ve diğer iman esasları yanında, namaz, oruç, hac gibi ibadetler, zühd takva, ihlas gibi ahlâkî kurallardan ve tarikat içerisindeki âdâb ve erkândan bahseden Velayetnâme adlı eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Eserde ayrıca Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî olmak üzere, Ahmed Yesevî, Lokman-ı Perende, Ahî Evren Sultan, Kadıncık Ana, Hızır Nebî, Yûnus Emre, Taptuk Emre gibi Allah dostlarından ve kerametlerinden bahsedilmektedir.²¹

Kitabın sonunda Hacı Bektâş'ın kabrinin kurşunla kaplanmasından bahsedilmektedir. Osmanlı Sultanlarından 2. Murad'ın (1404-1451) Kubbe yapıp tamamlandıktan sonra vefat ettiği, daha sonra oğlu 2. Mehmed (Fatih, 1432-1481) tahta geçip insanlara adaletle muamele ettiği ve ömrünün vefa edip çok uzun yaşamadığı ve az bir zaman hükmettiği anlatılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra oğlu 2. Bayezid'in (Yıldırım, 1452-1512) tahta geçtiğini ve devletin onun zamanında çok zenginleştiğini ifade eden Velayetnâme, 2. Bayezid'in, Hünkâr Hacı Bektâş'ın ününü duyduğunu, makamını ziyaret ettiğini, üstüne bir imar yaptırdığını ve kurşunla kaplattırarak vakfını artırdığını aktarmaktadır. Son olarak “inan, türbesinin üzerini kurşunlayan Sultan Bayezid Şah'tır. Bahtını Allah artırsın. Ta kıyamete kadar devletiyle baki olsun”, duasıyla eser bitmektedir.²²

7- Erkânâme

Eser, Alevîliğin yazılı kaynaklarından birisidir. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. Yazma Eserler Bölümü no: 24'de “Tasavvuf Risalesi” ismiyle yer almaktadır. Bu eserin 19. yüzyılda istinsah edildiği vurgulanmaktadır. Eserin müellifi ya da intinsah edeni hakkında bir bilgi yoktur.²³

Eser dört risaleden oluşmaktadır. Birinci risalede Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye olan nasihatleri, Şeyh Safîyüddin Erdebilî ile oğlu Şeyh Sadreddin Mûsâ arasında geçen diyalogları geçmektedir. Bu konuşmalarda taliplik, müritlik, edeb, erkân, sufilik, halka sohbeti, evliyanın on iki buyruğu, talibin şeyhini ziyaret etmesi gibi konular yer almaktadır. İkinci risalede ise, tarikat ehlini bilgilendirmek için sorular sorulmakta ve mürşid, halife, pîr, üç sünnet, yedi farz, on iki imam

²¹ Duran, Giriş, *Velayetnâme*, 13-55.

²² Duran, *Velâyetnâme*, 646.

²³ Kaplan, Giriş, *Erkânâme*, 13-14.

gibi konular işlenmektedir. Üçüncü risalede tarikata girme usulü,, talibin müşşidine nasıl hizmet edeceği, tarikatın on iki manası, tarikat içindeki yirmi sekiz soru yer almaktadır. Son risale ise Şeyh Safi Menâkıbı ismini taşımakta ve risalede “Tac” ile ilgili otuza yakın konu, ayetler delil getirilerek işlenmektedir. Daha sonra Hz Ali ile İmam Cafer “Üveysîlik”²⁴ tarzında konuşturularak ve talib-mürebbi ilişkisi anlatılmaktadır.²⁵

8- Kitâb-ı Cabbâr Kulu

Kaynaklarda Cabbâr Kulu’nun hayatı ile ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir. O’nun hayatı ile ilgili sadece Kitâb-ı Cabbâr Kulu’nda geçen bilgiler mevcuttur. Cabbâr Kulu (el-Cabbâr) Allah’ın kulu anlamına gelmektedir. Esere göre Cabbâr Kulu’nun Allah’a duyduğu sevgi, aşk ve bağlılığa bir işaret olarak bu ismi kendisine uygun görmüştür. Birçok nüshası bulunan Kitâb-ı Cabbâr Kulu adlı klasik eserde, inanç, ibadet ve ahlakla birlikte, en fazla âdâb ve erkân konularına yer verilmiştir. Dört kapı kırk makam, velâyet (müşşitlik), dervişlik, sohbet, zikir, tevhid okuma, semah dönme, şariat, tarikat, marifet hakikat gibi tasavvuf ıstılahlarının tanım ve açıklamalarının yanında karşılaştırmaları da yapılmıştır.²⁶

9- Hızırnâme

Esere adını veren “Hızır”²⁷ toplum içinde “Hızır gibi yetiştii”, “Her geceyi Kadir bil, her geleni Hızır” vb. deyimleriyle sıkıntı, çaresizlik ve zorda kalmış olanlara yardım eden, kişilere, evlere, ticarethanelere bolluk, bereket getiren olarak tasvir edilmektedir. Hızır’ın “ab-ı hayat” (ölümsüzlük suyu) içtiğine inanılır. Yeryüzüne bolluk, bereket dağıttığına ve ilkbaharla beraber doğanın

²⁴ Mutasavvıflar arasında Hz. Peygamber ile bizzat görüşmeden Yemen’de çobanlık yaparken İslâm’ı duyup Müslüman olan, Üveys el-Karanî’nin mânevî yollarla Hz. Peygamber tarafından irşat edildiği kabul edilmektedir. Bu şekilde manevî irtibat kurarak bir şeyhe pire bağlananlara Üveysî, bu metoda da Üveysîlik denir. Üveysîliğin İslâm’dan önce de mevcut olduğu zikredilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Necdet Tosun, “Üveysîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 400.

²⁵ Kaplan, Giriş, *Erkânâme*, 14-15.

²⁶ Eğri, Giriş, *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 16-68.

²⁷ Hızır’ın en çok tartışılan yönü kimliğidir. Bazılarına göre o bir peygamberdir, bazılarına göre Musa gibi bir peygambere öğretmenlik yapan bir büyük zattır. O’nun veli bir zat ya da melek olduğu görüşünü savunanlar da mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 58-81; Rivayetlere göre Hızır, Hz. Âdem’in çocuklarından Kâbil’in oğlu Hazrûn veya Hz. Nûh’un oğlu Sâm’ın torunlarından biridir. Hızır’ın kimliği ile ilgili bkz. İlyas Çelebi, “Hızır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 409.

yeniden yeşermesine ve canlanmasına yardımcı olduğuna inanılarak Anadolu’da pek çok yerde 6 Mayıs’ta Hıdırellez günü kutlamaları yapılır. İslâm kültüründe Hızır, insanların müşküllerini çözmede tayyimekan ve tayyizaman eden bir kurtarıcıdır. Hızır adı, Kur’an-ı Kerim’in Kehf suresindeki Hz. Mûsa ve Hızır kıssasına dayanmaktadır.²⁸Bu eser, Alevî-Bektâşî İslâm inancını, kültürünü ve ritüellerini Anadolu’ya özgü anlatım tarzıyla şiirsel bir dil ile ortaya koymaktadır.²⁹

Klasiklerden olan Hızırnâme’nin müellifi es-Seyyid Ali-zâde Hasan b. Müslim hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Hızırnâme’nin telif yeri olan Öz kazasının Amasya’ya bağlı olmasından dolayı müellifin Amasya’da yaşadığını söyleyebiliriz. İçerik bakımından buyruklara benzeyen Hızırnâme’nin pek çok nüshası bulunmaktadır. Alevî-Bektâşî geleneğindeki cem âyini, erkân ve ritüellerini tam olarak aktaran Hızırnâme’deki konular genel olarak şöyledir: Dört kapı kırk makam, musahiplik, yol ve erkânı, mürebbi, kurban, tercumân kavramları, ikrar vermek, erkân çalmak, gülbank okumak, on iki imam, on yedi kemerbest, dâra durmak, tecella, tevella vb.³⁰

10- Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma, Dâstân-ı Hâtun

Bu yazma eserin birçok kütüphanede farklı nüshalarının olduğu malumdur. Hatta bazıları üzerinde bilimsel çalışmalar dahi yapılmıştır. Araştırmamızda kullandığımız nüsha ise Gümüşhacıköy Beden Köyü’nde ikamet etmiş olan merhum Durmuş Topal Baba’ya aittir. Diğer nüshalarla benzer yanlarının olmasının yanında farklılıklarının olduğu da bilinmektedir. Bu eserde üç hikaye yer almaktadır. Bunlar: Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma ve Dâstân-ı Hâtun’dur. Bu kıssalar Türk halkının tasavvufî hikâyelere gösterdiği ilgiyi anlatması açısından büyük önem arz etmektedir.³¹

11- İlm-i Câvidân

Bir diğer klasik eser olan İlm-i Câvidân, Vîrânî Baba’ya aittir. Vîrânî Baba’nın nerede ve hangi tarihte doğduğu, nerede ve hangi tarihte öldüğü hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Âşık Vîrânî, Nesîmî, Hatâyî, Fuzûlî, Kul

²⁸ Altıok, Giriş, *Hızırnâme*, 10.

²⁹ Altıok, Giriş, *Hızırnâme*, 11.

³⁰ Altıok, Giriş, *Hızırnâme*, 19-24.

³¹ Söylemez, Giriş, *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma, Dâstân-ı Hâtun*, 12-16.

Himmet, Yemînî ve Pir Sultan Abdal ile birlikte Alevî-Bektâşîler tarafından yedi ulu ozandan biri sayılmaktadır.³²

Çok sayıda nüshası bulunduğu tahmin edilen İlm-i Câvidân, diğer klasik eserlerde olduğu gibi genel olarak inanç konuları, ibadetler, ahlak esasları, âdâb-erkân, dört kapı kırk makam gibi tasavvufî konular, Ali-Ehl-i Beyt sevgisi gibi konuları ihtiva etmektedir. Vîrânî Baba, taliblere aşkın haberini vermeye çalışmakta ve âşıkların hallerini öğretmektedir.³³

12- Kitâb-ı Dâr

Alevî-Bektâşî Klasikleri'nden biri olan ve Kitâb-ı Dâr ismiyle basılan eserin bilinen bir müellifi bulunmayıp anonim olarak kabul edilmektedir. Eseri yayına hazırlayan Osman Eğri Kitâb-ı Dâr'ın üç farklı nüshasından bahsetmekte ve içerik olarak ufak tefek değişikliklerin dışında nüshalar arasında önemli metin farklılıklarının bulunmadığını belirtmektedir.³⁴

Arapça'da "ev, yer, şehir" anlamlarına gelen "Dâr" kelimesi Farsça'da "ağaç, direk, idam sehpası" anlamlarına gelmektedir. Türkçe'de ise her iki dildeki anlamları ile kullanılmaktadır. Tasavvufta günahlar dervişin manevî yol katetmesine engeldir. Dâr sırasında günahların toplum huzurunda ortaya çıkartılarak kul hakkı ile alakalı olanların hak sahipleri tarafından affedilmesi sağlanmış olmaktadır. Alevî gelenekte sadece hayatta olanlar değil, Hakk'a yürüyen muhib, talib, derviş, dede, baba ya da dedebaba da dâra çekilir. Kitâb-ı Dâr'da genel olarak Hakk'a yürüyen bir kişinin ardından üçüncü, yedinci ve kırkinci günlerinde yapılan tören olan dârdan indirmenin âdâb, erkân ve usûlü anlatılmaktadır.³⁵

13- Muhammed b. Hanefiyye Cengi

Yazarı ve yazıldığı dönem tam olarak bilinmemektedir. Eserin asıl nüshası Gümüşhacıköy/Karaköy'de Durmuş Topal Baba'ya ait özel kütüphanede bulunmaktadır. h. 1309 yılında Yumurta oğlu Ali b. Hüseyin tarafından istinsâh edilen bu Cenknâme, 15 satır halinde kaleme alınmıştır.³⁶

³² Eğri, Giriş, *İlm-i Câvidân*, 16.

³³ Eğri, Giriş, *İlm-i Câvidân*, 20-58.

³⁴ Eğri, Giriş, *Kitâb-ı Dâr*, 17-25.

³⁵ Eğri, Giriş, *Kitâb-ı Dâr*, 23-34.

³⁶ Ünlüer, Giriş, *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 16-17.

Muhammed b. Hanefiyye, Hz. Ali'nin Havle b. Ca'fer el-Hanefiyye'den doğan oğludur. h. 16 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Muhammed b. Hanefiyye cesaret ve kahramanlığıyla şöhrat bulmuştur. Siyasetten uzak kalmaya çalışmışsa da Hz. Ali'nin oğlu olması dolayısıyla birçok siyasi olaya karıştırılmıştır. Cemel ve Sıffin savaşlarında babasının sancağını taşımıştır. Hanefiyye devrin büyük âlimleri arasında yer almaktadır. Yüksek ahlak, zühd ve takva sahibi, haramlardan ve şüpheli şeylerden daima kaçan ihlaslı bir mümin idi. Türk edebiyatında Muhammed b. Hanefiyye'ye atfedilen birçok cenknâme bulunmaktadır. Bu çeşit eser ve cenknâmelerde anlatılanlar gerçek tarihle bire bir örtüşmese de, Türk halkının bu değerli soya verdiği kıymeti göstermesi açısından bu eserler, geçmişte tekke ve dergâhlarda, köy odalarında, gece sohbetlerinde okunur, bu şekilde o kutlu ailenin anılması ve topluma dinî-tarihî bilgiler verilerek kahramanlık duyguları harekete geçirilmesi amaçlanırdı.³⁷

14- Şeyh Safî Buyruğu

Buyruklar, Alevîliğin temel yazılı kaynaklarından ve her seviyeden Alevînin bildiği, önem verdiği eserlerdir. Buyruklarda konular tasavvufi-ahlaki bir çerçevede işlenmektedir. Buyruklarda yolun kurucusu olarak kabul edildiği için İmam Cafer-i Sadık'tan³⁸ çokça bahsedilmektedir. Buyruk, Hz. Peygamber'in ölmeden önce Hz. Ali'yi yanına çağırıp ona bir takım nasihatlerde bulunacağını ve bu öğütleri taliplere ulaştırması emriyle başlamaktadır. Şeyh Safî Buyruğu'nda yol kardeşi tutma anlamında musahiplik, bir tarikat olarak Alevîlikte var olan edep erkânın somut olarak sistematize edildiği üç sünnet, yedi farz anlayışı, Alevîliğin Şiilikle kesiştiği noktalardan tarikatta değer verilen on yedi erkân ve yolda işlenen kusurların telafisini anlatan tarik tercümanı gibi konular anlatılmaktadır.³⁹

³⁷ Ünlüer, Giriş, *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 15-16; Mustafa Öz, "Muhammed b. Hanefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 537-539.

³⁸ 80 (699) veya 83 (702) yılında Medine'de doğdu. Babası İsnâaşeriyye'nin beşinci imamı Muhammed el-Bâkır, annesi Hz. Ebû Bekir'in torunu olan Kasım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferme'dir. Böylece Ca'fer es-Sâdık'ın soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır. Ca'fer es-Sâdık ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 1-3.

³⁹ Kaplan, Giriş, *Şeyh Safî Buyruğu*, 15-25.

İmam Cafer-i Sadık Buyruğu

Kısa adı “Buyruk” diye bilinen yapıt, Alevîler arasında en çok okunan kitapların başında gelmektedir. Bu eser Alevîlerce Kur’an’ı açıklayan ve tamamlayan bir kitap olarak benimsenmektedir. Yapıtın Alevîlerce böylesine üstün tutulması onun Alevî inanç, töre, tören ve söylencelerini içermesinden kaynaklanmaktadır. Alevî halkın büyük bir bölümü Buyruk’un İmam Cafer’den kaldığına inanır. Bunun sebebi de Anadolu Alevîliği’nin Caferî mezhebine bağlı olması ve içeriğinin Alevî kültürünü yansıtmasıdır.⁴⁰

Yedi Ulu Ozanlar

Seyyid Nesîmî

Edebî kişiliği yanında düşünceleri açısından da dikkate değer bir şahsiyet olan Nesîmî’nin bu yönü, klasik İslâmî ilimler ve bâtinî düşünce alanındaki birikimiyle vahdet-i vücûd ve hurûfî anlayışına duyduğu ilgiden kaynaklanır. Türkçe’nin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilen şair tamamen seçmecî nitelikteki düşüncelerini üstün bir edebî kudretle ifade etmiş, benzer anlayışlara sahip bâtinî-sûfî çevreleri etkilemiştir. Şairin fikrî bakımdan en önemli özelliği hurûfî düşüncesidir. Birçok şiirinde başta Hz. Ali olmak üzere imamları öven Nesîmî, bazan vahdet-i vücûd anlayışının bir yansıması olarak Hz. Ali’ye ulûhiyyet atfeden deyişlere de yer vermiş, bir şiirinde onu rahmân, rahîm, evvel, âhir, ahad, samed gibi Allah’a ait sıfatlarla nitelemiştir.⁴¹

Şah İsmail Hatâî

Çağdaşları ve hayranlarının “sâhib-i seyf ü kalem” diye nitelediği Şah İsmâîl, Âzerî edebiyatının en önemli şairlerindendir. Şiir yazacak derecede Arapça ve Farsça bilmesine rağmen Türkçe yazarak Âzerî edebiyatının gelişmesinde önemli rol oynamış, Âzerî edebiyatı âdeta, “Hatâî” mahlasını kullanan Şah İsmâîl ile olgunluk safhasına erişmiştir. Daha on beş yaşında iken bir devlet kuran Şah İsmâîl’in şiir yazmaya bu yaşlarda başladığı; Nizâmî, Evhadî, Kişverî-i Tebrîzî, Habîbî gibi Âzerî sahasında yetişmiş Farsça yazan şairlerle Nesîmî ve Ali Şîr Nevâî gibi Türk şairlerinin eserlerini okuduğu anlaşılmaktadır. Şah İsmâîl birçok şiirinde bir tarikat şeyhi, bir mürşid olarak ortaya çıkar. Bu tür

⁴⁰ Fuat Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu* (Salon Yayınları, 2018), 9-11.

⁴¹ İlyas Üzümlü, “Nesîmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 5-6.

şiiirlerinde tasavvufî konuları işler, on iki imam ve Ehl-i beyt muhabbetini vurgular.⁴²

Fuzûlî

Hayatıyla ilgili bilgiler çok azdır. Asıl adının Mehmed, babasının adının Süleyman olduğu bilinmekle beraber hangi tarihte ve nerede doğduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Mevcut kaynaklar onun Bağdat civarında doğduğunu kaydederse de belli bir yer üzerinde birleşemezler. Şairin babasının Hille müftüsü olduğu, ilk bilgileri babasından aldığı, daha sonra Rahmetullah adlı bir hocadan ders gördüğü, hatta hocasının kızına âşık olduktan sonra şiir yazmaya başladığı şeklindeki rivayetlerin doğruluk derecesi bilinmemektedir. Fakat Fuzûlî'nin şiirlerindeki izlerden, ilk edebî zevkini Âzerî edebiyatının ünlü ismi Habîbî'den aldığı tahmin edilmektedir. Fuzûlî tahsil hayatı sırasında, muhitin de uygun oluşu sayesinde Arapça ve Farsça'yı bu dillerde kusursuz eser yazabilecek ve şiir söyleyebilecek derecede öğrenmiştir. Tasavvufî temayülleri bakımından Fuzûlî'nin bir tarikata mensup olduğunu düşünmek mümkündür; ancak eserlerinde belirli bir tarikata bağlı olduğuna dair herhangi bir ipucu yoktur. Hemşehrîsi Ahdî onun bir tarikata bağlı olduğundan bahsetmiş, fakat mensup olduğu tarikatın adını vermemiştir. Fuzûlî'nin Divan'ı mensur bir mukaddimeden sonra iki tevhid, dokuz na't, yirmi yedi kaside, 302 gazel ile musammatlar, kıta ve rubâîlerden oluşan divanın Türkiye ve dünya kütüphaneleriyle özel ellerde yüzlerce nüshası mevcuttur. Divanın, ilki 1244'te Tebriz'de olmak üzere Bakü, Hîve, Kahire, İstanbul ve Ankara'da yapılmış elliden fazla baskısı bulunmaktadır.⁴³

Yemînî

Hayatına dair çok az bilgi vardır. Hangi tarihte ve nerede öldüğü de bilinmemektedir. Faruk Sümer, Eğribozlu olduğunu söyler. Eserindeki ifadelerden anlaşıldığına göre babası Semerkantlı Hâfız adlı bir kişidir. Kendi adı Muhammed'dir, "Hâfız oğlu" ve "İbn Hâfız" olarak da anılmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren daha çok şehir merkezlerinden uzak yerlerde yaşayan halk

⁴² Adile Yılmaz Anıl, "Şah İsmâîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 256.

⁴³ Abdulkadir Karahan, "Fuzûlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 240-246.

kitleleri arasında “Yemînî” mahlasıyla tanınmıştır. Yemînî’nin Fazîletnâme’si telif edildiği dönemin merkezlerinden uzakta, kendi içine kapanmış tipik bir tekke edebiyatı mahsulü ve zümre telakkileri derlemesinden meydana gelen yaklaşık 7400 beyit hacminde bir mesnevidir. Eserin aslında mevcut, “Fazîlet” adı verilen on dokuz hikâye Yemînî tarafından yirmi dört kıssaya çıkarılmış, böylece menkıbevî bir Hz. Ali biyografisi meydana gelmiştir. Eserde, tahkiye kısımları kadar bir yekûn teşkil eden mev‘izalarla birlikte Hz. Muhammed ve özellikle Hz. Ali vafında medihlerin “tevellâ-teberrâ” çerçevesinde ifade edildiği, Şiîlik unsurlarının çok yoğun olduğu birer na‘t olan şiirler mevcuttur.⁴⁴

Vîrânî

Şairin doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Abdülbaki Gölpınarlı’nın Alevî-Bektâşî Nefesleri adlı eserinde Virânî’nin 1587-1628 yılları arasında yaşayan Şah Abbas’la görüşüğünü kaydetmesinden hareketle onun 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı söylenebilir. Vîrânî’nin divanındaki birkaç şiiri dışında bütün şiirleri Hz. Ali, on iki imamla tarikat ve Alevî-Bektaşî uluları hakkındadır. Koşma biçimindeki az sayıda şiiri yanında aruzla kaleme aldığı birkaç şiirinde dörtlük nazım birimini, “Esedullah’tır o” başlığını taşıyan şiirinde terciibend şeklini kullanmıştır. Diğer şiirlerinin tamamı uzunluklarından dolayı gazelden çok kasideyi andırmaktadır. Virânî aruzla rahatlıkla yazabilen vasat bir şair olup en etkili araç kabul ettiği şiirlerini inancını yaymak amacıyla kaleme almıştır.⁴⁵

Pir Sultan Abdal

16. yüzyılın başlarında Sivas’ın Yıldızeli ilçesinin Banaz köyünde doğduğu tahmin edilmektedir. “O ruh girdi bana Haydar dost dedi / Yaradandan nasîbini istedi” mısralarından asıl adının Haydar olduğu anlaşılmaktadır. Şair soyunun Horasan’ın Hoy kasabasından geldiğini, “Benim aslım Horasan’dan Hoy’dandır” mısraında belirtir. Ataları muhtemelen Horasan’dan Hoy’a, oradan da Sivas’a göç etmiştir. Şiirlerinde genellikle Pîr Sultan mahlasını kullanmışsa da Pîr Sultan Abdal diye tanınmıştır. Pîr Sultan Abdal’ın birçok nefesi Alevî-

⁴⁴ Aydın Kirman, “Yemînî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 420-421.

⁴⁵ Nurettin Albayrak, “Vîrânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 109-110.

Kızılbaş ve Bektaşî âyîn-i cemlerinde okunagelmıştır. “Güzel âşık cevrimizi / Çekemezsin demedim mi”; “Sabahın seherinde cümbüşe geldim / Dağlar yâ Muhammed Ali çağırır” gibi nefesleri Sünnî tekkelerinde de yaygın biçimde okunmuştur. Sadettin Nüzhet derlemesinin sonunda sabâ (güzel âşık), uşşak (aman hey erenler), araban (sabahın seherinde) ve muhayyer (ey benim divane gönlüm) makamındaki dört nefesinin notası yer almaktadır.⁴⁶

Kul Himmet

Bazı şiirlerinden hareketle 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Tokat ilinin Almus ilçesinin Görümlü köyünden olup türbesi de oradadır. Torunları halen aynı köyde yaşamakta ve Kul Himmetliler diye anılmaktadır. Hayatta iken Alevî-Bektaşî çevrelerinde büyük şöhret kazanan Kul Himmet’in şiirleri halk tarafından çok sevilmiş ve birçok cönkte yer almıştır. Bu sevginin en önemli sebebi, bilhassa Alevî inancını şiirlerinde halkın anlayabileceği bir Türkçe’yle etkili biçimde ifade etmesidir. Nefesler, destanlar, Kerbelâ şehidleri için ağıtlar ve taşlamalar söyleyen Kul Himmet’in şiirlerinde İslâm tarihi, evliya menkıbeleri, Hz. Ali ve on iki imam sevgisiyle bilhassa Alevî-Bektaşî inancı doğrultusunda dinî-tasavvufî duyarlığın bulunması onun kuvvetli bir tarikat terbiyesi aldığını ortaya koymaktadır.⁴⁷

Bu eserler dışında Alevî dedelerinin söylemleri, Alevîlik ile ilgili bilimsel araştırma yapmış akademisyen ve araştırmacıların eserleri, konu ile ilgili saha araştırmaları, doktora ve yüksek lisans tezleri, dergi, makale türü yazılar da aynı şekilde araştırmaya kaynak teşkil etmiştir.

Alevîlik hakkında Türkiye’de yapılan çalışmalarda “İbadetler”in çok yüzeysel kaldığı, detaylı işlenmediği gözlemlenmektedir. Mesela, İlyas Üzümlü’nün *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*⁴⁸ adlı eserinde ibadetler anlatılırken çok detaya girilmemiş, genel hatlarıyla bilgiler verilmiştir. Klasiklerden alıntılar oldukça az olmakla birlikte kurban ibadeti olarak sadece Abdal Musa Kurbanından bahsedilmektedir.

⁴⁶ Nurettin Albayrak, “Pîr Sultan Abdal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 277-278.

⁴⁷ Nurettin Albayrak, “Kul Himmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 352.

⁴⁸ İlyas Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik* (İsam / İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları), Ankara, 2018.

*Alevî- Bektaşî Menâkıbnamelerine Göre Alevîlik*⁴⁹ adıyla hazırlanan yüksek lisans tezinde ibadetler ana hatlarıyla ele alınmış, ibadetlerin çeşitlerine değinilmediği gibi sadece menakıbnamelerde geçtiği şekliyle aktarılmış ve karşılaştırma yapılmamıştır.

*Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritüellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi*⁵⁰ adıyla yapılan yüksek lisans tezi ibadetler konusunda sadece bir yöreye ait olmanın yanında Alevî Bektâşî Klasikleri'nden Hacı Bektaş Veli'nin Makalat adlı eserinden sadece bir yerde alıntı yapılmakta, Cafer-i Sadık Buyruğu ve Yedi Ulu Ozanlar'ın şiirleri hiçbir yerde geçmemektedir.

*Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri*⁵¹ adlı doktora tezi, *Çat Alevîliği*⁵², *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları*⁵³, *Eskişehir İli, Alevî-Bektâşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi*⁵⁴, *Gürgentepe (Ordu) Yöresinde Yaşayan Alevîlerde Dini Ve Sosyal Hayat*⁵⁵, *Kuluncak'ta Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları*⁵⁶, *Malatya Kale Yöresi Alevî-Bektâşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi*⁵⁷, *Tunceli Alevîliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)*⁵⁸ adlı yüksek lisans tezlerine baktığımız zaman ise bu tezlerin bir yöre ile sınırlı kalmalarının yanında ibadet konuları işlenirken Alevîlerin yazılı kaynaklarına hiç değinilmediği ve karşılaştırma yapılmadığı görülmektedir.

⁴⁹ Muharrem Erdem, *Alevî- Bektaşî Menâkıbnamelerine Göre Alevîlik* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018).

⁵⁰ Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritüellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018).

⁵¹ Harun Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003).

⁵² Lokman Kılavuz, *Çat Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015).

⁵³ İbrahim Gökdemir, *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011).

⁵⁴ Coşkun Kökel, *Eskişehir İli, Alevî-Bektâşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2004).

⁵⁵ Murat Çiçek, *Gürgentepe (Ordu) Yöresinde Yaşayan Alevîlerde Dini Ve Sosyal Hayat* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007).

⁵⁶ Yunus Gürer, *Kuluncak'ta Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008).

⁵⁷ Akın Özbakır, *Malatya Kale Yöresi Alevî-Bektâşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010).

⁵⁸ Talip Tuğrul, *Tunceli Alevîliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006).

*Günümüz Alevî Dedelerinin Eserlerine Göre Alevîlik*⁵⁹ adlı yüksek lisans tezinde ibadet bölümünde sadece bir yerde Şeyh Safî Buyruğundan bir alıntı yapıldığı, diğer yazılı kaynaklardaki bilgilere değinilmediği gözlenmektedir.

*Tercan Yöresi Alevîliği*⁶⁰ adlı yüksek lisans tezinde ise tek bir yöreden bahsedilmekte olduğu ve yazılı kaynakların kısıtlı kullanıldığı ki sadece Cafer-i Sadık Buyruğu ve Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden faydalandığı görülmektedir.

*Hafik Yöresinde Alevî Kültürü İle İnançları*⁶¹ isimdeki yüksek lisans tezinde diğer tezlere nazaran yazılı kaynakların kullanıldığı görülmekte ancak bunun da *Besmele Tefsiri*, *Velayetname*, *İlmi Cavidan* ve *Buyruk* ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

*Tunceli Alevîliği*⁶² adıyla yazılan doktora tezinde de yazılı kaynaklardan sadece Cafer-i Sadık Buyruğunun kullanıldığı diğer kaynakların kullanılmadığı görülmektedir. Ayrıca tez sadece bir yöre ile ilgili bilgi vermektedir.

*Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları*⁶³ isimli yüksek lisans tezinde de tek bir yörenin araştırıldığı ve yazılı kaynaklardan sadece Buyruk'un kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki yapılmış araştırmalardan farklı olarak çalışmamızda Alevî Bektâşîlerin ana kaynakları olan Alevî Bektâşî Klasikleri, İmam Cafer-i Sadık Buyruğu ve Yedi Ulu Ozanlar'ın eserleri merkeze alınıp bunlara ek olarak saha araştırmaları, dedelerin söylemleri ve Alevîlerle ilgili yazılmış eserlerle karşılaştırma yapılmış ve Alevî toplumunun namaz, oruç, zekat, hac ve kurban ibadetlerine yaklaşımları özgün bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

⁵⁹ İbrahim Bozkurt, *Günümüz Alevî Dedelerinin Eserlerine Göre Alevîlik* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009).

⁶⁰ Fatih Bilgin, *Tercan Yöresi Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014).

⁶¹ Sinan Yokuş, *Hafik Yöresinde Alevî Kültürü İle İnançları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011).

⁶² Erdal Yıldırım, *Tunceli Alevîliği* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010).

⁶³ Metin Kılıç, *Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008).

BİRİNCİ BÖLÜM

NAMAZ İBADETİ

I. ALEVİLİKTE NAMAZ

Farsça’da “tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet” anlamına gelen namâz, sözlükte “dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak” mânâlarındaki Arapça salât kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’ye geçmiştir. Terim olarak salât tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder.⁶⁴ Alevî kaynakları incelediğimizde namazın birçok yerde ifade edildiği görülmektedir. Örneğin Hz. Muhammed (s.a.v.)’e “Kulu Hak Teala Hazretlerine hangi ad ve amel yakınlaştırır?” diye sorduklarında, “Adlardan Bismillahirrahmanirrahim, amellerden namaz.” şeklinde cevap verdiği⁶⁵, kılınan namazın, yapılan niyazın, itaat ve ibadetin Allah’ın varlığına şahitlik ettiği⁶⁶ ifade edilmektedir. Nefs-i levvamenin yele benzetildiği, on özelliği olduğu ve birisinin de namaz kılmak olduğu⁶⁷ belirtilerek işlenen günahlardan pişmanlık duymanın ve kendini hesaba çekebilmenin bir yolunun da namaz kılmak olduğu ifade edilmektedir.

Erkanname’de müslümanlığın şartları olarak, salavat getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve gücü yeterse hacca gitmek, kafire karşı gaza (cihat) yapmak şeklinde ifade edilmekte⁶⁸, talibin gönlünün temiz olması için namaz kılması, niyaz etmesi, helal lokma yemesi ve yalan söylememesinin gerektiği⁶⁹, talibin namazını kıldıktan sonra mürebbisine ve musahibine dua etmezse namazının makbul olmayacağı⁷⁰ aktarılmıştır.

Evliyanın on iki kavlinin olduğu, altısının evliya, altısının talip hakkı olduğu, bu altı kavli yerine getirmeyenlerin merdud olacağı, altı kavlden birinin

⁶⁴ Mehmet Kamil, Yaşaroğlu. “Namaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32 (İstanbul: TDV Yayınları, 2006.), 350-357.

⁶⁵ Hamiye Duran, ed., *Besmele Tefsiri* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 142.

⁶⁶ Kaygusuz Abdal, *Dil güşa* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 209.

⁶⁷ Doğan Kaplan, ed., *Erkanname* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 121.

⁶⁸ Kaplan, *Erkanname*, 137.

⁶⁹ Kaplan, *Erkanname*, 29.

⁷⁰ Kaplan, *Erkanname*, 201.

de namaz kılmak olduđu⁷¹ ifadesi *Erkanname*’nin yanısıra *Şeyh Safi Buyruğu*’nda da belirtilmektedir.

Dastan-ı İbrahim Edhem’e baktığımız da hatun bir kişinin namazını kazaya bırakmadığı⁷² oğlunun ise namazını kılmadığı ve namazını kılsa Allah’ın kendisine yardımcı olacağını söylediği⁷³ anlatılmaktadır.

Şeriatın on makamının olduğu, makamlardan birinin namaz olduđu⁷⁴ *Fütüvvetname-i Tarikat*’ta beyan edilmektedir.

İlm-i Cavidan’da da namaz ile ilgili şüphenin şirk ve pislik olduğu, pis olan kişinin de namaz ve niyazının kabul olmayacağı⁷⁵, Allah dostluğu makamına ulaşmışlar, Cehennem azabından kurtulmuşlar ve ihtiyaçsızlık içinde olgunlaşmışlar seviyesine erişenlerden şüphe edenin ve onların yolundan gitmeyenlerin şehadetinin, namazının, orucunun, haccının ve zekatının ona bir fayda vermeyeceği⁷⁶ belirtilmektedir.

Münafıkların namaz kılıp, oruç tuttukları⁷⁷, namaz için ezanın yüksek sesle okunabileceği, namazda bazen ayakta, bazen rükûda bazen de secde de durulabileceği⁷⁸, dervişliğin sekiz seviyesinin olduğu ve üçüncü seviyesinin Ka’be’de namaz kılmak olduđu⁷⁹, dördüncü seviyesinin de Allah’a en yakın kabul edilen meleklerin tavaf mekanında namaz kılmak olduđu⁸⁰ *Kitab-ı Cabbar Kulu* adlı eserde vurgulanmaktadır.

Aynı eserde İslâm’ın beş şartını yerine getirenin buğday tanesi üzerinden örneklendirme yapılarak nasıl bir Müslüman olacağı Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasında geçen şu konuşma ifadeleriyle belirtilmiştir:

- Bir kimse La İlahe İllallah Muhammedun Resulullah. Eşhedü Enla İlahe İllallah Ve Eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resulu derse Müslüman olur.
- Nasıl Bir müslüman olur Ey Ali?
- Yalnız bir tane bitmiş buğday sapı gibi olur.
- Ali bir kimse Namaz kılsa nasıl bir Müslüman olur?

⁷¹ Kaplan, *Erkanname*, 49; Doğan Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 69.

⁷² M. Mahfuz Söylemez, ed., *Dastan-ı İbrahim Edhem Dastan-ı Fatıma Dastan-ı Hatun* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 70.

⁷³ Söylemez, *Dastan-ı İbrahim Edhem Dastan-ı Fatıma Dastan-ı Hatun*, 73.

⁷⁴ Osman Aydın, ed., *Fütüvvetname-i Tarikat* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 69.

⁷⁵ Osman Eğri, ed., *İlm-i Cavidan* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 87.

⁷⁶ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 207.

⁷⁷ Osman Eğri, ed., *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 2. bs (Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 86,117.

⁷⁸ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 93.

⁷⁹ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 134.

⁸⁰ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 137.

- Bu yalnız olan buğday sapı üç, dört çatala dönüşür.
- Oruç tutsa nasıl olur?
- Başak vermeden önceki durumuna gelir.
- Zekat verse nasıl olur?
- Boyu uzar.
- Hacca varsa nasıl olur?
- Başak verme durumuna gelir.
- Ey Ali! Ne zaman başlatmıştır?
- Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından uzak durunca başak verir.⁸¹

Allah Teala'ya hizmetin, önce Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine tanıklık etmek, sonra namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve hacca gitmek olduğu⁸² rivayet edilmektedir. Bunun yanında namaz kılıp, tövbe eden kimsede günah ve yüz siyahlığının kalmayacağı⁸³, bir kimse iman edip kelime-i şehadet getirirse, namaz kılıp oruç tutsa fakat diğer ibadetleri yapmasa onun imanının gıda verilmeyen çocuk gibi olacağı⁸⁴, bir kişinin kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekat gibi ibadetleri yapmadan kurtuluşa eremeyeceği⁸⁵ aktarılmaktadır.

Hacı Bektâşî Veli'nin *Makalat* adlı eserinde abidlerin ibadetlerinin namaz, oruç, zekat, cihad olduğu⁸⁶ ve insanın Allah'a ulaşabilmesi için namaz kılmasının gerektiği⁸⁷ ifade edilmiştir.

Namazla ilgili olarak, namazdan muradın niyaz olduğu, Allah'a baş indirip secde etmek olduğundan⁸⁸, namaz kılmayanın lokmasının yenmemesi gerektiğinden⁸⁹, Hz. Ali'nin namaz kılarken rüku sırasında dilenciye parmağındaki yüzüğü çıkarıp verdiğinden⁹⁰, abdestsiz namazın makbul olmayacağından⁹¹ mevzu bahis edilmektedir.

Yüce makama ulaşabilmek için dört şey gerektiği, birisinin de az uyumak suretiyle Yüce Allah'ı zikredip ömrünü namaz ve niyazla geçirmek olduğu⁹²,

⁸¹ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 251.

⁸² Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 272.

⁸³ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 352.

⁸⁴ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 360.

⁸⁵ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 597.

⁸⁶ Ali Yılmaz - Ali Öztürk - Mehmet Akkuş, ed., *Makalat* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 44.

⁸⁷ Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 51.

⁸⁸ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 55.

⁸⁹ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 53.

⁹⁰ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 209.

⁹¹ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 245.

⁹² Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 245.

şeriat ehli olan kimsenin⁹³ ve talibin çokça namaz kılması gerektiği⁹⁴ vurgulanmıştır.

Velayetname'de de birçok yerde namaz ile ilgili ifadelerle karşılaşmaktayız. Hacı Bektaş-ı Veli'nin kırk yıl boyunca gece gündüz namaz kılip ibadet edip⁹⁵ çile çıkardığı⁹⁶, bazen kadıncığın evinde bazende çilehanede gece gündüz ibadet ve namazla meşgul olduğu⁹⁷, namaz kılarken başının üzerinde bir kandilin yandığının görüldüğü⁹⁸, Hünkar'ın cemaatle namaza durduğu⁹⁹ ifadelerine yer verilmektedir.

Alevîlik tarihinde önemli bir yeri olan Yedi Ulu Ozanların şiirlerine baktığımızda, namazla ilgili bazı kayıtlar mevcut olsa da bunlardan bazıları söz konusu ibadeti yaygın İslâmî anlayışa paralel biçimde ifade etmekten uzaktır. Kul Himmet'in aşağıdaki dörtlüklerine baktığımız zaman namaz ibadetinden bahsettiğini anlamakla birlikte namazın mahiyetinin ne olduğunu kavrayamamaktayız.

Süzülüp güvercin donunda gelen
Doksan bin erlerin nasibin veren
Darı çeç üstünde namazın kılan
Hak der yalvarırım Hacı Bektaş'a¹⁰⁰

Güvercin donunda süzülüp gelen
Darı çeç üstünde namaz kıldırın
Kerametle bu alemleri dolduran
Hünkar Hacı Bektaş sen imdat eyle¹⁰¹

Aşıkların badesini dolduran
Düşmüşlerin elin alıp kaldıran
Darı çeç üstünde namaz kıldırın
Dervişleri Gül göründü gözüme¹⁰²

⁹³ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 403-405.

⁹⁴ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 247.

⁹⁵ Hamiye Duran, *Velayetname* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 94.

⁹⁶ Duran, *Velayetname*, 134.

⁹⁷ Duran, *Velayetname*, 225.

⁹⁸ Duran, *Velayetname*, 434.

⁹⁹ Duran, *Velayetname*, 474; ayrıca bkz. Duran, *Velayetname*, 218, 429, 430, 458, 461, 614, 617; Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 65; Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 421.

¹⁰⁰ İbrahim Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım* (Can Yayınları, 2014), 32.

¹⁰¹ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 41.

¹⁰² Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 42.

Bin bir isim ile cihana gelen
Allah bir Muhammed Ali olmadı mı
Darı çeç üstünde namaz kıldırın
Hünkar Hacı Bektaş Veli olmadı mı¹⁰³

Bu dörtlüklerde darı çeç üstünde kılınan namazdan söz edilmekte ancak bu namazların hangi namazlar oldukları konusunda bir kanıya varamamaktayız. Yine bir dörtlükte,

Ali benim mahımdır
Kâbe kiblegahımdır
Miraç'taki Muhammed
Benim padişahımdır¹⁰⁴

İfadesinde namaz için kiblegahın Kâbe olduğu anlaşılmaktadır. Fuzuli'nin divanında da namaz ifadelerinin geçtiği beyitlere rastlamak mümkündür. Sözelimi beyitlerden birinde:

Kıldı benden ref' teklif-i namazı mestlik
Saldı ancak neş'e-i can-ı mey-i gül-gûn bana¹⁰⁵

Şeklindeki ifadesiyle sarhoşluğun kendisinden namaz mükellefiyetini kaldırdığı gibi anlam taşıyan bir beyit kaleme almıştır. Bir başka beytinde:

Sende dün gördüm Fuzuli meyl-i mihrab ü namaz
Terk-i ışk etmek mi istersin, nedir niyyet sana¹⁰⁶

Kendisinde namaz kılma meylini hissettiğini ifade etmiştir. Yine bir başka beyitte de

Gönül ta var elinde cam-ı mey tesbihe el urma
Namaz ehline uyma onlar ile durma oturma¹⁰⁷

“Ey gönül elinde şarap kadehi bulundukça tesbihe el vurma, namaz ehline uyma, onlarla oturup kalkma” şeklinde sarhoşken namaza yaklaşılmaması gerektiğini belirtmiştir.

¹⁰³ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 52.

¹⁰⁴ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 123.

¹⁰⁵ Abdülkâki Gölpinarlı, *Fuzuli Divanı*, 4. bs (İnkılap Kitabevi, 2000), 15.

¹⁰⁶ Gölpinarlı, *Fuzuli Divanı*, 17.

¹⁰⁷ Gölpinarlı, *Fuzuli Divanı*, 136.

Pir Sultan Abdal'ın drtlklerinin birinde Hz. Ali'nin darı e üzerinde namaz kıldığı Şöyle anlatılmaktadır:

Horasan'dan kalkıp Urum'a konan
Cümle erenlerin nurundan kanan
Darı e üstünde namazın kılan
Uyan dağlar uyan Ali geliyor¹⁰⁸

Bir başka dörtlükte de abdest alıp namaz kılarken üzerine doğan nurdan Şöyle bahsetmektedir:

Eba Müslim Şu cihana gelmeden
Adem Ata geldi, piri gördün m
Abdest alıp namazını kılarken
stmze doğan nuru gördün m¹⁰⁹

Alevîlerce Kur'an'ı açıklayan ve tamamlayan bir kitap olarak benimsenin Cafer-i Sadık'ın Buyruğu'nda da bazı yerlerde namaz ifadeleri yer almakta ancak aynı klasiklerde olduğu gibi burada da hangi namazdan bahsedildiği anlaŐılmayan ifadeler olduğu görülmektedir. On iki erkan olduğu ve yedincisinin namaz olduđu¹¹⁰, nefis-i levvamenin¹¹¹ uzantısının yel olduğu, onun da on özelliği olduğu, beŐincisinin de namaz olduđu¹¹², Şeriat'ın beş nesne ile bağlanıp beş nesne ile açıldığı, ahmaklık ile bağlanıp itaat ve namaz ile aıldıđı¹¹³ ifadeleri yer almaktadır.

Dedelerin söylemlerine baktığımızda birçok yerde namaz ibadetine göndermeler yapıldığı görülmekte ancak hangi namazdan bahsedildiği veya nasıl uygulandığı net anlaŐılamamaktadır. Cem'in namaza alternatif bir ibadet Şekli olarak algılandığı ancak bunun yanlış olduđu¹¹⁴, Alevîlerin kendi kendilerini asimile ettiği, hiçbir sünninin gelip "camiye gel namaz kıl, sünni ol" demediđi¹¹⁵,

¹⁰⁸ Cahit ztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 12. bs (zgr Yayınları, 2016), 114.

¹⁰⁹ ztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 348; ayrıca bkz. ztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 19, 202; Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 104, 188, 190, 234, 351, 384; Hata'i, *Şah İsmail Hata'i Kllyatı*, 241, 648; Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 62, 75, 86, 192, 195, 203; Gölpınarlı, *Fuzuli Divanı*, LXXIV, LXXV, 66, 74.

¹¹⁰ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 91.

¹¹¹ Kendisini kınayan, iŐlediklerinden dolayı pişmanlık duyan ve kendini hesaba çeken nefis. Bkz. Ethem Cebecioğu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Szlğu* (Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009) 474.

¹¹² Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 140.

¹¹³ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 184; ayrıca bkz. Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 39, 59.

¹¹⁴ Ayhan Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor* (Kripto Basın Yayın, 2018), 74.

¹¹⁵ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 123.

Camide namaz olduğu, cemevinde de niyaz olduđu¹¹⁶, Orta Asya’da semahların, duaların, ibadetlerin namaz olarak adlandırıldıđı¹¹⁷, Hz. Ali’nin Müslümanlar ayrılığa düşmesinler diye Hz. Ömer zamanında yapılan camilere gittiği ancak arkalarında namaz kılmadıđı¹¹⁸, Alevî bir kişinin senede bir defa tarikat cemine girmesi abdestini alıp namazını cemde kılması gerektiđi¹¹⁹ zikredilmektedir.

Namaz ile ilgili verilen teorik çerçevenin dışında pratiğe yansımış halini ortaya koymak son derece önemlidir. Bu bağlamda Amasya yöresi Alevîlerine baktığımızda, bu bölgede namaz ibadeti anlayışının homojen olmadığı, topluluk içerisinde farklı bakışlar ve farklı tutumların olduđu¹²⁰ anlaşılmaktadır. Bölgedeki Alevî çevrelerin genel olarak namazın Kur’an’da farz kılınan bir ibadet olduğunu kabul ettiği, ancak büyüklerinden görmedikleri ve alışmadıkları için namaz ibadetini yerine getirme noktasında ciddiyyet göstermedikleri¹²¹ vurgulanmaktadır. Alevîlerin namazdan uzaklaşmalarına Emevîlerin Ali evlatlarına yapmış olduğu zulüm ve işkencenin de sebep olduđu¹²² aktarılmaktadır.

Afşin yöresi Alevîleri, Kur’an’da namazın kaç rekat olduğunun, ne şekilde kılınacağının açık ve net bir şekilde ifade edilmediğini, namazdan muradın ise “niyaz” dan ibaret olduđunu¹²³ ifade etmektedirler. Erzurum Çat yöresindeki Alevîlerin, namazın farziyeti konusunda Sünnîlerle bir farklılıklarının olmadığı, farklılığın uygulanış noktasında olduğu ki gece uyanıp Allah’a yalvarmanın, gözyaşı dökmenin namaz sayıldıđı¹²⁴ belirtilmektedir.

Çorum Alevîlerinin örf adet şeklinde zaman zaman namaz kıldıkları¹²⁵ rivayet edilmektedir. Sünnîlerin, Alevîleri namaz kılmadıkları yönünde eleştirdikleri ancak aralarında mezhep farkının olduğu ve namazı kıldıkları¹²⁶ belirtilmektedir. Alevî sünnî karışık olan köyde yapılan görüşmelerde Sünnîlerin,

¹¹⁶ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 179.

¹¹⁷ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 265.

¹¹⁸ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 272.

¹¹⁹ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 300.

¹²⁰ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara Okulu Yayınları, 2014), 229.

¹²¹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 230.

¹²² Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 232.

¹²³ Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritüellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 54.

¹²⁴ Lokman Kılavuz, *Çat Aleviliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 39.

¹²⁵ Fazlı Arabacı, *Alevîlik ve Sünnîliğin Sosyolojik Boyutları* (Barış Kitap Basım Yayın, 2009), 172.

¹²⁶ Arabacı, *Alevîlik ve Sünnîliğin Sosyolojik Boyutları*, 173.

Alevîler için namaz kılmadıkları, Hz. Ali'yi peygamber gördükleri hatta taptıklarını söyledikleri¹²⁷ rivayet edilmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında namazın Alevî Bektâşî geleneğinde de farz bir ibadet olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Ancak mahiyeti yönünden Alevîlerdeki namaz ile yaygın İslâm anlayışındaki namazın aynı ibadet olduğunu dile getirmek oldukça zordur.

Alevî Bektâşî Klasiklerine ve yedi ulu ozanların şiirlerine baktığımız zaman yaygın İslâmî anlayışa daha yakın bir tezahürün olduğu; buyruk, dedelerin söylemleri ve yöre Alevîleri hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda ise namazın yaygın İslâm anlayışından uzak bir ifade taşıdığını söylememiz mümkündür.

Alevîler “namaz” kelimesinin Kur'an'da geçmediğini ki Farsça bir kelime olmasından dolayı geçmemesi gayet tabiidir. Namaz yerine “salat” kelimesinin geçtiğini ve bunun da bilinen namaz değil de dua ve niyaz ifadesi anlamında kullanılması gerektiğini ifade etmektedirler. Klasiklere baktığımız zaman ise namazın kazaya bırakılmaması, namaz için ezanın sesli okunabileceği, namazda bazen ayakta bazen rükûda bazen de secde de durulabileceği gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Bu ifadeleri karşılaştırdığımız zaman yaygın İslâm anlayışındaki namaz mefhumu ile klasiklerde geçen namaz mefhumunun paralellik gösterdiği, günümüz Alevî toplumunca kabul gören görüş ile farklı bir anlam taşıdığı görülmektedir.

Namaz kılmayan Alevîlerden bir kısmı namazı kılmamalarını dedelerinin bu ibadeti yapmamalarına bağlamaktadırlar. Bir kısmı da bu ibadetin siyasi bir dayatma olduğunu söyleyerek kılmamaktadırlar. Bu da bize Alevî toplumunun namaz anlayışındaki farklılaşmada kültürel yaşamın ve siyasi tutumların etkisinin olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak günümüz Alevîlerinin büyük çoğunluğunun namaz ibadetini yaygın İslâm anlayışı gibi algılamadıkları, ziyadesiyle dua ve niyaz olarak algılayıp uyguladıkları dikkatimizi çekmektedir.

Alevîlerin namaz anlayışlarını daha detaylı ortaya koyabilmek adına namazları çeşitlerine göre tasnif etmeyi uygun gördük.

¹²⁷ Arabacı, *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, 176.

A. Beş vakit namaz

Yaygın İslâm anlayışına göre beş vakit namaz her Müslümanın eda etmesi gereken bir ibadet olarak görülmektedir. Alevî Bektâşî Klasiklerinde beş vakit namaz ile ilgili birçok yerde vurgu yapılmaktadır ki, İbrahim Edhem Hazretlerinin yatsı abdestiyle on sekiz sene sabah namazını kıldığı¹²⁸ rivayeti buna örnek teşkil etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala "Biz emaneti, yere ve göğe arz etmiştik."¹²⁹ buyurmaktadır. Buradaki emanetten anlaşılması gerekenlerden birisinin beş vakit namaz olduğu¹³⁰ *Erkanname*'de zikredilmekte ve Muhammed Mustafa'nın ve Ali el-Murtaza'nın evlatlarını bilmeyen kişinin ibadetlerinin kabul olmayacağı ve böyle bir kişinin beş vakit namaz kılsa dahi şaha ve dergaha layık olmayacağı¹³¹ ifade edilmektedir.

Devamında bir talibin beş vakit namaz kılsa, oruç tutsa, zinadan kaçınsa, dilini kem sözden sakınsa, cennetlik olsa dahi mürebbsi¹³² ve musahibi¹³³ o kişiden hoşnut değilse cennete giremeyeceği¹³⁴ belirtilmiştir.

Fütüvvetname-i Tarikat'ı incelediğimizde Hz. Muhammed'in "ben nebilerin en faziletlisiyim ve Ali evliyaların en faziletlisidir." dedikten sonra minberden indiği, Ali ile birlikte seccadenin üzerine oturdukları, daha sonra iki rekat namaz kıldıkları, ardından dört rekat öğle namazının farzını kıldıkları, ardından da ikindi namazının farzını kıldıkları¹³⁵ anlatılmaktadır. Ayrıca seccade denilen şeyin beş olduğu ondan maksadın da sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakit namaz olduğu¹³⁶ dile getirilmektedir.

Hızırname'de beş vakit namaz ile ilgili, "Ve dahi beş vakit namazdan sonra bir kez hutbe-i düvazdeh imam okusa hiç kişi işinde aciz fûrûmande

¹²⁸ Söylemez, *Dastan-ı İbrahim Edhem Dastan-ı Fatıma Dastan-ı Hatun*, 46.

¹²⁹ Ahzab 33/72.

¹³⁰ Kaplan, *Erkanname-1*, 45.

¹³¹ Kaplan, *Erkanname-1*, 133.

¹³² Manevî tekâmül yolunu öğreten ve eğitimini yaptıran şeyhler veya mürşitlere denir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009) 446.

¹³³ Musâhiplik, kan bağı dışında kurulan bir yakınlık ve akrabalık türü olup ergenlik çağına girmiş iki kişinin ve daha ziyade iki evli çiftin musâhiplik cem'i sonunda yola girmesiyle gerçekleşir. Yola giren kişilere de musahip denir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009) 454.

¹³⁴ Kaplan, *Erkanname-1*, 202.

¹³⁵ Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 109.

¹³⁶ Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 213.

olmaya.”¹³⁷ ifadesinden namazlardan sonra hutbe-i düvazdeh imam¹³⁸ okuyan kişinin işlerinin yolunda gideceği vurgulanmaktadır.

Namazın miraç gecesinde elli vakit olarak farz kılındığı, daha sonra beş vakite indirildiği¹³⁹ aktarılmakta, *Kitab-ı Cabbar Kulu*’nda da *İlm-i Cavidan*’daki ifadeye benzer bir ifade “Muhammed miraca çıktı. Orada şaşırtıcı hikmetler gördü. Hak Teala, Muhammed ümmetine beş vakit namazı hediye etti.”¹⁴⁰ yer almaktadır.

Muhammed bin Hanefiyye Cengi adlı eserde Hz. Peygamberin sabah namazını kılıp ashabına sohbet ettiği¹⁴¹, Muhammed bin Hanefiye’nin yatsı namazını kılıp “Ya Rab! Bizi feraha kavuştur” diye dua ettiği ve duanın kabul olduğu¹⁴², Muhammed bin Hanefiye’nin su istediği, abdest alıp, sabah namazını kılıp dua ve zikirde bulunduğu¹⁴³ rivayet edilmektedir.

Beş vakit namazını on iki imama ikrar getirip mürşidine teslim olarak kılmayan bir talibin Şah’a layık ve dergahça makbul bir kişi olmadığı, böyle bir kişiden yüz çevirmek, uzaklaşmak gerektiği¹⁴⁴ ve Hz. Peygamber’in, Hz. Hatice’nin evinde akşam ve yatsı namazlarını eda ettiği¹⁴⁵ *Şeyh Safi Buyruğu*’nda aktarılmaktadır.

Hacı Bektaş Veli’nin *Velayetname*’sine baktığımızda beş vakit namaz ile alakalı birçok yerde bilgiye rastlamaktayız. Ahmed Yesevî hazretleriyle sabah namazı eda edildiği¹⁴⁶, Hünkar Hacı Bektaş Veli’nin Ahmet Yesevi hazretlerinin huzurunda nasibini aldığı ve seyahat için izin alıp sabah namazını kıldığı ardından yola çıktığı¹⁴⁷, Hünkar’ın Suluca Karayük köyüne gittiği ve orada halk ile akşam ve yatsı namazını kıldığı¹⁴⁸ anlatılmaktadır.

¹³⁷ Seyyid Alizade Hasan b Müslüm, *Hızırname*, ed. Baki Yaşa Altınok (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 615.

¹³⁸ Alevî-Bektâşî edebiyatında başta Hz. Ali olmak üzere içinde; Ehl-i Beyt ve On iki imamın isimlerinin geçtiği, onların faziletlerinin anlatıldığı onlar için söylenmiş deyiş ve nefeslere denir.

¹³⁹ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 155, 243.

¹⁴⁰ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 129-130.

¹⁴¹ Anonim, *Muhammed bin Hanefiyye Cengi* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 21.

¹⁴² Anonim, *Muhammed bin Hanefiyye Cengi*, 47.

¹⁴³ Anonim, *Muhammed bin Hanefiyye Cengi*, 61.

¹⁴⁴ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 65.

¹⁴⁵ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 183.

¹⁴⁶ Duran, *Velayetname*, 158.

¹⁴⁷ Duran, *Velayetname*, 165.

¹⁴⁸ Duran, *Velayetname*, 214.

Yine *Velayetname*'de Suluca Karayük köyünden olan İdris'in gece uykusunun kaçtığı ve mescide gidip sabaha kadar niyaz edip, sabah namazını da cemaatle kılmak istediği¹⁴⁹, mescide gittiğinde Hacı Bektaş Veli'nin namaz kıldığını gördüğü¹⁵⁰, Hünkar'ın bir sabah namazını kılıp cuma vaktine kadar zikir ve tesbihle meşgul olduğu¹⁵¹ geçmektedir.

Yedi Ulu Ozanlar'ın şiirlerinde beş vakit namaza birçok yerde vurgu yapılmıştır. Sözgelimi Kul Himmet'in bir dörtlüğünde,

Seksen bin hacıyla Kabe'ye varsam
Amentü okusam abdestim alsam
Ulu Camilerde beş vakit kılsam
Pire varmayınca yoktur çaresi¹⁵²

İfadesi pîre ulaşamayınca hacca gitmenin, abdest alıp dua okumanın ve beş vakit namaz kılmanın pek fayda etmeyeceği vurgulanmıştır. Başka bir dörtlüğünde yine,

Kula farz eylemiş beş vakit namaz
Namazın farzına boynunda komaz
Evliyalar enbiyalar uyumaz
Her sabah her sabah yalvarır kullar¹⁵³

Diyerek beş vakit namazın insanlara farz kılındığı belirtilmiştir. Yine bir dörtlükte:

Yatsı namazına doğru varalım
Bin seksen vitr vacip anda görelim
Üç avretin beş eri var bilelim
Muhammed'i seven salavat versin¹⁵⁴

Şeklindeki ifade ile Alevîlerde beş vakit namazlardan biri olan yatsı namazının olduğu aktarılmıştır. Benzer bir şekilde Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden birinde de sabah namazının varlığı aşağıdaki dörtlükte belirtilmiştir.

Ankara'dan çıktım sabah namazı
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar
Yetiş Seyit Battal, Hüseyin Gazi
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar¹⁵⁵

¹⁴⁹ Duran, *Velayetname*, 217-218.

¹⁵⁰ Duran, *Velayetname*, 218.

¹⁵¹ Duran, *Velayetname*, 521; ayrıca bkz. Duran, *Velayetname*, 234, 238, 257, 461, 462, 470, 473, 537.

¹⁵² Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 71.

¹⁵³ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 96.

¹⁵⁴ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 92.

Pir Sultan Abdal bir dörtlükte de dünya hayatının geçiciliğinden bahsederek kişinin beş vakit namazını kılması, kazaya koymaması gerektiğini ifade etmiştir.

Pir sultan Abdalım lrm deme
Kıl beş vakit namaz kazaya koma
Sakın bu dünyada kalırım deme
Tenim teneşirde, üzüm saėdadır¹⁵⁶

Yine bir dörtlüğünde beş vakit namaz ifadesi şöyle geçmektedir.

Baz bazınan, kaz kazınan
Vaz vazınan, vız vızınan
Beş vakti bir niyazınan
Kıldım sanma, kılamadın¹⁵⁷

Müminlerin beş vakit namazı kıldıklarını Pir Sultan Abdal şu dörtlüğü ile belirtmiştir:

Gelin zikredelim ganî Hüdâ'yı
Müminler kılar beş vaktin edası
İkrar işitmiş drr iblis sadası
Onu Hakk'a doğru dndremezsın¹⁵⁸

Buyruk'ta beş vakit namaz ile ilgili Hz. Peygamber ve ashabının Gadiri Hum¹⁵⁹ bölgesinde toplanıp öğle namazını seferi olarak kıldıkları¹⁶⁰ aktarılmaktadır.

Dedelerin söylemlerine göz attığımız zaman onların beş vakit namaz hakkında cem öncesi dedenin bir akşam namazı kıldırıldığı ancak bu namazın yaygın İslâm anlayışındaki gibi olmadığı¹⁶¹, görgü ceminin¹⁶² akşam 6'da başladığı gece 3'e kadar sürdüğü ardından da sabah namazı kılındığı ancak bu namazın da yaygın İslâm anlayışındaki namaz gibi olmadığı¹⁶³ vurgulanmaktadır.

¹⁵⁵ ztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün şiirleri*, 308.

¹⁵⁶ ztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün şiirleri*, 329.

¹⁵⁷ ztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün şiirleri*, 396; ayrıca bkz. Aslanoğlu, *Kul Himmet stadım*, 60.

¹⁵⁸ ztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün şiirleri*, 401.

¹⁵⁹ Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup Hz. Ali'nin imâmeti açısından şiî gruplar nezdinde tarihî önem taşıyan yer.

¹⁶⁰ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 28.

¹⁶¹ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 213.

¹⁶² Toplumdaki dirlik, düzen ve birliğin sağlanması amacıyla genellikle yılda bir defa yapılan cemdir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009) 234.

¹⁶³ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 254.

Alevîlerin ibadet anlayışları yörelere göre farklılık gösterebilmektedir. Adıyaman Alevîlerinden Dede Ali Büyükşahin, namazın Allah'a yalvarmak, yakarmak olduğunu, doğal olarak namazın içinde rükû, secde, kıyamın olacağını ancak vakit olarak kılınmasına karşı olduğunu, namazların sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olarak kılınmasının doğru olmadığını¹⁶⁴ belirtmektedir. Yine Alevîlerin kendi inancına göre ibadetini yaptıklarını, beş vakit namaz kılana da saygı duyduklarını, Alevî ibadetinde camide kılınan namaz şeklinin olmadığını¹⁶⁵ ifade etmektedir. Zakirlerden Mustafa Alkan, Alevîlikte namazın olduğu fakat bunu beş vakit namazla sınırlandıramayacağını¹⁶⁶ aktarmıştır. Ancak yine Adıyaman Alevîlerinden beş vakit namaz kılanların da olduğu¹⁶⁷ belirtilmektedir.

Tokat yöresi Alevîlerine baktığımızda burada da beş vakit namazı kılanların istisna olduğu¹⁶⁸ görülmektedir. Beş vakit namazı kılmamaları ile ilgili olarak, bazıları Hz. Ali'nin camide şehit edilmesine bağlayarak camiye gitmediklerini ve namazı terk ettiklerini, bazıları da beş vakit namazın Hz. Peygamber döneminde değil de Hz. Ömer ve özellikle Emeviler ile Abbasiler döneminde düzenlenmiş olduğu için beş vakit namazı terk ettiklerini, bazıları da kendilerinin tarikat ehli oldukları için şeriat makamının gereği olan namazdan sorumlu olmadıklarını gerekçe göstererek beş vakit namazı kılmadıklarını¹⁶⁹ ifade etmektedirler.

Amasya yöresi Alevîlerinde beş vakit namazı benimseyenlerin yanında bu ibadetin yapılması için ciddi bir gereklilik görmeyecek şekilde duyarsız ve kayıtsız bir tavır ortaya koyanların olduğu¹⁷⁰ belirtilmektedir. Bu anlayışın temelinde de Kur'an'da ve hadislerde beş vakit namazın bulunmadığı, sadece sabah ve akşam olmak üzere iki vaktin söz konusu olduğu, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin bu şekilde ibadet ettikleri ve beş vakit namazın Hz. Ömer döneminde ya da Emeviler devrinde bir devlet icraatı olarak ortaya konulduğu gibi yaklaşımların önemli bir etkisinin olduğu ve bu anlayışın bazı dedeler tarafından

¹⁶⁴ Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 2. bs (Gece Kitaplığı, 2017), 99.

¹⁶⁵ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 99.

¹⁶⁶ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 100.

¹⁶⁷ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 101.

¹⁶⁸ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 2. bs (Ankara Okulu Yayınları, 2010), 314.

¹⁶⁹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 316.

¹⁷⁰ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 229.

topluma yansıtıldığı¹⁷¹ zikredilmektedir. Ayrıca yörede bazı istisnalar hariç her Alevî köyünde caminin bulunduğu ve beş vakit namazın yanında Cuma ve Bayram namazlarının kılındığı¹⁷² aktarılmıştır.

Sivas yöresindeki Alevîlerde namaz ibadetinin Kur'an'da olduğu ancak beş vakit namaz şeklinde olmadığı, bu yüzden gönül ne vakit isterse o vakit ibadet edilmesi gerektiği¹⁷³ vurgulanmaktadır. Bunun yanında yöredeki bazı Alevîlerin beş vakit namazını kıldığı¹⁷⁴ dile getirilmektedir.

Klasiklerde ve yedi ulu ozanların şiirlerinde pek çok yerde günlük beş vakit namaz ile ilgili ifadelerle karşılaşmamız mümkündür. Sadece bu kaynaklar çerçevesinde değerlendirecek olsak, Alevîliğin yaygın İslâmî anlayış ile paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak buyruk, dedelerin söylemleri ve Alevî yörelerde yapılan çalışmalara baktığımız zaman bu düşüncenin oluşmasına engel olacak birçok ifade ile karşılaşmaktayız.

Alevîler genellikle namazın kelime anlamı üzerinde durup, dua ve niyaz etmenin de bir namaz olduğu, Kur'an'da ve hadislerde namazın belirtildiği ancak beş vakit olarak belirtilmediği için istenildiği zaman Allah'a dua etmek amaçlı namazın kılınabileceği gibi fikirler beyan etmektedirler.

Hud suresinde “Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder. İşte bu, öğüt almak isteyenler için bir hatırlatmadır.”¹⁷⁵ ve Taha suresinde “O hâlde, onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki hoşnut olasın.”¹⁷⁶ ayetleri geçmektedir. Bu iki ayetin beş vakit namazdan bahsettiği ulema-i kiram tarafından kabul görmektedir.

Nesâî ve Tirmizî'nin sünenlerinde “ Hz. Peygamber (as)'e İsrâ gecesi, namaz elli vakit olarak farz kılındı. Sonra azaltıldı ve beş vakte düşürüldü. Sonra şöyle seslenildi: Ey Muhammed, şüphesiz bizim nezdimizdeki söz bir değişikliğe

¹⁷¹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 229.

¹⁷² Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 230.

¹⁷³ Metin Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 2. bs (Fakülte Kitabevi Yayınları, 2006), 213.

¹⁷⁴ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 215.

¹⁷⁵ Hud 11/114.

¹⁷⁶ Taha 20/130.

uğramaz. Senin için bu beş vakit namaz, elli vakit namazın karşılığıdır.”¹⁷⁷ hadisi geçmektedir.

Buhârî ve Nesâî'nin hadis kaynaklarında da Hz. Peygamber (as), Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurduğu görülmektedir: "Sen Ehl-i kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeğe çağır. Allah'ı tanırlarsa, Allah'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılanlarsa; Allah'ın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullara verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlunun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur.”¹⁷⁸

Buhârî ve Müslim'in Sahih'inde bir bedevi ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis beş vakit farz namaza delildir:

Bir gün bir gecede farz olan namazlar beştir.”
Bedevî; “Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?” diye sorunca,
Allah'ın Resulu (a.s.) şöyle cevap vermiştir:
“Hayır, kendiliğinden nafile olarak kıalarsan bu müstesnadır.”
Bunun üzerine bedevî:
“Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu:
“Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur.”¹⁷⁹

Bu ayetler ve hadisler beş vakit namazın dinimizde var olduğuna delalet etmektedir ki miraç hadisesinin klasiklerde geçtiğini de dile getirmiştik. Ancak günümüz Alevîlerinin çoğunluğu bu delilleri yok saymakla birlikte beş vakit namazın Hz. Peygamber döneminde değil, Hz. Ömer ve Emevîler zamanında devlet dayatması olarak farz kılındığını, bu yüzden kılmanın gerekmediğini belirterek İslâm dininde beş vakit namaz mefhumunun olmadığını savunmuşlardır.

Beş vakit namazın var olduğunu kabul edip tembelliğe vurduklarını söyleyenler olduğu gibi nadir de olsa beş vakit namazı kılan Alevîlerin de var olduğu anlaşılmaktadır.

Erkanname'de beş vakit namaz anlamına geldiği belirtilen emanet ayetinin tefsirlerine baktığımızda bu kelimenin namaz anlamına da gelebileceği

¹⁷⁷ Ebû Abdîrrahmân Ahmed en-Nesâî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Salat" 1; Ebû İsmâ Muhammed et-Tirmizî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Salat" 159.

¹⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Zekat" 40, 62; Nesâî, "Zekat" 1.

¹⁷⁹ Buhârî, "İman" 34; Müslim, "İman" 8.

açıklamaları mevcuttur. Ancak söz konusu beş vakit namaz şeklinde anlaşılacağına dair bir emare karşımıza çıkmamıştır.

Hiz. Muhammed (s.a.v.)'e ait olduğu belirtilen "Ben nebilerin en faziletlisiyim ve Ali evliyaların en faziletlisidir." sözü ve "Hz. Peygamber'in Hiz. Hatice'nin evinde akşam ve yatsı namazlarını eda ettiği" rivayeti hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

Beş vakit namazı on iki imama ikrar getirerek kılma yaygın İslâm anlayışında olmamasına rağmen *Şeyh Safi Buyruğu*'nda namazın on iki imama ikrar getirilerek kılınması gerekliliğinden söz edilmektedir.

Klasiklerde Şah'a layık olma, Kul himmetin şiirinde Pîr'e varmak gibi ifadelerde karşılaşmaktayız. Buradaki şahtan, pîrden kastedilen Allah mıdır, Peygamber midir, Ali midir yoksa başka birisi midir net olarak anlaşılmamaktadır. Ancak buradaki ifadelerin vahdeti vücûd ifadesi olarak kullanılıyor olması muhtemeldir. Tanrı, insan ve âlem ilişkilerini ele alan bir düşünce sistemi olan vahdet-i vücûd, varlığın birliği ve varlıkta birlik anlamında kullanılan bir tasavvufi terimdir.

Velayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevi'den nasibini aldığı rivayet edilmekte ancak Hacı Bektaş Veli ile Ahmed Yesevi aynı dönem yaşamamışlardır. Ahmet Yesevi 12. Yüzyıl ortalarında vefat etmiş, Hacı Bektaş Veli ise 13-14. Yüzyılları arasında yaşadığı rivayet edilmektedir.

Alevî-Bektâşîlerin ana kaynaklarında yer alan beş vakit namaz anlayışı ile günümüz eserlerinde yer alan beş vakit namaz anlayışı birbirinden oldukça farklılık arz etmektedir. Yaygın İslâm anlayışıyla benzerliğine bakacak olursak klasiklerde belirtilen anlayışın çok daha yakınlık ifade ettiği aşıkardır. Ancak günümüz Alevîleri beş vakit namaz konusunda yaygın İslâmi anlayıştan çok farklı bir noktada bulunmaktadır.

B. Cenaze Namazı

Cenaze namazı rûku ve secdesi olmayan bir namazdır; rûkûnleri kıyam ve tekbirdir. Kılınması farz-ı kifaye olan bir namazdır.¹⁸⁰ Alevîlerin kaynaklarında cenaze namazına rastlamak mümkündür ki Hiz. Fatıma'nın cenaze namazının

¹⁸⁰ Kollektif, *İlmihal 1. Cilt / İman ve İbadetler*, 24. bs (Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 360, 361.

kılındığı¹⁸¹ *Dastan-ı İbrahim Edhem*'de karşımıza çıkmaktadır. *Erkanname*'de ise ölen bir talibin veya ailesinden birinin cenaze namazını onun yol düşmanı kılarsa on iki imamın şefaatinde mahrum kalacağı ve ahirete imansız gideceği¹⁸² aktarılmaktadır.

Hız. Muhammed (a.s.)'in inançsızların namazlarını kılmadığı¹⁸³, mürebbisiz ve musahipsiz olanın dergaha makbul olmadığı ve öldüğü zaman namazının kılınmaması gerektiği¹⁸⁴ klasiklerde cenaze namazı ile ilgili geçen bölümler arasında yer almaktadır.

Velayetname'de cenaze namazı ile ilgili diğer eserlere nazaran biraz daha fazla bilginin olduğu görülmektedir. Akça Koca'nın hanımının kefenlenip namazının kılındığı¹⁸⁵, Kadıncık'ın Mahmut adında bir oğlu olduğu, büyüdüğünde nefesinin geçkin bir delikanlı olduğu, kime nefes etse öldüğü, bu yüzden Hünkar'a şikayet ettikleri ve Hız. Hünkar'ın "İki kılıç bir kında olmaz, gidin Hakk'ına ulaştırın iyiliğim." dediği ve gelip dünya sarayından ahirete göçtüğünü görünce kefenleyip namazını kıldıkları¹⁸⁶, Hacı Bektaş Veli vefat edince Hızır olduğu zannedilen yüzü kapalı boz atlı bir kişinin imam olduğu ve Hünkar'ın cenaze namazını kıldırması¹⁸⁷ ifadeleri yer almaktadır.

Kul himmet ve Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde birer dörtlüğün cenaze namazı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Kul himmet üstadım sizi bilirim
Eğlenir de katarında kalırım
İmam Ali eşiğinde ölürüm
Cenaze namazım kıl Kerem eyle¹⁸⁸

Pir Sultan Abdal'ım özümüz darda
Seni sakınırım ağyar nazarda
Çıkmadık can, kazılmadık mezarda
Cenaze namazın kılsın da gelsin¹⁸⁹

¹⁸¹ Söylemez, *Dastan-ı İbrahim Edhem Dastan-ı Fatıma Dastan-ı Hatun*, 66.

¹⁸² Kaplan, *Erkanname*, 66.

¹⁸³ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 83.

¹⁸⁴ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 301.

¹⁸⁵ Duran, *Velayetname*, 274.

¹⁸⁶ Duran, *Velayetname*, 290.

¹⁸⁷ Duran, *Velayetname*, 626.

¹⁸⁸ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 40.

¹⁸⁹ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 41.

Sözelimi dörtlüklerdeki ifadeler cenaze namazının Alevî mısralarında da var olduğunu göstermektedir. Buyruk'ta geçen “rızasız lokma yiyenin ölünce namazının kılınmayacağı”¹⁹⁰ ifadesi de yine Alevî kaynaklarında geçen cenaze namazına örnek teşkil etmektedir.

Dedelerin söylemlerinde tarikata girmek için kişinin ölmeden önce ölmesi yani kendi cenaze namazını kılması gerektiği¹⁹¹ ve manevi temizliğin olmadığı yerde Alevîlerin ne ceme toplanacakları ne de cenaze namazına duracakları¹⁹² aktarılmaktadır.

Alevî yörelerinde cenaze namazının kılındığına dair ifadelerle karşılaşılmalıdır. Sivas yöresinde bir Alevînin beş vakit namaz kılmasa dahi cenaze namazlarını kıldığı¹⁹³ kendisi tarafından ifade edilmektedir. Amasya yöresinde de cenaze namazına çok önem verildiği, öyle ki bölgedeki bir dedenin “bizim yöremizde cenaze namazlarıyla bayram namazlarına atını çatlatıncaya kadar koşturacaksın denir”¹⁹⁴ şeklinde ifade ederek yörede cenaze ve bayram namazının ne denli önemli olduğunu belirtmiştir.

Klasiklerde cenaze namazının kılındığına dair bazı ifadeler yer almaktadır. Buna paralel olarak diğer eserlerde de yine cenaze namazının kılındığı ifadeleri bulunmaktadır. Buradan hareketle cenaze namazının, Alevîlerde beş vakit namazın önemini kaybettiği gibi önemini kaybetmediğini ve Alevî Bektâşî geleneğinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Yaygın İslâm anlayışında kişi Müslüman olduğunu söylüyor ise o kişi için kafir, münafık, müşrik gibi damga vuramayız. Dolayısıyla kişinin ahirete imansız gidip gitmediği hakkında hüküm vermek de haddimize değildir. Bu açıdan klasiklerde karşımıza çıkan bir talibin cenaze namazını yol düşmanı kılsa ahirete imansız gideceği ibaresi yaygın görüş ile bağdaşmamaktadır.

Hiz. Muhammed (s.a.v.)’in inançsızların namazlarını kılmadığı ile ilgili hadis kaynaklarında sadece münafık olduğu bilinen Abdullah b. Übey’in cenaze namazını kıldırıldığı, başka kimsenin kıldırmadığı ki zaten bu olayın ardından Tevbe suresinin 84. ayeti olan “Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma,

¹⁹⁰ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 56.

¹⁹¹ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 29.

¹⁹² Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 218.

¹⁹³ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 213.

¹⁹⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 230.

mezarı başında durma. Çünkü onlar Allah ve peygamberini inkâr ettiler fasık olarak öldüler.” ayetinin inmesiyle Müslümanların dışındakilerin cenaze namazlarının kılınmasının yasaklandığı belirtilmektedir.

C. Bayram Namazı

Bayram Namazı, Müslümanların ramazan ve kurban bayramı olmak üzere yılda iki defa kıldığı namazdır.¹⁹⁵ Alevî Bektâşî Klasikleri’ne baktığımız zaman bayram namazı ile ilgili herhangi bir ifade ile karşılaşmamaktadır. Bunun yanında yedi ulu ozanların şiirlerinde ve buyrukta da bayram namazı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Alevîlerde bayram namazının kılındığına dair bilgiye Alevî yöreler ile ilgili yapılan çalışmalardan ulaşabilmekteyiz.

Amasya Yöresi Alevîlerinin hemen her köyünde bayram namazının kılındığı¹⁹⁶ ayrıca bayram namazına çok önem verildiği, öyle ki bölgedeki bir dedenin “bizim yöremizde cenaze namazlarıyla bayram namazlarına atını çatlatıncaya kadar koşturacaksın denir”¹⁹⁷ diyerek bayram namazının önemine dikkat çekmiştir. Tokat yöresinde caminin bulunmadığı köylerde şer’i bayram namazı kılınmadığı zamanların olduğu ve yerine halka namazının kılındığı, kimi yerlerde şer’i bayram namazının kılındığı ve ardından ek olarak da halka namazı kılındığı¹⁹⁸, Sivas yöresinden bir Alevînin bayram namazlarını kıldığı, yine yöreden bir sünninin eskiden Alevîlerin bayram namazları için köylerine geldiklerini ifade ettiği¹⁹⁹ belirtilmektedir. Yine bir Alevî kişinin “eskiden herkes bayram namazını kılardı”²⁰⁰ dediği, bir başkasının da bayram namazını herkes kılar”²⁰¹ şeklinde ifade ettiği aktarılmıştır. Diğer yöreler gibi Adıyaman yöresinde de bazı Alevîlerin bayram namazını kıldıkları²⁰² rivayet edilmiştir.

Alevî Bektâşî Klasikleri’nde yer almasa da bayram namazının günümüz Alevî toplumları tarafından beş vakit namaza nazaran daha itibar edilen bir ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü beş vakit namazı kılan Alevîler yöre

¹⁹⁵ Kollektif, *İlmihal 1. Cilt / İman ve İbadetler*, 306.

¹⁹⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 230.

¹⁹⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 230.

¹⁹⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 314.

¹⁹⁹ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 213.

²⁰⁰ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 214.

²⁰¹ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 215.

²⁰² Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 101.

araştırmalarında istisnalar ile bahsedilirken bayram namazı için atını çatlatıncaya kadar koşturulup yetiştirilmesi gereken bir ibadet olarak söz edilebilmektedir.

D. Cuma Namazı

Cuma günü ve cuma namazı İslâma mahsus en büyük şiar ve sembollerdendir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah "Ey İman edenler! Cuma günü namaza çağrılınca Allah'ı anmaya koşun, alışverişi bırakın. Bilerseniz bu, sizin hakkınızda daha hayırlıdır. Namaz kılınıncaya yeryüzüne dağılın. Allah'ın lütfunu arayın. Allah'ı anın ki, felâh bulasınız."²⁰³ buyurarak Cuma namazının farziyetini ifade etmiştir. Müslim'in Sahih'inde Peygamber Efendimizin Cuma gününün önemi ile ilgili şöyle buyurduğu geçmektedir: "Üzerine güneş doğan en hayırlı gün Cuma günüdür. Adem o gün yaratıldı, o gün cennete konuldu ve yine o gün cennetten çıkarıldı."²⁰⁴ Tirmizî ve Nesâî'nin sünenlerinde bu hadise ilaveten "Hz. Adem'in tövbesinin o gün kabul edildiği ve kıyametin o gün kopacağı belirtilmektedir."²⁰⁵

Alevî Bektâşî Klasikleri'nde Cuma namazı ile ilgili ifadelerle karşılaşmaktayız. İlm-i Cavidan'da namazın çeşitlerinden birinin Cuma namazı olduğu²⁰⁶ belirtilmektedir. Aynı ikamet edenlerin kıldıkları namazın on yedi rekat, Cuma namazının ise on beş rekat olduğu²⁰⁷ ve Cuma namazı ile bir yerde ikamet edenlerin namazını toplarsan, Adem sayısınca çıktığı²⁰⁸ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeye baktığımız zaman klasiklerde Hurûfilîğe bir işaret olduğu anlaşılmaktadır. Hurûfilîğin temeli, eski çağlardan gelen ve harflerle sayıların kutsallığını kabul edip bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen anlayışa dayanır. Çok eskiden beri tabiatla varlığı kabul edilen gizli güçler şekil ve harflerle ifade edilmeye çalışılmış, sonuçta tabiat bilimlerinden önce efsun, tılsım, sihir gibi tekniklerle "hurûf" ilmi adı altında sözde ilimler ortaya çıkmıştır. Hurûfilîğin ne zaman ve nasıl doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte gerçek

²⁰³ Cum'a 62/9-10.

²⁰⁴ Müslim, "Cum'a" 17-18.

²⁰⁵ Tirmizî, "Cum'a" 1-2; Nesâî, "Cum'a" 45.

²⁰⁶ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 239.

²⁰⁷ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 239.

²⁰⁸ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 251.

anlamıyla milâttan önce IV ve III. yüzyıllardan itibaren Ortadoğu'daki Helenistik-
gnostik karakterli dinlerde ortaya çıktığı görülmektedir.²⁰⁹

Velayetname'de Cuma namazı ile ilgili Ahi Evran Sultan'ın "Çabuk olun,
Cuma vakti geçmeden şehre ulaşalım. Cuma kaçmasın." dediği²¹⁰ ve kerametiyle
cumaya yetişip Cuma namazını kıldıkları²¹¹ anlatılmaktadır.

Yedi ulu ozanların şiirlerine bakıldığında Cuma namazı ile ilgili
Nesimî'den iki beyit ile karşılaşmaktayız.

Ol müşriki necisdir Cum'ey-i kılmıyen kim
Kevli yu fi'li anın teklid ile riyadır²¹²

Mısraları ile Cuma namazını kılmayanın müşrikler gibi necis olacağı ve
söz ile davranışlarının da taklit ve gösterişten ibaret olacağı belirtilmiştir.

Mısr-ı cami'dır vücudum anda kildim cumayi
Gör ne şehrim gör ne mühkem kala-vü sûr olmuşem²¹³

İfadesi ile de Alevî kültüründe Cuma namazının var olduğu
anlaşılmaktadır.

Adıyaman yöresindeki Alevîler, Kur'an'daki namaz kavramının sadece
Cuma ve gece namazı için geçtiğinden²¹⁴ ve bazı Alevîlerin beş vakit namazı
kıldıkları gibi Cuma namazını da kıldıklarından²¹⁵ bahsetmektedirler.

Sivas Alevîlerinden bir kişinin Cuma namazını kıldığını²¹⁶ ifade ettiği,
başka bir Alevînin babasının kendisine "hiç olmazsa Cuma namazlarını kılın"²¹⁷
dediği, bir başkasının da "Cuma namazını herkes kılar"²¹⁸ dediği rivayet
edilmektedir.

²⁰⁹ Hüsamettin Aksu, "Hurûfilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998.) 18: 408-412.

²¹⁰ Duran, *Velayetname*, 397.

²¹¹ Duran, *Velayetname*, 522.

²¹² Adil Ali Atalay Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı* (Can Yayınları, 2009), 302.

²¹³ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 220.

²¹⁴ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 101.

²¹⁵ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 101.

²¹⁶ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 213.

²¹⁷ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 214.

²¹⁸ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 215.

Tokat yöresinde halka namazı Perşembe akşamı eda edilirse eğer Cuma namazının da kılınmış olacağı²¹⁹ vurgulanmakta ve Amasya yöresi Alevîlerinde de istisnaların dışında herkes tarafından diğer namazlar gibi Cuma namazını da eda edildiği²²⁰ ifade edilmektedir.

İncelediğimiz eserler neticesinde Alevî Bektâşî geleneğinde Cuma namazının önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yaygın İslâmî gelenekten farklı bir Cuma namazı olduğu olasıdır. Çünkü İlm-i Cavidan'da Cuma namazının 15 rekatlık bir namaz olduğu ifadesi yer almaktadır. Tabi beş vakit namazda olduğu gibi bir değişim söz konusu ise günümüz Alevîlerinin kıldıkları Cuma namazı rekat sayısının da değişmiş olabileceği düşünülebilir. Ez cümle Cuma namazını istisnalar dışında günümüz Alevîlerinin bütünü tarafından uygulanan bir ibadet olarak söylememiz mümkündür.

E. Seferi Namazı

Kişinin herhangi bir nedenle ikamet ettiği yerden kalkıp başka bir yere gitmesi veya gitmek için yola koyulması, Arapça'da sefer veya müsaferet olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde yola çıkmış kişiye seferî veya misafir denilir. Misafir, dört rekat farz namazlarını iki rekat olarak kılar. Buna: "Seferi Namazı veya Yolcu Namazı" denir.²²¹

Alevî Bektâşî Klasiklerinde seferi namazı sadece İlm-i Cavidan'da geçmektedir. Orada da namaz çeşitlerinden bahsederken sefere çıkmış olanın namazı²²² şeklinde ifade edilmektedir.

Diğer kaynaklara baktığımızda da seferi namazı ile ilgili bir bilgiyle karşılaşamamaktayız. Bu da bize klasiklerde seferi namazının, namaz çeşidi olarak mevcut olduğu ancak günümüz Alevîleri tarafından uygulanıp uygulanmadığı konusunda bilginin olmadığı sonucunu ortaya çıkarmakta ki, beş vakit namazını kılanları istisnalar ile belirtilen bir Alevî topluluğundan bahsettiğimize göre seferi namazı da günümüz Alevîleri tarafından kılınıyor olsa dahi bunun istisnalar seviyesinden öteye gitmeyeceğini göstermektedir.

²¹⁹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 314.

²²⁰ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 230.

²²¹ Kollektif, *İlmihal 1. Cilt / İman ve İbadetler*, 24. bs (Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 323,328.

²²² Eğri, *İlm-i Cavidan*, 239.

F. Nafile Namaz

Allah'ın rızasını kazanmak için farz ve vacip namazlar dışında kılınan namazlara nafîle namazlar denilmektedir. Bu bağlamda baktığımızda Alevî Bektâşî Klasikleri'nde farz ve vacip namazlar dışında geçen namaz ifadeleriyle karşılaşmaktayız.

Besmele Tefsiri'nde Padişahlar padişahının, bir köye birkaç rekat namaz kıldıklarından dolayı rahmet ettiğinden²²³, *Fütüvvetname-i Tarikat*'ta Hz. Muhammed'in Beytül Mukaddes'te iki rekat namaz kılıp dua ettiğinden²²⁴ söz edilmektedir.

Necmeddin-i Kübra'nın, yapıldığı zaman ne hacet varsa giderileceğinin tecrübe ile sabit olduğunu söylediği namazın kılınışının şekli *Hızırname*'de şöyle ifade edilmektedir.

İmdi ol tecrübe oldur kim yekşenbe günü veya düşenbe günü veyahut perşenbe günü veyahut Cuma günü veyahut gecesi dahi efdaldır, pak gusül ede ve arı don giyip kendi özüne buhur edip oturduğu evi hâli kılıp hûb hısalbânî ve ûd-i anber tütüde, iki rekat namaz kılıp ve her bir rekatında bir fatiha bir kul ya eyyühel kafirun ve bir iza cae nasrullah okuya, ve sani rekatında bir fatiha ve süreyi zeytün okuya, kıbleye müteveccih ola ve ihlas, fatihatül kitab ve ayetel kürsi ve süreyi tebareke, elin açıp hazrete tazarru' ve niyaz edip hutbe-i Düvazdeh İmam okuyup elin yüzüne silüp sevabın Hazret-i İmam Ali ruhuna bağışlaya ve andan durup iki rekat namaz kıla. Dediğimiz gibi gece namaz tamam olacak fatiha ve sureyi ihlas ve süretül mülk okuya. Elin açıp hak tealaya tazarru' edip hutbe-i Düvazdeh İmam okuyup elini yüzüne silip Hazret-i Hasan ruhuna bağışlaya. Ta bu tertib ile On iki imam'ı tamam eyleye ve sevabın bunların ruhlarına bağışlaya. On iki ihlas, on iki ayetel kürsi, on iki tebareke ve yirmi dört rekat namaz olur. On iki kez hetbe-i düvazdeh imam olur...²²⁵

Cebrail'in Hz. Peygamber'e gelip “Hz. Adem'in altın kemerini Allah'ın emriyle senin beline bağlayayım” demesi üzerine Hz. Peygamber'in oturduğu yerden kalkıp iki rekat namaz kıldığı *Şeyh Safî Buyruğu*'nda geçmektedir.²²⁶ Bayezit-i Bistamî'nin, Şeyh Lokman-ı Perende'nin sırtına tasavvuf yoluna girişi sembolize eden İmam Cafer Sadık'ın hırkasını koyduğu, Lokman-ı Perende'nin de o şevkle yerinden kalkıp namaza başladığı, bir rekat namazı on dört yılda kıldığı ve Bayezit-i Bistamî'nin bu süre zarfında onu ayakta beklediği²²⁷, ikinci rekati bekleyemediğinden ötürü Hazret-i İmam Cafer'in “O bir rekat namazı da

²²³ Duran, *Besmele Tefsiri*, 65.

²²⁴ Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 101.

²²⁵ Müslüm, *Hızırname*, 619, 620, 623.

²²⁶ Kaplan, *Şeyh Safî Buyruğu*, 187.

²²⁷ Duran, *Velayetname*, 78.

kılincaya kadar durmuş olsaydın nasibini tam alırdın, sabredemedin.” dediği²²⁸ rivayet edilmektedir.

Hacı Bektaş Veli’nin “Her kim ki susen yaprağı üzerine seccade salıp iki rekat namaz kılsa onu şeyh edinir, kendimizi ona teslim ederiz.” dediği²²⁹ ardından Hünkar keramet ehli olduğunu göstermek için susen yaprağı üzerine seccadesini serip iki rekat namaz kıldırdığı²³⁰, Hacı Bektaş Veli’nin ibadet ve riyazattan namazda rükua vardığında başında beyninin hareket ettiği ve rükudan başını kaldırdığında yine yerine geldiği²³¹ belirtilmekte, yine Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli’nin seccadesini darının üzerine serip iki rekat namaz kıldırdığı ve darının hiçbir tanesinin yerinden kımıldamadığı²³² vurgulanmaktadır.

Kılındı on iki eşref namazı

Huda'dan farz oluptur enbiyaya²³³

Beytiyle Virani’nin, on iki rekatlık eşref namazının Allah tarafından peygamberlere farz kılındığını zikrettiği anlaşılmaktadır. Pîr Sultan Abdal’ın da,

Horasan’dan kalkıp Urum’a konan

Cümle erenlerin nurundan kanan

Darı çeç üstünde namazın kılan

Uyan dağlar uyan Ali geliyor²³⁴

Şeklindeki ifadesiyle nafil namazdan bahsediyor olması muhtemel bir dörtlük dile getirmiştir. Buyruk’ta ve dedelerin söylemlerinde nafil namaza bir vurgu yapılmamakla birlikte yöre araştırmalarında, Amasya yöresi Alevîlerinde kendilerine özgü bir şekilde namazın sabah iki, öğle bir ve akşam da üç rekat olmak üzere üç vakit olduğuna inananların olduğu²³⁵ aktarılmaktadır.

Namazı dua etmek, niyaz etmek anlamında kullanan Alevîler gibi düşünürsek buradaki namazların o anlamda kullanıldığını düşünmemiz mümkün

²²⁸ Duran, *Velayetname*, 81.

²²⁹ Duran, *Velayetname*, 90.

²³⁰ Duran, *Velayetname*, 93.

²³¹ Duran, *Velayetname*, 94.

²³² Duran, *Velayetname*, 162; ayrıca bkz. Duran, *Velayetname*, 158, 257, 370, 462, 473.

²³³ Adil Ali Atalay Vaktidolu, ed., *Virani Divanı ve Risalesi* (Can Yayınları, 1998), 86.

²³⁴ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 114.

²³⁵ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 234.

değildir. Çünkü iki rekat dua etmek mantık dışı kalmaktadır. Buradaki namazların sünni anlayıştaki namazlar olması muhtemeldir. Beş vakit namazda olduğu gibi burada da namaz anlayışının klasiklerde sünni geleneğe yakın olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde böyle bir namazın kılındığı pek ihtimal dahilinde değildir. Çünkü beş vakit namazı dahi bir takım olaylara sınığarak kılmayan Alevî çoğunluğun nafile namazı kılmaları pek mümkün görünmemektedir.

G. Halka Namazı

Alevî Bektâşî Klasikleri'nde namaz ifadeleri oldukça fazla yerde geçiyorsa da halka namazı şeklinde bir namazdan bahsedildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Yedi ulu ozanların şiirlerinde ve Buyruk'ta da halka namazını açık bir şekilde görmek mümkün değildir. Ancak yörelerde yapılan çalışmalar ve dedelerin söylemlerinde halka namazından açık bir şekilde söz edildiğini görmekteyiz.

Alevîlerin kendilerine has olarak kıldıkları namaz olan halka namazı, dedelerin ifadelerinde Kuran'da namaz demenin ibadet demek olduğu, Alevîlerin de secdeye gittiği, halka namazı yapıp yüzyüze on iki imamı zikredip ibadet ettikleri²³⁶, Hızır ayında aralarında üç beş aile toplanıp halka namazı kıldıkları²³⁷, Hızır aylarında Ocak, Şubat ayları arasında dört haftada cem, halka namazı yapıp Allah'a ibadet edildiği ve on iki imamdan şefaet beklendiği²³⁸ şeklinde geçmektedir.

Tokat yöresinde yapılan çalışmalarda namaz deyince “halkacık namazı” ya da “halka namazı”nın akıllara geldiği²³⁹, caminin bulunmadığı köylerde şer'i bayram namazı kılınmadığı zaman yerine halka namazının kılındığı, hatta kimi yerlerde şer'i bayram namazından sonra ek olarak da halka namazı kılındığı²⁴⁰ belirtilmektedir. Halka namazı şu şekilde kılınır:

Halka namazına canlar abdestli gelir. Ancak yine cem'in bir parçası olan tarikat abdesti de alınır. Halka namazından önce rehber “Rabbena zalemna enfüsena ve inlem tağfir lena...” ayetini²⁴¹ okur ve sonra “canı dilden bel bağladık evliyalar erkanına..... sözleri ile canlar helalleştirilir. Bu helalleşmeden sonra canlar secdeye

²³⁶ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 265.

²³⁷ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 266.

²³⁸ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 267.

²³⁹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 313.

²⁴⁰ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 314.

²⁴¹ A'raf 7/23.

inerler canlar secdede iken dede gel beru bu demde olma ğafilun” deyişı gibi deyişlerin de içinde bulunduğu bir dua okur sonra dede “ey canlar ne gördünüz nereye geldiniz” der canlar da “hak gördük pîr divanına geldik” derler. Canlar secdedeyken Dede “Baş kaldır nişan göster, dal gel, doğru söyle” der ve canlar secdeden doğrulur. Dede canlar secdeden kalkınca yolun bazı hususlarını Canlara hatırlatır. Dede canların başına yedullah (Fetih suresinin 10. Ayeti) duasını okur. sonra üç defa pençeyi Ali aba (bazılarında ise Erkan değneği) sürülür ve Dede bu esnada “la feta illa Ali la seyfe illa Zülfikar” der bundan sonra ise aşık duası okur ve böylece halkacık /halka namazı kılınmış olur.²⁴²

Adıyaman yöresindeki Alevîlere göre Allah’ın cemalini insanın taşıdığı, o bakımdan da Alevîlerin insan cemaline bakarak Allah’ı görmeye çalıştığı, bu yüz yüze yapılan ibadetin de halka namazı olduđu²⁴³, namazın belirli bir şeklinin olmadığı, cem erkanının Alevîlerin namazı olduğu, cem esnasında kıyam, rükû, secde vb. uygulamalarının tamamının icra edildiđi²⁴⁴ ifade edilmektedir.

Amasya’daki Alevîlerde icra edilen cem ayinlerinin başında halka namazı adı verilen ritüelin yapıldığı ve sabah ile akşamları isteyen kişilerin okuduğu değişik Türkçe dualar yörede namaz ibadetinin karşılığı olarak kabul edildiđi²⁴⁵, tarikat namazının kalbî bir şekilde Allah’ın ismini anarak dua etmek olduğu bu yüzden içten gelecek bir şekilde Allah’ın ismini ananların namaz ibadetini yapmış sayılacağı²⁴⁶ aktarılmaktadır.

Alevî Bektâşî Klasikleri’nde halka namazı diye bir namaz olmamasına rağmen günümüz Alevîlerinin en önemli ibadeti halka namazıdır. Kılınışı şekline bakıldığında zaman da kendine has bir şeklinin olduğu ve yaygın İslâm geleneğindeki namazlara benzemediği görülmektedir.

Halka namazından önce tarikat abdestinin alındığından bahsedilmekte, ancak tarikat abdestinin Alevîliğe kabul töreni yani ikrar cemi yapılırken alındığı ve yoldan çıkmadıktan sonra daha almanın gerekmediği bilinmektedir. Bu da iki bilgi arasında bir tezatlık ifade ettiğini göstermektedir.

Halka namazının kılınışı şekline baktığımızda ki kişilerin yüzyüze bakarak kılınığı anlatılmakta, bu da bize Alevî toplumun vahdeti vücud anlayışı içerisinde hareket ettiğine işaret etmektedir.

²⁴² Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 314-315.

²⁴³ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 99.

²⁴⁴ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 101.

²⁴⁵ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 232.

²⁴⁶ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 233.

Kısacası halka namazının Alevîlerin yazılı kaynaklarında olmamasına rağmen günümüz Alevîlerin en fazla sahiplendiği ve kıldıkları namaz olarak ifade edilmesi yanlış olmayacaktır.

H. Beynamaz

Namaz kılmayan kimselere sözlükte beynamaz denir. Ancak *Şeyh Safi Buyruğu*'na baktığımızda beynamazın kim olduğu ifade edilirken, Allah sevgisini, peygamber tutkusunu, evliya muhabbetini gönlünden çıkaran ve bunların yerine dünya telaşı, hile ve düzenbazlığını, kötü düşünme ve kötü fikrini dolduran ve gönlü kirlenmiş, Hakk'a baş indirmeyen ve Hak sözünü delil olarak kabul etmeyen kişi olduğu²⁴⁷ belirtilmektedir.

Bir talip, bir beynamazın veya bir nankörün yemeğini yerken kursağında kalsa dünyadan ahirete imansız gideceği²⁴⁸, İmam Cafer-i Sadık'ın "Bir talip, bir beynamaz veya bir nankörle dostluk kursa ya da kendi mahremini bilmese o talipten Allah ve Resulu şikayetçidir. Onlarla oturanlar dünyadan ahirete imansız giderler..." dediği²⁴⁹ rivayet edilmektedir.

Peygamberin şefaet etmeyeceği kişiler arasında namazı terk edenlerin olduğu²⁵⁰ ve kibir, yalan, birine iftira ederek zarar vermek, namazı terk etmek gibi davranışların şeytanın ilmi olduğu, Allah'ın, Allah dostlarının, iyi insanların ve meleklerin sevmediği davranış olduğu²⁵¹ *Kitab-ı Cabbar Kulu*'nda vurgulanmaktadır.

²⁴⁷ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 55.

²⁴⁸ Kaplan, *Erkanname-1*, 66-69.

²⁴⁹ Kaplan, *Erkanname-1*, 69.

²⁵⁰ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 167.

²⁵¹ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 228. Namaz ile ilgili yapılan diğer yöre araştırmaları için bkz. Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritüellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 54-56; Harun Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 114-119; Lokman Kılavuz, *Çat Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 37-43; İbrahim Gökdemir, *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 39-42; Murat Çiçek, *Gürgentepe (Ordu) Yöresinde Yaşayan Alevîlerde Dini Ve Sosyal Hayat* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007), 71-73; Sinan Yokuş, *Hafik Yöresinde Alevî Kültürü İle İnançları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 70-73; Yunus Gürer, *Kuluncak'ta Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008), 69-70; Akın Özbakır, *Malatya Kale Yöresi Alevî-Bektâşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010), 15-17; Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2005), 140-141; Fatih Bilgin,

Beynamaz kelimesinin klasiklerde ziyadesiyle *Şeyh Safî Buyruğu*'ndaki anlamıyla kullanıldığını söylememiz mümkündür. Çünkü bir yanda beynamazın yemeğini yiyen birinin ahirete imansız gideceği gibi ağır bir cezadan bahsedilmekte, diğer yanda ise namaz kılmayanın peygamber şefaatinde mahrum olacağı ancak ahirete imansız gideceği gibi kesin bir çizgiden bahsedilmemektedir.

Namaz kılmayanlarla ilgili ifadeler diğer kaynaklarda belirtilmemektedir. Klasiklerden anlayabildiğimiz kadarıyla namaz kılmayanların Peygamberimizin şefaatinde uzak kalacağı, hatta bir talibin beynamaz ile dostluk kurması ve onun lokmasından yemesi halinde ahirete imansız gideceği gibi korkutucu bir tehdit ile karşılaşmaktayız. Tabi burada şunu da ifade etmek gerekmektedir ki Alevîlerin büyük çoğunluğuna göre namaz kılmaktan maksat yaygın İslâm anlayışının dışında dua, niyazdan ibarettir.

Tercan Yöresi Alevîliği (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 59-61; Talip Tuğrul, *Tunceli Alevîliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 107-109; Erdal Yıldırım, *Tunceli Alevîliği* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 183-187; Metin Kılıç, *Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 46-52.

İKİNCİ BÖLÜM

ORUÇ İBADETI

I. ALEVİLİKTE ORUÇ

Oruç kelimesi, sözlükte “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamına gelen Arapça savmın (sıyâm) Farsça karşılığı olan rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer‘an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder.²⁵² Alevî-Bektâşîlerin ana kaynaklarına baktığımız zaman birçok yerde oruç ibadeti ile ilgili bilgiye rastlamaktayız. Bunlardan birinde oruç ile ilgili “Allah Teala kullarının er-Rahim demelerinden dolayı gün boyu oruç tutanlara verdiği sevabı vereceği”²⁵³ ifadesi yer almakta, bir başka eserde de “kırk gün oruç tutup yemek yemeyeyim de kimse ile laf dalaşına girmeyeyim”²⁵⁴ şeklinde bir ifade geçmektedir.

Erkanname’ye baktığımızda Müslümanlığın şartının beş olduğu, bunlardan birinin oruç tutmak olduğu²⁵⁵ ve bir talipten mürebbisi ve musahibi hoşnut olmaz ise o talibin oruç tutup diğer ibadetleri yerine getirse dahi cennete giremeyeceği²⁵⁶ rivayet edilmektedir.

Şeriatın on makamının bulunduğu dördüncü makamının da oruç tutmak olduğu²⁵⁷ belirtilmektedir. Allah dostluğu makamına erişenlerden şüphe edenin ve onların yolundan gitmeyenlerin şehadeti, namazı, orucu, haccı ve zekatının ona bir fayda vermeyeceği²⁵⁸, orucun üç çeşit olduğu ve orucun altmış gün olarak farz kılındığı daha sonra otuza indirildiği²⁵⁹ *İlm-i Cavidan*’da zikredilmektedir.

Kitab-ı Cabbar Kulu’nda münafıklardan bahsedilirken Allah’ın birliğine ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine tanıklık edip, namaz kılıp, oruç

²⁵² Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 414-416.

²⁵³ Duran, *Besmele Tefsiri*, 93.

²⁵⁴ Söylemez, *Dastan-ı İbrahim Edhem Dastan-ı Fatıma Dastan-ı Hatun*, 74.

²⁵⁵ Kaplan, *Erkanname-1*, 137.

²⁵⁶ Kaplan, *Erkanname-1*, 202.

²⁵⁷ Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 69.

²⁵⁸ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 207.

²⁵⁹ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 243.

tuttukları²⁶⁰ vurgulanmakta, bir kişinin şehadet getirdikten sonra namazını kılıp orucunu tuttuğunda buğday üzerinden örneklendirme yapılarak başak vermemiş buğday sapı misali bir Müslüman olduğu²⁶¹ belirtilmektedir. Yine aynı eserde Allah Teala'ya hizmet etme yollarından birinin oruç tutmak olduğu²⁶², bir kimsen iman edip, kelime-i şehadet getirip namaz kılıp oruç tutsa fakat diğer ibadetleri yapmasa onun imanının gıda verilmeyen çocuk gibi olacağı²⁶³ ve kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekat gibi ibadetleri yapmadan kurtuluşa eremeyeceği²⁶⁴ aktarılmaktadır.

Hacı Bektaş Veli, Abidlerin ibadetlerinin namaz, oruç, zekat, cihad olduğunu²⁶⁵ ve şeriatın üçüncü makamının zekat, oruç, hac, Allah yolunda cihad ve cünüplükten temizlenmek olduğunu²⁶⁶ dile getirmektedir.

Şeyh Safi Buyruğu'nda talibin, dereceleri aşıp insan-ı kamil makamının sonuna ulaşmasa da halka gösterişte bulunmamak şartıyla çok oruç tutması gerektiği²⁶⁷ ve şeriat ehli olan bir kimsenin oruç tutması gerektiği²⁶⁸ rivayet edilmektedir.

Yine kişinin pir sevdalısı olup pire hizmet etmiş olsa ve er nasihatini tutmuş olsa, o kişinin yol içinde menzil ve meratip kazanmış olacağı ve tarikat ehli arasında her şeyin iyisini kötüsünü bilip kamil olacağı ki böyle bir kişinin namazının Allah katında makbul olacağı, niyazının namaz yerine geçeceği, orucunun da namaz misali olacağı²⁶⁹ zikredilmektedir.

Hacı Bektaş Veli'nin doğumu anlatılırken Zeynep Hatun'un sarayında oruç ve ibadetle meşgul olduğu, Allah'a dua ettiği²⁷⁰, Hacı Bektaş Veli'nin, Anadolu'ya gönderilmeden önce tam kırk yıl boyunca gece gündüz oruç

²⁶⁰ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 86,117.

²⁶¹ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 251.

²⁶² Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 272.

²⁶³ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 360.

²⁶⁴ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 597.

²⁶⁵ Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 44.

²⁶⁶ Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 72.

²⁶⁷ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 247.

²⁶⁸ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 403-405.

²⁶⁹ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 421.

²⁷⁰ Duran, *Velayetname*, 65.

tuttuğu²⁷¹, Ahmed Yesevî'nin kaşık, keçkül yontup, onları sattığı ve kazandığıyla yiyecek alıp ve oruçlarını açtıkları²⁷² mevzusu *Velayetname*'de anlatılmaktadır.

Yine Hacı Bektaş Veli'nin gece gündüz tam kırk gün, yemek yemeden oruç ve namazla²⁷³ ve ardıcın dibinde oturup oruç ve ibadetle çile çıkardığı²⁷⁴ belirtilmektedir.

Yedi Ulu Ozanlar'ın birçok şiirinde oruç ile ilgili ifadeye rastlamaktayız. Örneğin Nesimi'nin Divanında,

Bu gün ki dar-i fena bir nefesdurur bilunuz
Bu bir nefeste kılın sed hezar sevm-ü salat²⁷⁵

Kıble- vü iman benim suret-i rahman benim
Levhay-i kur'an benim orucum hem salat²⁷⁶

Gel gel beru ki savmı salatın kazası çok
Sensiz geçen zamanı visalin kazası yok²⁷⁷

Kıbleyim hem imamı ka'beyim ey vefasız
Savmım ve hem selatım abdım ve zekatım²⁷⁸

Sakiya mahı siyam (oruç ayı) oldu tamam
Gel beru sun sağrı mey vesselam²⁷⁹

Şeklinde oruç ile ilgili beyitlere rastlamak mümkündür. Şah İsmail de bir dörtlüğünde oruç hakkında şöyle ifadeye bulunmuştur:

Südi kudret göllerinden alınmış
Damazlığı o kırhlardan çalınmış

²⁷¹ Duran, *Velayetname*, 94.

²⁷² Duran, *Velayetname*, 98.

²⁷³ Duran, *Velayetname*, 134.

²⁷⁴ Duran, *Velayetname*, 209; ayrıca bkz. Duran, *Velayetname*, 125; Kaplan, *Erkanname-1*, 121.

²⁷⁵ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 188.

²⁷⁶ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 190.

²⁷⁷ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 351.

²⁷⁸ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 381.

²⁷⁹ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 400.

Orucu tutulmuş, ferzi kılınmış

Ol hakka çevirmemişdür dalını²⁸⁰

Virani'nin şiirlerinde ise oruç, hac, zekat gibi ibadetlerin Hz. Ali'ye hamledildiği görülmektedir.

Kadr-ü Beratım

Hacc-u Zekatım

Savm-u salâtım

Sensin eyâ şah²⁸¹

Ali'dir savm-u hacc-u hem şehadet

Ali'dir Kabe'ye mihrab-u minber²⁸²

Hem taharet hem vuzû' savm-u salât hacc-u zekât

Çar-deh masum-ı pak Âl-i abâdır gönlüme²⁸³

Hem şehadet hem vuzû' savm-u salât hacc-u zekât

Cümleyi hubb-ı Alî oldu heba ender Ali²⁸⁴

Buyruğu incelediğimizde sofunun orucunun mürşidine saygı göstermek olduğu²⁸⁵ ve nefs-i levvamenin uzantısının yel olduğu, onunda on özelliği olduğu, on özellikten birinin oruç tutmak olduğu²⁸⁶ belirtilmektedir.

Dedelerin söylemlerine baktığımızda da birçok yerde oruç kavramı ile karşılaşmaktayız. Örneğin kadın kaçırın veya adam öldüren talibin düşkün olacağı, bağışlanmak için gidip tövbe edip bir iki gün oruç tutması gerektiği²⁸⁷ vurgulanmaktadır.

²⁸⁰ Şah İsmail Hata'i, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı* (Kaknüs Yayınları,), 479.

²⁸¹ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 75.

²⁸² Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 142.

²⁸³ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 192.

²⁸⁴ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 203; ayrıca bkz. Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 68, 195, 196.

²⁸⁵ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 54.

²⁸⁶ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 140; ayrıca bkz. Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 39.

²⁸⁷ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 263.

Amasya yöresinde yapılan çalışmada, bazı Alevî topluluğun oruç ibadetini bâtinî bir tarzda yorumladığı ve “asıl orucun kişinin nefesine hakim olması olduğu, aç ve susuz kalmanın olmadığı” ve yine “orucun, alçak gönüllülikle ahlakını düzeltip fakir ve yoksullara bakmak olduğu” şeklinde değerlendirildiğinin görüldüğü ve bu oruca da Sırrı hakikat orucu denildiği ifade edilmektedir. Ayrıca oruçta ağza giren şeyin değil de, ağızdan çıkan şeylerin orucu bozduğuna inanıldığı²⁸⁸ anlatılmaktadır.

Sivas yöresi Alevîlerinden birinin oruç ile ilgili, “Oruç tutmak sırf yiyip içmemek değildir. Gerçek oruç, nefsi pislikten uzak tutmaktır. Allah'ın tok veya aç karna ihtiyacı yoktur.”²⁸⁹ şeklinde söylediği aktarılmaktadır.

Tokat yöresinde yapılan çalışmada da kadınların özel hallerinde oruç tutmayacakları ve tutmadıkları orucun da daha sonra kazasının gerekmediği belirtilmektedir. Günümüzde Alevîler arasında oruç tutanların sayısında bir azalmanın olduğunu bölgeden bir Alevî şu sözlerle ifade etmektedir “Biz Ramazan gelir Alevî; Muharrem gelir Sünnî oluruz.”²⁹⁰

Adıyaman'daki Alevîlere göre insanlar inandığı gibi oruç tutabilirler. İnançlı insandan zarar gelmeyeceği, fakat inanmıyor ise zarar geleceği, dolayısıyla oruç tutan insandan zarar gelmeyeceği, Ramazan veya Muharrem orucunu tutuyor olmasının önemli olmadığı, önemli olanın oruç tutuyor olması ve hakka inanıyor olması olduğu²⁹¹ dile getirilmektedir.

Adıyaman yöresindeki Alevîler orucu Allah'ın emri olarak kabul eder ve Allah'ın Müslümanlara farz kıldığı ibadetler içinde zikrederler. Oruç kişinin nefsinin terbiye etmesi ve Allah'ın rızasını kazanması için tutulur. Geleneksel Anadolu Alevîliğindeki gibi Adıyaman Alevîliğinde de orucun; yassı matem, keder ve hüznü olduğu²⁹² vurgulanmaktadır.

Klasiklere ve diğer kaynaklara baktığımızda oruç ibadetinin Alevîlerce de farz olan bir ibadet olarak sayıldığını söyleyebilmemiz mümkündür. Ancak mahiyeti konusunda bazı farklılıklarla karşılaşmaktayız. Yaygın İslâm anlayışına göre bir Müslümanın cennetten mahrum kalması, o kişinin dinden çıkması

²⁸⁸ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 236.

²⁸⁹ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 220.

²⁹⁰ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 325.

²⁹¹ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 108.

²⁹² Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 108.

anlamına gelir ki, dinden çıkmış sayılması için kişinin ya Allah'ı kabul etmiyor olması, ya Allah'a şirk koşuyor olması, ya da Allah Teala'nın helal ve haram kavramlarına muhalif olması gerekmektedir. Ancak klasiklerde bir talipten mürebbsi ve musahibi razı olmaması halinde kişinin oruç da tutsa, diğer ibadetleri de yapsa cennete giremeyeceği dile getirilmektedir. Bu da bize mürebbsi ve musahibin Alevîlerce ne denli bir kıymeti harbiyesi olduğunu göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de orucun ramazan ayında tutulması gerektiği belirtilmektedir. Bu da yaklaşık olarak otuz günlük bir oruç anlamına gelmektedir. Ancak İlm-i Cavidan'a baktığımızda orucun ilk önce altmış gün olarak farz kılındığı, daha sonra otuz güne düşürüldüğü dile getirilmekte. Bu açıdan baktığımızda da klasiklerde geçen bilgi Kur'anî bilgiye ters düşmektedir diyebiliriz.

Hadis kaynaklarında Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Davud orucunu sevdiğinden bahsedilmektedir ki Davud orucu, bir gün oruç tutup; bir gün tutmamaya denir. Alevî kaynaklarda Hacı Bektaş Veli'nin kırk yıl boyunca gece gündüz oruç tuttuğunu görmekteyiz. Bu açıdan baktığımızda Hacı Bektaş'ın peygamberi metoda uymadığını söyleyebiliriz.

Viranî'nin şiirlerine baktığımızda birçok yerde Hz. Ali'nin yüceltildiğine şahit olmaktadır. Öyle ki şiirlerini ilk anlam çerçevesinde yorumlayacak olsak, Alevîlerin Hz. Ali'yi tanılaştırdıklarını söylememiz pek de yadsınamaz. Ancak Viranî şiirlerinde vahdeti vücud anlayışını yansıtmakta olsa gerektir ki burada Hz. Ali'den murat edilenin Allah (c.c.) olduğu ihtimal dahilindedir.

Orucun yeme- içme ve cinsel ilişkiden uzak kalınarak yapılan bir ibadet olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, orucun mürşide saygı göstermek olduğu, kişinin nefesine hakim olması olduğu, aç ve susuz kalmanın olmadığı" ve yine "orucun, alçak gönüllülükle ahlakını düzelterek fakir ve yoksullara bakmak olduğu düşüncesinin batınî bir yorum olduğu anlamına geldiğini göstermektedir. Batınîlik, gizli olan şeylerin iç yüzünü bilenler için kullanılır. Aynı zamanda her zâhirin bir bâtını olduğu ve Kur'an'daki her âyetin de bir yorumu bulunduğunu ileri sürerek bunun da, ancak Tanrı ile aralarında gizli bir sır ve özel bir bağ bulunan mâsum imamın bildiğine inanan grupları ifade etmek için de kullanılmıştır.

Yaygın İslâm anlayışında hayızlı kadınlar oruç zamanı oruçlarını tutmazlar, ancak ardından tutamadıkları oruçları kaza etmeleri gerekmektedir. Tokat yöresi Alevîlerine baktığımızda kadınların hayız zamanı oruç tutmamaları gerektiği ancak daha sonra bu tutamadıkları oruçları da kaza etmelerinin gerekmediği ifade edilmektedir. Bu yönden de yine bir farklılık söz konusu olmaktadır.

Alevî toplumunun oruç anlayışını daha detaylı görebilmek adına oruç çeşitlerini alt başlıklar altında inceledik.

A. Ramazan Orucu

Ramazan ayı, hicri takvime göre dokuzuncu ayın adıdır.²⁹³ Kur'an-ı Kerim'de Yüce Rabbimiz, "Ramazan ayı; insanlara yol gösterici doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kuran'ı Kerim'in indirildiği aydır. Sizden her kim bu aya erişirse onu oruçlu geçirsin."²⁹⁴ buyurarak oruç ibadetinin özellikle bu ayda yapılması gereken bir ibadet olduğunu bizlere vurgulamıştır.

Alevî Bektâşîlerin ana kaynaklarından klasiklere baktığımızda doğrudan ramazan orucu ile ilgili bir bilgiye sadece İlmi Cavidan'da yer alan, orucun altmış gün olarak farz kılındığı daha sonra otuza indirildiği²⁹⁵ rivayetinden ulaşabilmekteyiz. Bunun dışında Ramazan orucuna işaret eden herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Aynı şekilde Yedi Ulu Ozanlar'ın şiirlerinde, Caferi Sadık Buyruğu'nda ve dedelerin söylemlerinde de doğrudan ramazan orucuna işaret eden bir ifade bulunmamaktadır. Ancak alan araştırmalarına baktığımız zaman az da olsa ramazan orucu ile ilgili bilgiye rastlamamız mümkündür.

Amasya Yöresinde yapılan alan araştırmasına baktığımız zaman Alevîlerin, Ramazan orucunu kabullenme noktasında birtakım itiraz ve kuşkularının olduğu görülmektedir. Bu itirazların sebebinin, namaz ibadetinde olduğu gibi ramazan orucunun da Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir yerde bulunmaması ve daha sonrasında Hz. Ömer'in yada Emevîlerin kendi siyasal çıkarlarına uygun bir ortam oluşturmak amacıyla bir devlet uygulaması olarak

²⁹³ Hacı Mehmet Günay, "Ramazan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 433-435.

²⁹⁴ Bakara 2/185.

²⁹⁵ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 243.

ortaya koyduğu anlayışı olduğu belirtilmektedir. Hatta bölgede yer yer, Hz Ali'nin bu ayda şehit edilip Muaviye'nin bundan dolayı bayram yaptığına inanıldığı, bunun da Ramazan'a yönelik böyle bir bakış tarzının oluşmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Yörede ramazan orucuna karşı soğukluk olmasının bir sebebinin de ramazan orucunun aslında 3 gün olduğu, ancak daha sonra yanına bir 0 eklenerek 30 güne çıkarıldığı inancının bazı köylerde hakim olduğu gözlenmektedir. Bu soğukluk olmasına rağmen Ramazan'ın tamamında olmasa da ya başında, ortasında ve sonunda ya da 25, 26 ve 27. günlerinde olmak üzere üç gün oruç tutanların olduğu, ayrıca 21. gününden Ramazan'ın bitimine kadar Hz. Ali'nin şehadeti için 9 gün veya sadece arefe günü oruç tutanların da bulunduğu²⁹⁶ söz edilmektedir.

Amasya'daki Alevî kitlenin önemli bir kısmının Ramazan orucuna yönelik tavrının bâtinî bir tarzda olmakla beraber Alevî topluluklar içinde azda olsa Ramazan orucunu benimseyen ve yerine getirenlerin de bulunduğu ve bu çevrenin daha çok şehir merkezlerinde yaşadığı kırsal kesimde ise fazla bir etkisinin olmadığı²⁹⁷ ifade edilmektedir.

Sivas yöresi Alevîlerinden birinin “Ramazan'da dedelerin bize söylediği şekilde 3 gün oruç tutarız”²⁹⁸ dediği, bir başka Alevînin de “Ramazan'da oruç tutarım.”²⁹⁹ dediği rivayet edilmektedir.

Tokat'taki çalışmalara baktığımız zaman da yöre Alevîlerinden çok az sayıda ramazan orucunu tutanın bulunduğu, bu ayda Hz. Ali'nin şehit edildiği ve 30 gün orucu Yezid'in tutturduğu gibi gerekçeler ileri sürülerek, Alevîlerin ramazan orucunu 30 gün olarak tutmasalar da tamamen terk etmedikleri belirtilmektedir. Ramazan orucunu Kadir gecesinden sonra 3 gün tutanlar olduğu gibi Hz. Ali'nin şehit edilmesine yas olarak Ramazan'ın 19- 21'inde yine üç gün tutanların olduğu ve ayrıca Ramazan'ın 21'inden sonra yine Hz. Ali'nin şehit edilmesine yas olarak 9 gün tutanların olduğunun bilindiğinden³⁰⁰ bahsedilmektedir.

²⁹⁶ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 235.

²⁹⁷ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 236.

²⁹⁸ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 221.

²⁹⁹ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 221-222.

³⁰⁰ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 324-325.

Adıyaman yöresindeki çalışmalarda ramazan ayında oruç tutanların olduğu ancak çoğunluğunun ramazan orucunu tutmadığı, tutmamasının yanında ramazan orucunu tutan Sünnilere de saygı gösterdikleri, onları rahatsız edecek hal ve hareketlerden kaçındıkları, önemli olanın oruç tutuyor olması yani inançlı bir insan olması olduğu³⁰¹ vurgulanmaktadır.

Bunun dışında yöredeki Alevîlerin ramazan ayında Hz. Ali'nin şehit edilmesinden duyulan hüznün, yas ve matemden dolayı Ramazan'ın 19 ile 21 arası 3 gün oruç tuttıkları aktarılmakta ve Alevîlerden bir kişinin, "Ramazan orucunu tutmamamız onu inkar ettiğimiz anlamına gelmesin" dediğinden söz edilmektedir.³⁰² Ramazan orucunu özel olarak tutan Alevîlerin olduğu ancak Adıyaman Alevîlerinin çoğunluğunun oruçlarını Muharrem ayında tuttıkları, Muharrem orucunun Ramazan orucu kadar sevap olduğunu kabul ettikleri³⁰³ belirtilmektedir.

Alevî toplumun büyük bir çoğunluğunun Ramazan orucunu tutmadığı görülmektedir. Alevîlerin yazılı kaynaklarında Ramazan orucu ile ilgili ifadelerin olmaması, günümüz Alevîlerinin de bu ibadetten uzaklaşmalarında bir etkisinin olduğu muhtemeldir. Alevîlerin ramazan orucunu kabul etmemelerinin bir sebebinin de Kur'an-ı Kerim'de ramazan orucundan bahsedilmiyor olması olarak anlaşılmaktadır. Ancak Bakara suresi 185. Ayetine baktığımız zaman "Ramazan ayı; insanlara yol gösterici doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kuran'ı Kerim'in indirildiği aydır. Sizden her kim bu aya erişirse onu oruçlu geçirsin." Allah Kelamı ile karşılaşmaktayız. Bu ayette açık bir şekilde Ramazan ayında oruç tutulması gerektiği belirtilmektedir.

Alevîler, Ramazan orucunun normalde üç gün olduğunu ancak daha sonra yanına sıfır eklenerek otuz güne çıkarıldığını; bu yüzden de ramazanda oruç tutmanın gerekmediği gibi ifadeler kullanmaktadırlar. Yine Bakara suresi 185. Ayet mealine baktığımızda "sizden her kim bu aya erişirse onu oruçlu geçirsin." ifadesi, Ramazan ayının tamamında oruç tutulması gerektiği mesajını vermektedir ki hicri aylara baktığımızda da bir ay yaklaşık olarak otuz gün çekmektedir.

³⁰¹ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevîleri*, 108.

³⁰² Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevîleri*, 108.

³⁰³ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevîleri*, 108.

Nihayetinde diyebiliriz ki Alevîler, oruç ibadetini İslâmın şartları arasında kabul etmekte, fakat buradaki oruçtan maksadın ramazan orucu olmadığı kanaatindedirler. Büyük bir çoğunluğu ramazan ayında oruç tutmamakta, bazıları bu ayda üç gün olmak suretiyle oruç tutmakta, istisnalarla ifade edilebilecek bir kısmı da ramazan orucunu yaygın İslâm anlayışında olduğu gibi kabul edip otuz gün orucunu tutmaktadır.

B. Muharrem Orucu

“Muharrem” hürmet edilen anlamındadır. Bu ay, Hz. Peygamber tarafından Allah’ın ayı diye nitelendirilmiştir.³⁰⁴ Bu niteleme Muharrem ayının faziletine, ilahî feyz ve bereketinin bolluğuna işarettir. Yine Resûlullah, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Ramazan’dan sonra en faziletli oruç, Allah’ın ayı olan Muharrem’de tutulan oruçtur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz da gece namazıdır.”³⁰⁵

Klasiklerde genel olarak oruç ibadetinden bahsedilmiş, özele yani çeşitlerine değinilmemiştir. O yüzden de muharrem orucunun doğrudan klasiklerde yer aldığını söyleyebilmemiz pek mümkün görünmemektedir. Yedi Ulu Ozanlar’ın şiirlerinde ise muharrem orucu ile birkaç yerde karşılaşmamız mümkündür. Pir Sultan Abdal,

İnşallah Yezidin nesli kırılır
Mümin olan Hak cemine derilir
Bir orucun bin bir hacca yazılır
Oruç tutan ebed mahrum kalmadı³⁰⁶

Şeklindeki dördlüğünde yer alan “inşallah yezidin nesli kırılır” ifadesi bu şiirde anlatılan orucun yüksek ihtimal ile muharrem orucu olduğunu bize işaret etmektedir.

Aşura ayında mâtem orucu
Onları tutana sevap yazılır
Kerbela’da yatan Hasan, Hüseyin

³⁰⁴ Müslim, Sıyâm, 202; Ebû Dâvûd, Savm 55; Tirmizî, Savm, 40.

³⁰⁵ Müslim, Sıyâm, 202-203; Ebû Dâvûd, Savm, 55; Tirmizî, Savm, 40.

³⁰⁶ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 375.

Onları görenin benzi bozulur

Birisini tutan Hakk'ına da yeter
İkisini tutan günahın atar
Üçüncü tutanlar cennette yatar
Engür olmuş, Hak ceminde ezilir

Dördüncü tutana veli dediler
Beşini tutana ulu, dediler
Altısın tutana dolu, dediler
Engür olmuş, Hak ceminde ezilir

Yedisini tutan havada uçar
Sekizini tutan hulleler biçer
Dokuzunu tutan cennetin açar
Engür olmuş, Hak ceminde ezilir

Pir Sultan Abdal'ım, onunda zahmet
On birini tutana indi rahmet
On iki tutana nasiptir cennet
Engür olmuş, Hak ceminde ezilir³⁰⁷

Yine Pir Sultan Abdal muharrem orucunu bizlere açıklar mahiyette bir şiir kaleme almış ve şiirinde muharrem orucuna aynı zamanda matem orucu denildiği, kaç gün tutulduğu, tamamını tutana cennetin nasip olacağı gibi bilgileri bizlere iletmiştir.

Cafer-i Sadık Buyruğu'nda da muharrem orucu ile ilgili herhangi bir ifade yer almamaktadır. Dedelerin söylemlerine baktığımızda ise,

Muharrem orucunun muharrem ayı başladığında tutulduğu³⁰⁸, Kerbela olayından sonra tutulmaya başlandığı ve bu olayın miladi ekim ayında olduğu ancak Muharrem ayının yıl içerisinde Hz. Muhammed ve Hz. Ali devrinde de

³⁰⁷ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 416.

³⁰⁸ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 54.

döndüğü, Kerbela olayından sonra İmam Zeynel Abidin ve ondan sonra gelen imamlar ve onun soyundan gelen Hacı Bektaş Veli döneminde de muharrem ayı yıl içerisinde döndüğü için muharrem orucunun ekim ayında tutulması olayının gereksiz bir düşünce olduğu³⁰⁹ dile getirilmektedir.

Bir dedeye göre Muharrem orucunun Kurban Bayramı'ndan 21 gün sonra on iki gün olarak tutulduğu³¹⁰, başka bir dedeye göre Muharrem orucunun kurban bayramından 18 gün sonra 12 gün olarak tutulduğu³¹¹, on iki sene boyunca 12 günlük muharrem ayı orucunu tutanın kurban kestiği³¹² ve Muharrem ayında dileyenin oruç tuttuğu, dileyenin de tutmadığı, kimsenin karışmadığı³¹³ belirtilmektedir.

Amasya yöresi Alevîlerinin on iki imamlar aşkına ve Ehli Beyt soyuna yapılan baskıları hatırlayıp kınamak amacıyla 12 gün muharrem orucunu tuttukları ve bu orucun muharrem orucundan ziyade 12 imam orucu olarak adlandırıldığı zikredilmektedir. 12 günlük orucun yöredeki bazı Alevîlere göre Hz. Hüseyin'in Kerbela Çölü'nde Yezid'in ordusuna karşı 12 gün aç ve susuz bir şekilde direndiği için tutulduğu vurgulanmaktadır.

Ayrıca özellikle Göynücek çevresinde yaşayan Ağu içen ocağına mensup Alevî çevreler arasında Muharrem ayından önceki 3 gün, Muharrem orucuna eklenerek Muharrem Orucu 15 güne çıkarıldığı ve buradaki 3 günün bazılarına göre Hz. Hüseyin'in amca oğlu olan ve masumlar olarak adlandırılan Müslim bin Akil'in çocukları için tutulduğu, bazılarına göre ise tüm öksüz ve yetimler için tutulduğu³¹⁴ ifade edilmektedir.

Amasya yöresindeki sünnî kesimin muharrem orucunu altı gün olarak tuttuğu ve arkasından aşure yaparak komşulara dağıttıkları³¹⁵ rivayet edilmektedir.

Muharrem orucunun Amasya bölgesinde özellikle kırsal kesimde geleneksel Alevîliğe bağlı olan daha çok yaşlı kadın ve erkekler tarafından tutulduğu, şehir merkezlerinde yaşayanlar arasında ise çok az insan tarafından tutulduğu zikredilmekte ve Muharrem orucuna Hz. Hüseyin'in şehit edildiği gün

³⁰⁹ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 55.

³¹⁰ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 93.

³¹¹ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 284.

³¹² Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 93.

³¹³ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 262.

³¹⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 236-237.

³¹⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 236.

olan 10 Muharrem gününden 11 gün önce, Kurban Bayramı'ndan ise yirmi gün sonra başladığı belirtilmektedir. Muharrem orucu için sahura kalkıldığı ve oruç için şöyle bir niyet yapıldığı zikredilmektedir; “Bism-i Şah, Allah Allah, Er Hak Muhammed Ali aşkına, İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine, Kerbela'da şehit olanların temiz ruhlarına ve Matem orucu niyetine, Fatıma anamızın şefaatına, 12 İmamlar aşkına oruç tutmaya niyet ettim. Yuh münkire, lanet Yezid'e, hürmet Mümine. Allah Eyvallah hûu”³¹⁶

Adıyaman yöresi Alevîlerinin muharrem orucu ile ilgili belli kurallarının olduğu yöre Alevîleri hakkında yapılan çalışmada görülmektedir. Örnek olarak muharrem ayı içerisinde Kerbela olayının acı hatırasından dolayı su içilmediği, susuzluğu hafifletebilmek için akşamları ayran ya da çay içtikleri ve bunları da cam bardak ile değil de içini göstermeyen bir kap ile içtikleri anlatılmaktadır. Yine Kerbela olayı sebebiyle bu ayda kan akıtılmadığı, hayvan kesilmediği, besin değeri yüksek et, yumurta gibi şeyler yenilmediği hatta Hubyar ocağına mensup olan Sıraçlar arasında muharrem ayında et yiyenin İbni Mülcem yani dağın domuzu olacağı inancının olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca muharrem ayında nişan, düğün gibi eğlence türünden törenlerin yapılmadığı, bu tür yerlere davet edildiğinde gidilmediği ve cinsel ilişkide bulunulmadığına da dikkat çekilmektedir. Bölgedeki yaşlıların bunların yanında muharrem orucu boyunca yıkanılmaması, traş olunmaması, yataken sert toprakta yatılması ve siyah kıyafetler giyilmesi gerektiğine inandıkları³¹⁷ aktarılmaktadır.

Muharrem orucunun sonunda 12. gün geleneksel aşure tatlılar yapılır ve kurbanlar kesilir.³¹⁸ Bu orucu tutup tutmamak tamamen bireyin kendi iradesine bırakılmış ve orucun tutulmamasının yoldan çıkmayı gerektiren bir durum arz etmediği vurgulanmaktadır.³¹⁹

Bölgede Muharrem orucunun zamanı ile ilgili bazı çevrelerde bir ihtilafın var olduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede toplumun önemli bir kesiminin geleneksel olarak Muharrem ayı her yıl hangi günlere geliyorsa, ayın ilk 12 günü oruç tuttuğu fakat az da olsa bazı dedelerin yönlendirdiği çevrelerin bu orucun her

³¹⁶ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 237.

³¹⁷ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 238.

³¹⁸ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 238.

³¹⁹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 239.

yıl aynı günlerde tutulması gerektiğine inandığı dikkat çekmektedir. Muharrem orucunun bu çevrelerde sürekli olarak 27 Mart- 8 Nisan günleri arasında tutulduğu görülmektedir.³²⁰

Sivas yöresindeki Alevîlerden birinin “Muharrem orucu aslında bir yastır bugünlerde tıraş olunmaz banyo yapılmaz” dediği, bir başka Alevînin,

Muharrem ayındaki 12 günlük orucu artık yaşlılar tutmaktadır. Bu oruç günlerinde imamlara su verilmediği için su içmeyiz. iftarda sulu çorba içmekteyiz. Bu bir matemdir 12. gün banyo yapılır. Bugünlerde karı koca ayrı yatar elbise değiştirilmez³²¹

dediği ifade edilmektedir. Yöre Alevîlerinden başka birinin de şöyle dediği aktarılmaktadır:

Kur'an'da 4 ay mübarek sayılmıştır. Muharrem de bunlardan biridir. Dünyanın kuruluşu, Adem'in tövbesinin kabul olunuşu, İbrahim'in ateşten kurtuluşu, hep Muharrem'in onuncu gününe rastlamaktadır. Muharremde farz olan oruç, Nuh'a farz olan on gündür. Tufan esnasında Nuh'un Gemisi, Kerbela bölgesinde batma tehlikesi geçirdi. Nuh, bizi kurtar diye dua etti. Ve bir nida geldi ki, bir kavim gelecek benim Ehl-i Beyt'immin elini yüzünü bu topraklara bulayacak, kanını akıtacaklar. Sen burada on gün oruç tutacaksın. Yoksa gemini deryaya gark ederim. Ve on gün oruç tutuldu ve onuncu gün gemi Cudi Dağı'na oturdu. Gemideki erzaktan azar azar kalmıştı. Bunlardan aşure yaptılar ve bu günü kutladılar. Farz olan bu on gün oruç üzerine, iki günde Hüseyin'in başsız kalan cenazesi bekletildiğinden bu oruç on iki gün oldu. Üç gün de Müslim Akil ve iki çocuğu için tutulur. Böylece on beş gün olur. Oniki imam için de Muharrem'den önce üç gün tutulur. Bu oruç Kerbela'ya kadar kutlama amacıyla tutuluyordu. Kerbela'dan sonra yasa dönüştü. Bu oruçta matem vardır. Çünkü yetmiş iki şehit var, dinin direği vardır. Nasıl tıraş olalım, nasıl zevke dalalım, bunun için bir damla gözyaşını mı esirgeyelim? Bu oruçtan sonra kurban kesilir...³²²

Tokat yöresinde Muharrem orucuna, Muharrem'in birinde başlayıp onikisine kadar, oniki gün tutulduğu görülmektedir. Bu orucun niçin tutulduğu hakkında farklı kabuller bulunmaktadır. Kur'an'daki asıl orucun Muharrem orucu olduğu kabulünün olduğu gibi bir başka kabulünde bu orucun peygamber orucu olduğudur. Zira Hz. Adem Cennet'ten atıldığında suçunun Muharremde af olunduğu ve Onun da buna karşılık üç gün oruç tuttuğuna, Hz. Nuh'un tufandan bu ayda kurtulduğu ve şükür için üç gün oruç tuttuğuna, Hz. İbrahim'in ateşten bu ayda kurtulduğu, Onun da üç gün bu ayda oruç tuttuğuna, Hz. Peygamber'in de Hz. Hasan ve Hüseyin hastalanıp hastalıklarından kurtulduklarında yine bu ayda

³²⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 239.

³²¹ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 220-221.

³²² Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 221.

üç gün oruç tuttuğuna inanılmaktadır. İşte peygamberlerin tuttıkları bu orucun toplamı on iki yapmaktadır ki Alevîler bundan dolayı 12 Muharrem'i tutmaktadırlar. Ancak yaygın kabule göre ise bu oruç matem orucudur. Hz. Hüseyin ile beraber Ehli Beyt'in Kerbela'da şehit edilmelerinin anısına ve 12 imam adına tutulur.³²³

Ali Gökvelioğlu dede Muharrem orucunun aslında peygamberin orucu olduğunu ancak Alevîlerin bu orucu zamanla “Mademki İmamlar 12'dir Hz. Hüseyin bu tarihte öldürülmüştür, öyleyse biz bu oruçları imamlara hamledeyim” düşüncesiyle 12 İmamlara nispet ettiklerini ifade etmektedir.³²⁴

Muharrem orucu bir matem orucu olduğu ki, bu oruç tutulurken matem gereği zevk ve eğlenceden kaçınmak üzere bir takım hususlara dikkat edildiği görülmektedir: Muharrem orucu tutulan günlerde su içilmediği, et ve elma yenilmediği³²⁵, soğan kesilmediği, aynaya bakılmadığı, saç taranmadığı, banyo yapılmadığı, tıraş olunmadığı, hayvan kesilmediği, yaş odun kesilmediği, içki içilmediği, eğlence yapılmadığı, düğün- nişan yapılmadığı, cinsel ilişkide bulunulmadığı ve cem yapılmadığı³²⁶ rivayet edilmektedir.

Su yerine ayran, hoşaf ve çay gibi sulandırılmış içecekler alındığı ki burada önemli olanın Kerbela'da Yezid askerleri tarafından susuz bırakılan Hazreti Hüseyin'in susuzluğuna yas tutmak olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Eskiden ayran ya da hoşaf yapacak malzeme bulamayanların suya kül katarak küllü su içtikleri hakkında anlatılanlar Alevîler arasında Hz. Hüseyin'in susuzluğu konusunda tuttıkları yasin boyutunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Yörede de günümüzde içilen ayran ya da hoşaf türü içeceklerin bardağın ağza götürülerek değil de kaşıklarla veya kana kana değil de içme ile içmeme arasında bir tarzda azar azar içildiği gözlemlenmektedir.

Muharrem ayında bıçak kullanmanın yasak olduğu ve yörede kesilmesi gereken şeyleri genelde el ile parçaladıkları bilinmekte, sözgelimi soğanı vurarak parçaladıkları, ekmeği el ile böldükleri, bıçak kullanmanın zorunlu olduğu

³²³ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 319-320.

³²⁴ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 320.

³²⁵ Ali Gökvelioğlu Dede elmanın cennet meyvesi olduğunu dolayısıyla matem günlerinde cennet meyvesi yemenin Muharrem orucunun ruhuna aykırı olduğunu dile getirmektedir. Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 320.

³²⁶ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 320.

şeylerde ise Muharrem'den önce on iki günlük hazır hale getirdikleri³²⁷ aktarılmaktadır.

Yöredeki araştırmada Alevîlerin oruçlarını aynı saatte başlayıp açmadıkları, dedelere oruç açma zamanının gelip gelmediğini sorduklarının müşahede edildiği, Muharrem orucu akşamlarında cem yapılmadığı, başta Kumru Nağme olmak üzere Kerbela olayının anlatıldığı eserler okunduğu, mersiyele söylendiği ve Kur'an okunduğu vurgulanmaktadır. Muharrem orucunun bitiminde ise aşureler hazırlanır. Genelde 12 imamın ismi ile 12 maddenin katılması ile yapılan aşureler hazırlanınca takriben öğleden sonra o günkü yani 12. günün orucu bu aşureler ile açılır. Bu uygulamanın bazı Alevîlerce yanlış olduğu dile getirilmektedir. Çünkü oruç sahur ile iftar arasında bir şey yemek ve içmekten ve cinsel ilişkiden uzak durmaktan ibarettir. Dolayısıyla son gün tutulan oruç, oruç olmaktan çıkmaktadır. Buna göre o gün de oruçlar akşama kadar tutulmalı ve Muharrem cemi de akşam yapılmalıdır.³²⁸

Adıyaman yöresindeki Alevî zümreler Muharrem ayında tarihi bazı olayların meydana geldiğine inanmaktadırlar. Diğer Alevî yörelerde de bu olayların gerçekleştiğine inanıldığını yapılan araştırmalarda görmekteyiz. Dede ve taliplere göre bu ayda yaşanan başlıca olaylar şunlardır:

Adem peygamber 10 Muharrem günü eşi Havva ile buluşmuştur. Nuh Peygamber 10 Muharrem günü tufandan kurtulmuştur. Ayrıca o gün geride kalan erzakları bir araya getirerek aşure pişirmişler. Aşır, 10 demektir aşur veya aşûra, Muharrem'in 10 günü pişirilen buğday tatlısıdır. İbrahim Peygamber Nemrut'un attığı ateşten bugünde kurtulmuştur. İshak veya İsmail Peygamber kurban olmaktan yine bugünde kurtulmuştur. Yakup Peygamber oğlu Yusuf'a bugün kavuşmuştur. Eyüp Peygamber ağır dertlerinden bugün kurtulmuştur. Yunus Peygamber balığın karnından bugün çıkmıştır. Musa Peygamber Firavun'un gazabından yine bugün kurtulmuştur. Kızıldeniz 10 Muharrem günü Musa'ya yol vermek için ikiye ayrılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye içerisinde bugünün bulunduğu ayda hicret etmiştir.³²⁹

Adıyaman yöresinin önde gelen Alevî dedelerinden Niyazi Arslan Dede, Muharrem orucuna niyetin bölgede şu şekilde yapıldığını ifade etmiştir:

Bismişah Allah Allah... Yarabbi! Ellerimi açtım boynumu büktüm, Sana yalvarıyorum. Dualarımı dergahı izzetinde kabul eyle. Sana açılan elleri boş çevirme Ya Rabbi!

Ey yüce Allah'ım! Alemlerin rahmeti Muhammed Mustafa'ya ve Yüce Ehli Beyt'ine salat ve selam olsun. Himmet ve hidayetleri üzerimizde hazır ve nazır olsun. Kerbela ve tüm şehitlerimizin Ruhları şad olsun. Tüm peygamberlerinin

³²⁷ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 321.

³²⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 322.

³²⁹ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 104.

tuttuğu Muharrem orucunu ve matemini tutacağım için şükürler olsun. Bana kolaylıklar ve sabretmeyi nasip eyle ya Rab...

Şah Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin susuzluk niyetine, alemlerin rahmetinin şefaatine ve Allah rızasına niyet ettim Muharrem orucunu tutmaya, orucumu dergahı izzetinde kabul eyle ya Rab...

Allahım kabul eyle, Sen de bizden memnun ve razı ol. Hz. Peygamber ve Hz. Ali, Fatıma, İmam Hasan ve İmam Hüseyin'i de memnun ve razı eyle.

Hz. Hüseyin'in Kerbela'da uğradığı elemnden ve musibetten dolayı biz de oruç tutuyoruz. Yas çekiyoruz ve ağlıyoruz. Tanrı'dan af dileyenlerden ve şfaat isteyenlerden eyle ya Rabbi.

Onlar mübarek ruhlarında müsterih olsunlar. Biz o acı günleri yeniden dile getirip yas çekiyoruz. Matem orucu tutuyoruz. O suçsuz yere akan kanların şehitlerinin dertlerini paylaşmak ve orada olan olaya ortak olmak için... Üzüntümüz büyüktür

Allah'ım bu üzüntümüz İslâm oluşumuzdan, habibin Muhammed'e olan sevgimizden dolayıdır. Onun sevinci ile sevince girmek, onun hüznüyle hüznülenmek bizlere bir ödüldür. Onun sevgili torunlarının Kerbela'da suçsuz yere akan kanının yasını çekmek de bize düşer. Sen de bu durumumuzdan ve tutumumuzdan dolayı memnun ve razı ol. Af ve mağfiretine mazhar eyle bizleri Ey Rabbim. Sana tapar, Sana koşar, Senden yardım dileriz. Sen Rabbimizsin, Sana sığınırız.

Nefsimiz için değil, dinimizin bânisi olan Hz. Hüseyin için ağlıyoruz, yas ve matem tutuyoruz. Allah'ım biz Sana tapar, Sana koşar, Sana inanır, Senden yardım dileriz. Nefsimiz için bir derdimiz olsa birinden şikayet etmeyiz. Dost derdi ile nalan olur ağlarız. Yas çeker, gözyaşı döker, oruç tutarız. Sen de bizleri Af ve mağfiretine mazhar eyle. Muhammed Mustafa'nın Ehl-i Beyt'inin katarından, didarından ayırma... Onların şefaathine nail eyle.

Allah, Allah diyelim. Daima zikredelim, Allah Allah! Ya Rabbi okunan duaları yas ve matem için yapılan niyeti sen kabul eyle. Sen Uhud Harbi'nde yaralanan Hazreti Muhammed, Hendek Harbi'nde yaralanan Hazreti Ali, Kerbela'da şehit olan Hazreti Hüseyin ve diğer tüm şehitlerin ruhlarını bizlerden hoşnut ve razı eyle. Yas ve matem edenleri sevabına nail eyle. Mahşer yerinde de onlarla haşır neşir eyle.

Evveli Hû, ahiri Hû, zahiri Hû, batını Hû, gerçekler demine Hû diyelim Hû.³³⁰

Adıyaman yöresi Alevîleri Muharrem orucunun birçok Peygamber tarafından tutulduğunu kabul etmekte ve Kuran'ı Kerim'de Bakara Suresi 183. ayet ve Fecr Suresi 1-4. ayetlerde Muharrem orucunun emredildiğine inandıkları için bu oruca önem vermektedirler³³¹ Muharrem ayında et yiyen kişinin İbni Mülcem gibi dağın domuzu olacağı belirtilmektedir. Bunun sebebi ise İbni Mülcem'in Hz. Ali'ye suikast uygulayıp, onu şehit etmesidir.

Alevîler, Bakara suresinde geçen “Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı.”³³² Ve Fecr suresinde geçen “Şafak vaktine, on geceye, her şeyin çiftine

³³⁰ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevîleri*, 105-106.

³³¹ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevîleri*, 107.

³³² Bakara 2/183.

ve tekine, geçip giden geceye yemin olsun ki"³³³ ayetleriyle kastedilenin Muharrem orucu olduğuna inanmaktadırlar. Ancak bu ayetlere baktığımızda açık bir şekilde muharrem orucuna işaret ettiğini söyleyebilmek pek mümkün değildir.

Klasiklerde geçmiyor olması Muharrem orucunun daha sonradan ortaya çıkan bir oruç olduğu anlamına gelmez, ki Hz. Peygamberin sözlerinde Muharrem orucuna rastlamamız mümkündür. Ancak Peygamberin sözlerinden yaygın İslâm anlayışına sahip alimler, Muharrem orucunun sünnet bir oruç olduğunu, Alevîlerin kabulündeki gibi farz olan bir ibadet olmadığını ifade etmektedirler.

Günümüz Alevî topluluklarına baktığımızda da ziyadesiyle oruç ibadetinden uzaklaştıkları, oruç tutanların çoğunluğunun da diğer oruçlara nazaran muharrem orucuna daha çok ehemmiyet verdikleri dikkat çekmektedir.

C. Hızır Orucu

Alevîler tarafından her yıl gerçekleştirilen bir ibadet olan Hızır Orucu, Hızır Peygambere adanmıştır. Klasiklerde, Yedi Ulu Ozanlar'ın şiirlerinde ve Buyruk'ta ifadelerle karşılaşmamaktayız. Ancak dedelerin söylemlerinde ve yöreler hakkında yazılan araştırma eserlerde Hızır orucu ile ilgili birçok ifade ile karşılaşmaktayız.

Dedeler, Hızır orucunu Hubyar ve diğer ocakların yedi gün; Bostankolu Hasan Halife ocağının ise üç gün tuttuklarını³³⁴, Hızır orucunun Alevî inancında önemli bir kutsiyet taşıdığını, Şubat ayını Hızır ayı olarak kabul edip bu ayda üç veya yedi gün oruç tuttuklarını, orucun bitimi şubatın ikinci perşembesine denk getirildiği ve oruç açımında Hızır lokmaları dağıtıldığını³³⁵ rivayet etmektedirler.

Yine Hızır orucunun sabit bir tarihi ve gününün olmadığını, genel kabule göre Şubat ayının ikinci haftası tutulan oruç olduğunu, Muharrem orucundan en temel farkının Hızır orucu süresince kurban kesilmediğini, yiyeceklerin un ve undan mamül yiyecekler olduğunu, Hızır orucunda Muharrem orucundaki gibi matemîn olmadığını, bolluk ve bereketin ön planda olduğunu³³⁶ aktarmaktadırlar.

³³³ Fecr 89/1-4.

³³⁴ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 47.

³³⁵ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 57.

³³⁶ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 57.

Ayrıca Tercan yöresi Alevî dedelerinden Hüseyin Yorulmaz Dede, Hızır orucunun şubat 14'te başlayıp, mart 14'te bittiğini³³⁷ ifade etmektedir.

Amasya yöresinde Hızır orucunun az sayıda yaşlı kuşak tarafından tutuluyor olduğu, yaygın bir oruç olmadığı görülmektedir. Hızır orucunun genellikle 13-15 Şubat günlerinde olmak üzere üç gün tutulduğu, ancak bölgede bazı dedelerin bu orucu eski takvim (rûmî) hesabına göre 31 Ocak- 2 Şubat tarihleri arasında tuttukları belirtilmektedir.³³⁸ Ayrıca bölgede yaşayan Sıraçlar³³⁹ ile Sıraç olmayan bazı Alevî çevrelerde Hızır orucu Şubat ayının 7 ile 14 arasında olmak üzere 7 gün tutulmaktadır.³⁴⁰ Bu durum Hızır orucunun zamanı ve gün sayısı ile ilgili bölgede bir ittifakın bulunmadığını göstermektedir.

Hızır orucunun kökeni özellikle yaşlılar tarafından Nuh tufanına dayandırılmaktadır ki rivayete göre tufan esnasında orada bulunanlar, “ya Hızır, kurtar bizi” diyerek dua etmişler ve duaları Allah tarafından kabul edilerek fırtına dinmiştir. İşte bu yüzden Yüce Allah'a 3 gün oruç adanmışlardır. Bölgede bu üç günlük orucun o dönemden bu yana aynı inançla tutulduğuna inanılmaktadır.³⁴¹

Yine bazı köylerde Hızır'ın, Ali'nin bir görünüşü olduğu inancı yaygındır. Bunun yanında bazı köylerde de Hızır'ın, orucun tutulduğu günlerde bu köylere uğrayıp köylülere ziyaret ettiğine inanılır. Hızır orucu, Muharrem orucu gibi bir matem orucu olmayıp adeta bir bayram heyecanı içinde tutulmakta ve arkasından gücü yetenlerin kurban kestiği, Hızır çöreği ile buğday, arpa ve mısır gibi hububattan yapılan kavut gibi yöresel yemeklerin yapıldığı bilinmektedir.³⁴²

Sivas yöresi Alevîlerinden biri “Bazı yörelerde 1. ayda 3 gün Hızır orucu tutulurdu, yine Cuma günü oruçla karşılanırdı. Ancak bunlar kalktı sadece Muharrem tutuluyor. Bunu da yaşlılar tutuyor.” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Başka bir Alevî de 3 gün Hızır orucu tuttuğunu³⁴³ belirtmektedir.

Tokat bölgesinde Hubyarlıların Hızır orucunu genelde Şubat'ın 2. haftasından başlayarak bu ayın sonuna kadarki zaman diliminde bir hafta süreyle

³³⁷ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 93.

³³⁸ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara Okulu Yayınları, 2014), 239.

³³⁹ Hubyar ocağına bağlı olanlar için kullanılan ifadedir. Bkz. Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 153; Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 191.

³⁴⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 239-240.

³⁴¹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 240.

³⁴² Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 240.

³⁴³ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 221-222.

tuttukları görülmektedir. Bu orucun zamanı dedeler tarafından ayarlanır. Hubyarlıların sözgelimi Zile ve çevresinde yaşayanları Hızır orucunu 14-21 tarihleri arasında tutarken; yine Hubyarlıların Turhal'da yaşayanları 21- 28 Şubat'ta tutabilmektedir. Çünkü Hızır orucunun tutulduğu günlerin akşamlarında aynı zamanda Hızır cemleri yapılır ve dedeler kendilerinin katılımıyla düzenlenecek olan cemlere bağlı olarak bir ayarlama yaparlar. Diğer gruplar Hızır orucunu genelde 3 gün tutarlar ve bunun tarihi de 1-3 Şubat'tır. Hızır Orucu bütün gruplar tarafından tutulmaz.³⁴⁴

Hızır orucunda, Muharrem ile ilgili yasaklar yoktur. Akşamları da cem yapılır. Hızır orucunun bitiminde ise kurban kesilerek Hızır bayramı cemi yapılmaktadır. O gün Alevîler tarafından bayram olarak kabul edilir. Bölgedeki yapılan araştırmada Alevîlerin diğer bayramlardaki gibi Hızır bayramında birbirleriyle bayramlaştıkları ifade edilmektedir.³⁴⁵

Adıyaman Alevîlerinde Hızır orucunun tutulmasının nedeni olarak şu olay anlatılır: Peygamber Efendimizin torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hastalığına şifa bulmak için Hz. Ali ve Hz. Fatıma 3 gün oruç tutmaya niyetlendiler. Her günün sonunda iftar açacakları vakit iftarlarını gelen fakire yedirdiler. Bu oruçların sonunda Peygamberimiz, Hz Ali'ye oruçlarının nasıl geçtiğini sordu ve 3 gün boyunca gelen fakirin Hz. Hızır olduğunu haber verdi. Bu olayla ilişkili olarak Anadolu Alevîleri Ehl-i Beyt'e ve Hz. Hızır'a duydukları sevgiden saygıdan ve bağlarından dolayı bu orucu tutarlar. Bu 3 gün boyunca oruçlarını tuttuktan sonra kurbanları kesip dua ve niyazlarda bulunarak Hızır cemini yerine getirirler.³⁴⁶

Yöredeki Alevî zümrelerden, Hızır ile İlyas'ın 3 gün sonra buluşacağına inananlar Hızır orucunu 3 Gün; 5 gün sonra buluşacağına inananlar 5 gün; 7 gün sonra buluşacağına inananlar da 7 gün oruç tuttukları³⁴⁷ rivayet edilmektedir.

Her ne kadar klasiklerde, Yedi Ulu Ozan'ın şiirlerinde yer almasa da Hızır orucunun Alevî zümreler için önemli bir ibadet olduğunu ifade edebiliriz. Tabi bu önemin Alevîliği hakkıyla yaşamaya çalışan kişiler için geçerli olduğu da

³⁴⁴ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 323.

³⁴⁵ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 323-324.

³⁴⁶ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 106.

³⁴⁷ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 107-108.

unutulmamalıdır. Çünkü yörelerde yapılan araştırmalar bize Hızır orucunu genellikle yaşlıların tuttuğunu ve gençlerin diğer ibadetlerde olduğu gibi Hızır orucundan da uzak kaldıklarını ifade etmektedir.

Hızır orucunun zamanının dedeler tarafından belirlenmesi, bu orucun nafile bir ibadet mesabesinde olduğunu göstermektedir. Ki günümüz Alevîlerinin çoğu, kendileri için en önemli oruç sayılan muharrem orucunu dahi tutmadıkları gibi Hızır orucunu da yaşlıların dışında pek tutan kişinin olmadığı görülmektedir.

D. Diğer Oruçlar

Alevîlerin Ramazan, Muharrem ve Hızır orucunun dışında tuttıkları başka oruçlar da vardır. Bunlardan biri nafile oruçtur. Sözgelimi *Velayetname*'de, Musayü'r-Rıza'nın Sultan Musa-yı Sani'nin sarayına gelmesinden sonra kendisine çeşitli yemeklerden oluşan bir sofraya hazırlatıldığı ancak kendisinin “ben orucum yemem” dediği, bunun üzerine ikramda ısrarcı olununca Musayü'r-Rıza'nın yemekten birkaç lokma alıp yediği³⁴⁸ ifade edilmektedir. Musayü'r-Rıza'nın ısrar üzerine orucunu bozmasından bu orucun nafile bir oruç olduğu anlaşılmaktadır.

Amasya yöresinde özellikle Hubyar ocağına mensup olan Sıraçlar arasında Fatıma orucu da denilen 3 günlük bir oruç ile bazı köylerde Hıdırellez orucu denilen ve mayıs ayı içinde tutulan 3 günlük bir oruç daha olduğu, bu oruçları

³⁴⁸ Duran, *Velayetname*, 66. Oruç ibadeti ile ilgili yapılan diğer alan çalışmaları için bkz. Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritüellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 56-61; Harun Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 119-123; Lokman Kılavuz, *Çat Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 43-48; İbrahim Gökdemir, *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 42-45; Murat Çiçek, *Gürgentepe (Ordu) Yöresinde Yaşayan Alevîlerde Dini Ve Sosyal Hayat* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007), 73-75; Sinan Yokuş, *Hafik Yöresinde Alevî Kültürü İle İnançları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 73-81; Yunus Güner, *Kuluncak'ta Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008), 75-78; Akın Özbakır, *Malatya Kale Yöresi Alevî-Bektâşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010), 26-29; Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2005), 141-143; Fatih Bilgin, *Tercan Yöresi Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 69-70; Talip Tuğrul, *Tunceli Alevîliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 109; Erdal Yıldırım, *Tunceli Alevîliği* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 187-197; Metin Kılıç, *Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 52-57.

bölgenin sadece yaşlı kesiminin tuttuğu, yeni kuşaklar arasında bu oruçların bilinmediği aktarılmaktadır. Ayrıca bazı köylerde perşembe ve pazar günleri oruç tutmanın faziletli bir şey olduğuna inananların olduğu belirtilmekte ve bu çerçevede içinde “Taliplere 48 Perşembe orucunun hiç değilse 8’ini tut” dendiği ifade edilmektedir. Böylece bölgedeki bazı Alevî köylerinde tutulan tüm oruçlar 70 güne tamamlanmış olur ve bunun da Kerbela’da şehit edilenlerin sayısının 70 olması ile ilgili olduğuna inanılmaktadır.³⁴⁹

Amasya yöresindeki bazı köylerde Alevî geleneğinde olmayan ama çok sevildiği için Atatürk’ün ölüm gününe denk getirilen iki günlük bir oruç daha tutulduğu gözlemlenmektedir.³⁵⁰

Alevîler tarafından kimi muharremden önce kimi sonra kiminin 3 gün, kiminin 2 gün tuttıkları oruç vardır. Bu oruca Medet Mürvet orucu denir. Bu oruç Muharrem ile bağlantılı tutulsa da bunda Muharrem yasaklarının olmadığı dile getirilmektedir.³⁵¹

Dedelerden biri muharrem orucunun muharrem ayı başladığında tutulduğu ancak bazı yörelerde üç gün önce orucu tutmaya başladıkları, bu üç günlük orucun da masum-u paklar için tutulan oruç olduğunu³⁵² belirtmektedir. Adıyaman’da masum paklar adına Muharrem ayında 3 gün oruç tutulduğu ve Muharrem’in 15’inde aşure yapılıp, aşure lokması dağıtıldığı³⁵³ görülmektedir.

Muharrem orucunun kurban bayramından 18 gün sonra 12 gün olarak tutulduğu, on iki günün öncesinde 3 gün Hür Şehit Orucunun mutlaka tutulduğu, ayrıca 3 gün de masum-u pak orucu tutulduğu³⁵⁴ aktarılmaktadır.

Alevîler arasında tutulan oruçlar dan bir diğeri 48 Perşembe orucudur. Hz. Peygamber’in Perşembe gecesi miraca çıktığı inancından hareketle sünnet olarak tutulduğu ifade edilen Perşembe oruçları bütün Alevîlerde tutulmaz. Genelde yaşlı ve yola bağlı kişiler tarafından tutulduğu görülen 48 Perşembe orucundan sonra ise şükür ifadesi olarak kurban kesilir.³⁵⁵

³⁴⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 240.

³⁵⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 241.

³⁵¹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 323.

³⁵² Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 54.

³⁵³ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri*, 107-108.

³⁵⁴ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 284.

³⁵⁵ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 324.

Alevîler tarafından Adak orucu da tutulmaktadır. Bir ihtiyacın giderilmesine ya da arzulanan bir şeyin elde edilmesine bağılı olarak adanan oruçlar birer şükür ifadesi olarak görülür. Alevîlerin bazıları Kurban Bayramı arefesinde oruç tutarlar. Bu oruç, Hz. İsmail'in yassı içindir. Nitekim arefe günü oruç tutanlar, ertesi gün bayram yapmanın, Hz. İsmail'in kurban olmaktan kurtulduğundan dolayı olduğunu düşünmektedirler.³⁵⁶

Alevî Bektâşîlerin ana kaynaklarında oruç çeşitliliğine rastlamadık. Ancak günümüz Alevî toplumunda oruç çeşitlerinin fazlaca olduğu görülmektedir. Bu da bize Alevîlerin sonradan kendilerine ek sevap kazanabilmek düşüncesiyle geçmişte yaşanmış olaylara dayandırarak oruç çeşitleri ortaya koyduklarını göstermektedir. Alan araştırmalarında bu oruç çeşitlerinden bahsedilmekte, fakat ardından da bu oruçları Alevî toplumunun çoğunluğunun tutmadığı, sadece yaşlıların ve yola bağılı olanların tuttukları anlatılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda da bu oruç çeşitlerinin gelecek nesiller tarafından unutulmaya mahkum olacağı öngörülmektedir.

³⁵⁶ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 324.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAC İBADETİ

I. ALEVÎLİKTE HAC

Arapça’da “gitmek, yönelmek; ziyaret etmek” anlamlarına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe’yi, Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça’da hâc (çoğulu huccâc), Türkçe’de hacı denir.³⁵⁷

Alevî Bektâşî Klasikleri’nde Hac ibadeti ile ilgili birçok bilgi ile karşılaşmamız mümkündür. *Besmele Tefsiri*’nde geçen “O taşlar ki, müminler Hac günlerinde tekbir getirip atarlar.”³⁵⁸ şeklindeki ifade bize şeytan taşlama ritüelinin Alevî-Bektâşî geleneğinde de mevcudiyetini göstermektedir. Hac ibadetinin nefsi levvamenin özelliklerinden biri olduğu³⁵⁹ ve Müslümanlığın beş şartından birinin olduğu³⁶⁰ aktarılmakta ve *Fütüvvetname-i Tarikat*’ta haccın şeriatın makamlarından olduğu³⁶¹, Hz. Adem’in her sene hac ibadetini yerine getirdiği³⁶² ve Hz. Muhammed’in hicretten sonra Zilkade’nin 25. günü ihrama girip hacc yoluna girdiği, buna da veda haccı dendiği³⁶³ zikredilmektedir.

İlmi Cavidan adlı eserde, Allah dostluğu makamına ulaşmışlar, Cehennem azabından kurtulmuşlar ve ihtiyaçsızlık içinde olgunlaşmışlar seviyesine erişenlerden şüphe edene ve onların yolundan gitmeyenlere diğer ibadetlerin fayda vermeyeceği gibi hac ibadetinin de fayda vermeyeceği³⁶⁴ vurgulanmakla birlikte başka bir eserde de Hakkı batıldan ayırmanın Kabe’de ihram giymeye

³⁵⁷ Ömer Faruk Harman, “Hac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 382-386.

³⁵⁸ Duran, *Besmele Tefsiri*, 81.

³⁵⁹ Kaplan, *Erkanname-1*, 121.

³⁶⁰ Kaplan, *Erkanname-1*, 137./ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 272.

³⁶¹ Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 69. / Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 72.

³⁶² Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 93.

³⁶³ Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 105.

³⁶⁴ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 207.

benzediği³⁶⁵ ve af dileyerek yürümenin Kabe'yi tavaf etmeye benzediği³⁶⁶ anlatılmaktadır.

Şeriat ehli olan kimsenin diğer ibadetlerinin yanında güç yetirebiliyorsa hacca da gitmesi gerektiği³⁶⁷, talibin, insan-ı kamil makamının sonuna ulaşamasa da gösterişten uzak şekilde diğer ibadetlerini ve hac ibadetini yerine getirmesi gerektiği³⁶⁸ vurgulanmaktadır. Ayrıca tarikat içinde hacca gitmenin, mürebbinin gönlüne girmek olduğu³⁶⁹ da *Şeyh Safi Buyruğu*'nda karşımıza çıkmaktadır.

Velayetname'de Lokman-ı Parende, Beytullah'ta ibadetle meşgul olurken o sırada Horasan'da olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin Kabe'de farz namazlarını kendisiyle birlikte kıldığından bahsederek, onun keramet sahibi bir kişi olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁷⁰ Yine Hz. Hünkar'ın hacca niyetlenip Kabe'ye yöneldiği³⁷¹ ve velayet gösterip bir anda Kabe'yi tavaf edip Suluca Karayük'e geldiği³⁷² rivayet edilmektedir.

Yedi Ulu Ozanlar'ın şiirlerinde de hac ibadeti ile ilgili bilgilerle karşılaşmamız mümkündür. Söz gelimi Fuzuli bazı şiirlerinde hac ibadetine özgü terimleri kullanmıştır.

Bir zerreyim ki cehd ile hurşide yetmişem
Bir katreyim ki sa'y ile ummana ermişem³⁷³

Hak-i kuyun Ka'be'ye nisbet kılan bilmez mi kim
Bunda her dem onda bir növbet olur vacib tavaf³⁷⁴

³⁶⁵ Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 105.

³⁶⁶ Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 105.

³⁶⁷ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 403-405.

³⁶⁸ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 247. / Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 407.

³⁶⁹ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 409.

³⁷⁰ Duran, *Velayetname*, 86.

³⁷¹ Duran, *Velayetname*, 166.

³⁷² Duran, *Velayetname*, 305.

³⁷³ Gölpınarlı, *Fuzuli Divanı*, LVI.

³⁷⁴ Gölpınarlı, *Fuzuli Divanı*, 84.

Kul Himmet'te hac ile ilgili kavramları içeren şiirler kaleme almıştır. Söz gelimi bir şiirinde,

Seksen bin hacıyla Kabe'ye varsam
Amentü okusam abdestim alsam
Ulu Camilerde beş vakit kılsam
Pire varmayınca yoktur çaresi³⁷⁵

Şeklinde ifade ederek Pîre varmadıkça hacca gidip Kabe'ye varmanın dahi fayda vermeyeceği, başka bir dörtlükte de dostun cemalini görenin hacı sayılacağı ifade edilmektedir.

Dost cemalin yüzün gören hac'oldu
Kabe'yi tavaf eylemek nic'oldu
Sevip sevip ayrılması güç oldu
Mahşerecek bir olalım sevdiğim³⁷⁶

Kul Himmet Üstadım budur naciler
Şah aşkına su dağıtır hacılar
Temennaya gezer müslim bacılar
Ehli irfan derler gördün mü talip³⁷⁷

Kul Himmet bu dörtlükte de hacıların şah aşkına su dağıttıklarından bahsedilmektedir. Buradaki Şah'tan murat edilenin Allah (c.c.) olması muhtemeldir.

Pir Sultan Abdal, şiirinde yaygın İslâmi görüşteki var olan Arafat vakfesinden bahsetmektedir.

Gıcılar da dağlar başı gıcılar
Çıkmaz oldu içirimden acılar
Arafat dağından gelen hacılar
Ayrılık derdinin dermanı nedir³⁷⁸

³⁷⁵ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 71.

³⁷⁶ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 75.

³⁷⁷ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 95.

³⁷⁸ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 411.

Nesimi'nin şiirlerinde hacca birçok yerde değinilmiştir.

İlm ile hilm-ü heya-ü tevbe-vü zühd-ü vera
Halka fazlinden erişti ruze- vü hacc-ü zekat³⁷⁹

Hacci ekber kılmek istersen gel ey zahid beru
Aşkın kalbi içinde sen bu Beytullahi gör³⁸⁰

Nesimi fazli Allah'ın yüzün nurinde çün gördi
Tevafi kabe hatm oldi sefa u hacci ekberdir³⁸¹

Tavaf emr oldi çün Beytül'- atike
Resul ol adi kıldı dedi Ma'mur³⁸²

Azine haccı ekber huccace hakdan oldu
Ol bi besar ne bilesin bu seri kim âmâdır³⁸³

Hacca vardım azmu ihram eyledim
Fa ve dad ve lam'ı hak nam eyledim³⁸⁴

Şah İsmail'in şu iki beytinde hac vurgusu yapıldığı görülmektedir.

Bir kişi kim hece varmsa hûyını degşürmese
Hecce varmışdur ve liken Ke'be'ye tevvafl yoh!³⁸⁵

Kebe'yi vesline verdüm, canımı kurban, dedüm
Hacı oldum kan tökermen, hanı kurban-gahımız³⁸⁶

³⁷⁹ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 193.

³⁸⁰ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 268.

³⁸¹ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 274.

³⁸² Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 299.

³⁸³ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 302.

³⁸⁴ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 572.

³⁸⁵ Hata'i, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 207.

³⁸⁶ Hata'i, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 395.

Virani de şiirlerinde hac ibadetine birçok yerde değinmiştir.

Sen âle sucûd etmez isen hacı olamazsın
İkrar ediben Ahmet'e naci olamazsın
Ehl-i Keremin başına tâcı olamazsın
Bu Âl-i Alî kurduğu minhac olamazsın³⁸⁷

Bu dem Ahmed başına tac eyledi
Hem bu demdir yedi kez hacc eyledi
Hem bu demdi seyr-i mirac eyledi
Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem³⁸⁸

Kadr-ü Beratım
Hacc-u Zekatım
Savm-u salâtım
Sensin eyâ şah³⁸⁹

Dörtlüğünde yaptığı bütün ibadetleri Şah'a nispet ettiği görülmektedir ki bunlardan birisi de hac ibadetidir.

Sen oldun Kabe-i mihrab-u minber
Sen oldun hacc-u huccacın zekatı³⁹⁰

Ali'dir savm-u hacc-u hem şehadet
Ali'dir Kabe'ye mihrab-u minber³⁹¹

Bu iki beyite baktığımızda vahdeti vücud anlayışını görmekteyiz. Hz. Ali'nin oruç, hac, Kabe... olarak görüldüğü ifade edilmektedir.

Hem taharet hem vuzû' savm-u salât hacc-u zekât
Çar-deh masum-ı pak Âl-i abâdır gönlüme³⁹²

³⁸⁷ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 39.

³⁸⁸ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 55.

³⁸⁹ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 75.

³⁹⁰ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 96.

³⁹¹ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 142.

³⁹² Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 192.

“Savm-u salâtın sırrın hem hacc-u zekât ilmin
Sôfi ne bilir anı bu genç-ü kenzullah”³⁹³

Hem şehadet hem ibadet savm-u hem hacc-u zekât
Secde-i külli vü cüzi şol yed-i beyza gibi³⁹⁴

Hem şehadet hem vuzû’ savm-u salât hacc-u zekât
Cümleyi hubb-ı Alî oldu heba ender Alî³⁹⁵

Buyruk’ta pirlik yapmanın evlad-ı Resul’den başkasına caiz olmayacağı
çünkü hac ve diğer ibadetlerin tümünün Muhammed-Ali’den kaldığı³⁹⁶ ve
sofunun haccının, mürşidine tecella etmek olduğu³⁹⁷ ifade edilmektedir. Yine hac
ile ilgili şöyle bir beyit dikkat çekmektedir.

Elli kere hacca varsan tavafın olmaz kabul
Arafat’a çıkarsın da kelp düşer kurbanına³⁹⁸

³⁹³ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 195.

³⁹⁴ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 196.

³⁹⁵ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 203.

³⁹⁶ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 39.

³⁹⁷ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 54.

³⁹⁸ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 208; Hac ibadeti ile ilgili yapılan diğer alan araştırmaları için bkz. Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritiellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 62-63; Harun Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 124-126; Lokman Kılavuz, *Çat Aleviliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 54-58; İbrahim Gökdemir, *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 45-46; Murat Çiçek, *Gürgentepe (Ordu) Yöresinde Yaşayan Alevîlerde Dini Ve Sosyal Hayat* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007), 76-78; Sinan Yokuş, *Hafik Yöresinde Alevî Kültürü İle İnançları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 82-85; Yunus Gürer, *Kuluncak’ta Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008), 78-79; Akın Özbakır, *Malatya Kale Yöresi Alevî-Bektâşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010), 30-31; Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2005), 147; Fatih Bilgin, *Tercan Yöresi Aleviliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 70-71; Talip Tuğrul, *Tunceli Aleviliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 110-111; Erdal Yıldırım, *Tunceli Aleviliği* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 201-203; Metin Kılıç, *Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 57-60.

Alevî yörelerde yapılan çalışmalara baktığımızda Amasya bölgesinde Alevî çevrelerde hac ibadetini İslâmiyet'in öngördüğü şekilde kabul edenler ve yapanlar bulunduğu gibi; böyle bir şeyin İslâmiyetin temel kaynağı olan Kur'an'da bulunmadığına inananların da olduğu gözlenmekte, bu yüzden bu çevre içinde diğer ibadetlere olduğu gibi hacca yönelik olarak da kayıtsız ve duyarsız bir tavrın bulunduğu müşahade edilmektedir.³⁹⁹

Alevîlerce hac, insanların birbirlerini ziyaret edip, birbirlerinin gönüllerini almak şeklinde düşünülmekte ve Allah'ın asıl mekanının insanın kalbi, gönlü olarak kabul edildiğinden dolayı insanın kalbini kazanmanın hacca gitmek anlamına geldiği belirtilmektedir. İnsanın gönlünü yıkan kişinin, tanrının evini yıkmış sayılacağı, yine bu yüzden eğer kişi eline, diline, beline sahip değilse yüz bin kere de hacca gitse yapılan ibadetin anlamsız olduğuna inanıldığı dile getirilmektedir. Bölgede Hacı Bektaş Veli'nin "Benim kabem, insandır" sözünün sık sık dile getirildiği ifade edilmektedir.⁴⁰⁰

Ülkemizde bazı yerlerin adeta hac gibi görülüp ziyaret edildiği görülmektedir. Alevî geleneğinde böyle yerleri ziyaret etmeye, olağanüstü bir önem verilmekte, adeta buraları ziyaret etmek hac yerine geçmektedir.⁴⁰¹ Bu kutsal yerlerden ilki Nevşehir Hacıbektaş ilçesindeki Hacı Bektaş Veli Türbesi'dir. 15-17 Ağustos tarihleri arasında 3 gün boyunca ilçede yapılan şenliklere ülke genelinden olduğu gibi Amasya Bölgesi'nden azımsanmayacak miktarda gelenler olur. Burada önce Hacı Bektaş Veli'nin Türbesi ziyaret edilerek, türbenin içinde bulunan sandukanın etrafında tavaf yapılır.⁴⁰²

Hac esnasında uygulanan bazı adet ve ritüellerin Hacı Bektaş Veli Türbesi'nde de aynen sembolik biçimde uygulandığı görülür. Öyle ki türbenin yakınında olan ve "çilehane" adı verilen bir tepeye, bazıları tarafından "Arafat Dağı" adı verildiğinden türbe ziyaretlerinden sonra burası ziyaret edilir. Burada Delikli Taş'tan geçilerek günahlardan arınılır, sonra orada bulunan ağaca sarılarak bu arınma teyit edilir, ayrıca yine burada bulunan diğer bir kayanın üzerinden kaymak suretiyle günahlardan temizlenilir. Bu tepede ayrıca dilek taşları

³⁹⁹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 241.

⁴⁰⁰ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 242.

⁴⁰¹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 243.

⁴⁰² Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 243.

toplanarak dileklerde bulunulur.⁴⁰³ Ardından bu tepeden çıkan bir su kaynağına da çok önem verilmekte olup bu kaynak “zemzem suyu” olarak adlandırılır. Arafattaki bu ziyaretlerden başka ayrıca Kadıncık Ana’nın evi ile beraber oradaki diğer kutsal mekanlar ziyaret edilir.⁴⁰⁴ İlçe içinde Beştaşlar⁴⁰⁵ denilen yörede bulunan bir kayanın çevresi “Şeytan taşlama yeri” olarak kabul edildiğinden ziyaretçiler tarafından burası taşlanmakta ve arkasından koyun keçi gibi kurbanlar kesilerek bu ritüelleri yapanlar Hacı olarak kabul edilmektedir.⁴⁰⁶ Hacı Bektaş Veli Türbesi’nin dışında Antalya’nın Elmalı ilçesindeki Abdal Musa Türbesi, Kerbela’da Hz. Hüseyin’in Türbesi, Necef şehrinde de Hz. Ali’nin Türbesi, ziyaret edenlerin hac yapmış oldukları kabul edilen yerler olarak bilinmektedir.⁴⁰⁷ Ayrıca Tokat Bölgesi’nde ek olarak Hubyar ve Keçeci Baba ziyaretlerinin de hac yerine geçeceği kabul edilmektedir.⁴⁰⁸

Amasya Bölgesi’ndeki Alevî köyleri genellikle yoksul ve maddi durumları düşük seviyede olan köyler olduğundan dolayı içlerinde hacca gitmek isteyip de imkan bulamadığı için gidemeyenlerin de azımsanmayacak miktarda olduğu görülmektedir.⁴⁰⁹

Ali Gökvelioğlu Dede tam hacı olabilmek için, “Medine’de Hz. Peygamber’in mezarı başta olmak üzere Ehl-i Beyt soyundan olanların mezarlarını, Necef ve Kerbela’daki makamları ziyaret etmek gerektiğini; bunlara gücü yetmeyenin Hacı Bektaş ile yetinebileceğini” dile getirmektedir.⁴¹⁰

Sivas yöresindeki bir sünninin “Alevîler birkaç yıldır Hacı Bektaş-ı Veli’ye gidiyorlar. Onun gibi niçin yaşamıyorlar. Çevremizde hacca giden ve hac dönüşü dini bütün bir hayat yaşayan Alevîler vardır. Çevremizde hacca gidenler bulunmaktadır.” dediği, bir Alevî büyüğünün “Çevremizde hacca gidip gelenler vardır. Ben de imkanım olsa hacca gitmek isterim.” dediği⁴¹¹ belirtilmektedir.

⁴⁰³ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 2. bs (Ankara Okulu Yayınları, 2010), 327.

⁴⁰⁴ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 327.

⁴⁰⁵ Menkıbeye göre Beştaşlar, Hacı Bektaş ile hasmı Sarı İsmail mahkemelik olunca, hakim bu davaya şahit istemesi üzerine kayadan koparak gelmişler ve Hacı Bektaş lehine şهادette bulunmuşlardır. Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 327.

⁴⁰⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 244; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 326.

⁴⁰⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 244.

⁴⁰⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 326.

⁴⁰⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 245.

⁴¹⁰ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 327.

⁴¹¹ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 227.

Başka bir Alevînin “ çevremizde hacca giden çok az Alevî vardır. Hacı Bektâş-ı Veli’yi ziyarete Kurban Bayramında gideriz. Burada kurban keser hacı oluruz. Aslında hac Kabe’ye yüz sürmedir.” dediği⁴¹² ifade edilmektedir. Başka bir Alevînin şunları anlattığı aktarılmaktadır: “Hac aynıdır. Alevîlerden giden çoktur. Köyümden de gidenler vardır. Hacca giden direk gider, umreye gidenler ise önce Hacı Bektaş-ı Veli’ye giderler, sonra Irak’taki Kerbela v.b. ziyaret yerlerini ziyaret ederler, sonra Mekke- Medine’ye giderler. Ancak Kabe’yi ziyaret, bir hac değil, tavaftır.”⁴¹³ Başka bir Alevî ise: “bizden hacca giden önce Hacı Bektâş-ı Veli’ye, sonra Mevlana’ya, sonra Hacca gider. Ancak bizler kırsalda yaşayan fakir insanlar olduğumuzdan hacca gitmek istiyoruz, ancak gidemiyoruz.”⁴¹⁴ şeklinde düşüncelerini ifade etmektedir.

Hac konusu ile ilgili batınî yorumlar çokça yapılmaktadır. Örneğin Hac’da çevresi dolaşarak tavaf edilen Kabe insanlık noktasıdır. Çünkü kabe aradan kaldırıldığında insanların birbirlerinin yüzlerine dua ediyor ve secde yapıyor oldukları görülecektir.⁴¹⁵ Yine bir başka batınî yorum şöyledir: hac, mürşidi ziyaret etmek, onun hizmetinde bulunmaktır. Çünkü mürşidler canlı kabadir.⁴¹⁶

Hakkı batıldan ayırmanın Kabe’de ihram giymeye benzediği, yoldan taşları temizlemenin batn-ı Arafat’ta taş atmaya benzediği, geçmiş ömrümüzün Safa’ya, kalan ömrümüzün Merve’ye benzediği, pişman olmanın, kalan ömrümüzün Hakka kullukla geçirmeye ve Safa ile Merve arasında gidip gelmeye benzediği, af dileyerek yürümenin ve tövbe istiğfar etmenin Kabe’yi tavaf etmeye benzediği, miskinliğe bürünmenin de Arafat’ta vakfeye benzediği⁴¹⁷ aktarılmaktadır.

Adıyaman yöresindeki Alevî topluluklar hac ibadetini şu şekilde yorumlamışlardır: “Kabeyi tavaf etmek ve hacca gitmek Allah’ın gücü yeten Müslümanlara farz kıldığı bir ibadettir. Peygamber Efendimizin türbesini, büyüklerin türbesini ziyaret etmek, onların varlığını kabullenmektir. Allah’ın evi

⁴¹² Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 227-228.

⁴¹³ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 228.

⁴¹⁴ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 228.

⁴¹⁵ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 110.

⁴¹⁶ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 110-111.

⁴¹⁷ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevileri*, 111.

insanın gönlüdür. Fakat kişinin imkanı varsa Peygamber Efendimizi, Kabe'yi, Hz. Ali ve benzer yerleri ziyaret etmek, o toprakları görmek makbuldür.⁴¹⁸

Mahmut Dolaş adında bir dede “Alevîler hacca karşı değillerdir. Alevîler içinde sayıları çok az olmakla birlikte zaman zaman hacca gidenler vardır. Kerbela'yı, Ehl-i Beyt'in türbelerini, Şam'da Hz. Hüseyin'in başını ziyaret etmek ve oraları görmek isterler.” dediği, Ali Büyükşahin adındaki dedenin de “Alevî ve Bektâşîlerde Kabe insandır ve insanın gönlüdür. Alevî, Hacı olmak için herhangi bir kutsal yeri ziyaret etmekten çok, Kabe'miz insandır ilkesine önem verir, özen gösterir. Alevîler bu ülkeye bağlı kalmakla beraber ziyaret edeceği yerleri, Kabe'ye karşı alternatif olarak göstermez; Kabe'yi ziyaret edene de saygı duyar. Alevî olanakları elverirse Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in evlatlarını ziyaret etmek ister. Ayrıca Alevîler Hacı Bektaş-ı Veli ve Alevî önderleri ile bilinen erenlerin türbelerini ziyaret ederler.”⁴¹⁹

Yöredeki Alevî zümreler Haccı, Kabe'yi belli zamanda belli kurallarla ziyaret etmek şeklinde tanımlamışlardır. Adıyaman Alevîlerinden Kabe'ye gidenlerin olduğunu söyleyen talipler olmakla beraber çoğunluk Alevîler kendilerince kutsal saydıkları yerleri ziyaret ederler. Kutsal saydıkları mekanlara yapılan ziyaretleri hac kadar makbul görürler. Kabe Allah'ın zahiri mekanıdır. Allah'ın evinin batını anlamda insanın kalbi olduğunu ifade etmişlerdir. Hacı Bektaş, Abdal Musa, Karaca Ahmet Sultan Dergahı, Şahkulu Sultan Dergahı, Seyit Battal Gazi, Hasan Dede Türbesi, Hamza Baba Dergahı gibi kutsal addettikleri yerlere yapılan ziyaretleri Kabe'yi ziyaret gibi kabul ederler.⁴²⁰

Çorum yöresinde yapılan araştırmaya baktığımızda yörede yaşayan bazı Sünnilerin, Alevîlerin namaz, oruç, hac ibadetlerini yapmadıklarını söyledikleri⁴²¹ bunun yanı sıra bazı Alevîlerin de aksine örf adet şeklinde de olsa namaz, oruç, hac, zekat ibadetlerini yerine getirdiklerini ifade ettiği⁴²² belirtilmektedir.

Hac, yaygın İslâmî anlayışa göre İslâm'ın beş şartından biridir. Klasiklerde de Müslümanlığın beş şartından birinin hac ibadetini yerine getirmek olarak ifade edilmesi, bu konuda bir paralelliğin olduğunu göstermektedir. Hac ibadeti için,

⁴¹⁸ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 112.

⁴¹⁹ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 112.

⁴²⁰ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 113.

⁴²¹ Arabacı, *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, 176.

⁴²² Arabacı, *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, 172.

Kur'an-ı Kerim ışığında Hz. İbrahim zamanından beri yapılagelen bir ibadet olduğunu söylememiz mümkündür. Bazı israiliyata dayanan rivayetlerde ise hac ibadetinin Hz. Adem ile başladığı söylenmektedir. Bu açıdan bakıldığında klasiklerde geçen Hz. Adem'in her sene hac ibadetini yerine getirdiği ifadesinin İsrailiyattan gelme bir bilgi olduğunu söyleyebilmemiz mümkün görünmektedir.

Yaygın İslâmi anlayışa göre hac ibadeti zilhicce ayının 9,10,11,12 ve 13. günlerinde ifa edilmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ömründe bir defa hac ibadetini yerine getirmiş; o da vedâ haccı olarak bilinmektedir. Klasiklerde geçen bilgiye baktığımız zaman Efendimiz'in 25 zilkade'de ihrama girip hac yolculuğuna çıktığını görmekteyiz ki yaklaşık 15 günlük bir zaman dilimi söz konusudur. Bunun da Efendimiz'in "hac, meşakkattir." sözüne örneklik teşkil ettiğini söylememiz mümkündür. Ancak burada ifade etmek gerekir ki kaynaklara göre Efendimiz (s.a.v.) 25 Zilkade'de Medine'den yola çıkmış ve 26 Zilkade'de Medine'ye 11 km uzaklıkta olan ve en uzak mikat sınırlarından biri olan Zulheleyfe'de ihrama girmiştir.⁴²³

Alevî toplumunda batınî anlayış yaygın olarak görülmektedir. Hac ibadetine de bu telakkinin yoğun bir şekilde işlendiği karşımıza çıkmaktadır. Ancak Alevî- Bektâşî Klasiklerinde hac ibadeti hakkında genel olarak yaygın İslâmi anlayış çerçevesinde bilgiler olduğunu, sadece Makalat ve Şeyh Safi Buyruğunda batınî anlayış içeren ifadelerin olduğunu söyleyebiliriz. Batınîliğin yoğun olarak işlendiği kaynaklar ise yedi ulu ozanların şiirleri ve yöre Alevîleri hakkında yapılan araştırmalardır. Ayrıca Şeyh Safi Buyruğunda geçen hac anlayışının şariat ve tarikat olarak iki farklı şekilde algılandığı; şariat algısının yaygın İslâmi anlayış, tarikat algısının ise batınî anlayış olduğu dikkat çekmektedir. *Velayetname*'de geçen ifadeler de yaygın İslâmi anlayış ile paralellik göstermektedir.

Bir takım Alevîler, hac ibadetinin Kur'an-ı Kerim'de geçmediği, bu yüzden dolayı da böyle bir ibadeti yapmanın gerekmediği inancı taşımakta oldukları yöre çalışmalarında gözlenmektedir. Oysaki Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde hac ibadeti ile ilgili ayetlerle karşılaşmak mümkündür. Sadece Bakara

⁴²³ Bünyamin Erul, "Vedâ Haccı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 590-591.

suuresindeki 158. Ayet bile yaygın İslâmi anlayıştaki hac ibadetinin Kur'an'da yer aldığına delil olarak yeterlidir. Ayet şu şekildedir:

Şüphesiz, 'Safa' ile 'Merve' Allah'ın işaretlerindendir. Böylece kim Evi (Ka'be'yi) hacceder veya umre yaparsa, artık bu ikisini tavaf etmesinde kendisi için bir sakınca yoktur. Kim de gönülden bir hayır yaparsa (karşılığını alır). Şüphesiz Allah, şükrün karşılığını verendir, bilendir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Alevîlerin ana kaynaklarında yer alan hac anlayışı kısmen de olsa yaygın İslâmi anlayış ile örtüşürken; günümüz Alevîlerinin hac anlayışı için bunu söyleyebilmemiz mümkün görünmemektedir. Hac ibadetini yaygın İslâmi anlayıştaki gibi uygulayan Alevîlerin istisnalar ile ifade edildiği, ekseriyetinin bu ibadeti batınî bir anlayışla gönle girmek, kalp kırmamak vb. insani ilişkilendirmelerle gerçekleştirdiklerini kabul ettikleri dikkat çekmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZEKAT İBADETİ

I. ALEVİLİKTE ZEKAT

Sözlükte “artma, arıtma; övgü ve bereket” mânalarına gelen zekât, terim olarak Kur’an’da belirtilen sınıflara⁴²⁴ sarfedilmek üzere dinen zengin sayılan müslümanların malından alınan belli payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılması işlemine de zekât denilir.⁴²⁵ Alevî Bektâşî Klasikleri’nde çok fazla yer almasa da zekat ibadeti ile karşılaşmaktayız.

Zekatın İslâmın beş şartından biri olduğu⁴²⁶, Allah dostluğu makamına ulaşmışlar, Cehennem azabından kurtulmuşlar ve ihtiyaçsızlık içinde olgunlaşmışlar seviyesine erişenlerden şüphe edenin ve onların yolundan gitmeyenlerin diğer ibadetlerinin yanısıra, zekatının da ona bir fayda vermeyeceği⁴²⁷ ifade edilmektedir.

Kitab-ı Cabbar Kulu’nda Allah Teala’ya hizmet etmenin bir yolunun da zekat vermek olduğu⁴²⁸ ve bir kişinin kelime-i şهادet, namaz, oruç, zekat gibi ibadetleri yapmadan kurtuluşa eremeyeceği⁴²⁹ belirtilmektedir. Zekatın abidlerin ibadetlerinden olduğu⁴³⁰, şeriatın üçüncü makamında zekat vermenin olduğu⁴³¹, kişinin öşrünü ve zekatını vermediği vakit, işlediği bütün amellerinin boşa gideceği⁴³² Makalat’ta zikredilmektedir. *Şeyh Safî Buyruğu*’nda da şeriat ehli olan bir kimsenin malının zekatını vermesi gerektiği⁴³³ aktarılmaktadır.

Yedi Ulu Ozanlar’dan Fuzuli, muhtaç olan kişilere zekat verilmesi gerektiğini şu beyti ile ifade etmiştir.

⁴²⁴ Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. Bkz. Tevbe 9/60.

⁴²⁵ Mehmet Erkal, “Zekat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 97-107.

⁴²⁶ Kaplan, *Erkanname*, 137.

⁴²⁷ Eğri, *İlm-i Cavidan*, 207.

⁴²⁸ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 272.

⁴²⁹ Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 597; ayrıca bkz. Eğri, *Kitab-ı Cabbar Kulu*, 251.

⁴³⁰ Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 44.

⁴³¹ Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 72.

⁴³² Yılmaz, Öztürk, Akkuş, *Makalat*, 82.

⁴³³ Kaplan, *Şeyh Safî Buyruğu*, 403-405.

Gamze peygânın eder aşika çeşmin sadaka
Eyle kim merdüm-i mün'im vere muhtaca zekat⁴³⁴

Nesimi'nin şiirlerinde de zekat tabiri ile karşılaşmaktayız.

İlm ile hilm-ü heya-ü tevbe-vü zühd-ü vera
Halka fazlinden erişti ruze- vü hacc-ü zekat⁴³⁵

Kıbleyim hem imamı ka'beyim ey vefasız
Savmım ve hem selatım abdim ve zekatım⁴³⁶

Hem namazım hem zekatım ve hem benim riya
Hem birleyen imanım hemde iman ışığı benim⁴³⁷

Virani'nin şiirlerinde zekat konusunun daha çok hac ile birlikte işlendiğini görmekteyiz. Ayrıca vahdeti vücud anlayışının da yaygın olduğu dikkat çekmektedir.

Kadr-ü Beratım
Hacc-u Zekatım
Savm-u salâtım
Sensin eyâ şah⁴³⁸

Sen oldun Kabe-i mihrab-u minber
Sen oldun hacc-u huccacın zekatı⁴³⁹

Hem taharet hem vuzû' savm-u salât hacc-u zekât
Çar-deh masum-ı pak Âl-i abâdır gönlüme⁴⁴⁰

⁴³⁴ Gölpınarlı, *Fuzuli Divanı*, 28.

⁴³⁵ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 193.

⁴³⁶ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 381.

⁴³⁷ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 384.

⁴³⁸ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 75.

⁴³⁹ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 96.

⁴⁴⁰ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 192.

Savm-u salâtın sırrın hem hacc-u zekât ilmin
Sôfi ne bilir anı bu genç-ü kenzullah⁴⁴¹

Hem şehadet hem ibadet savm-u hem hacc-u zekât
Secde-i külli vü cüzi şol yed-i beyza gibi⁴⁴²

Hem şehadet hem vuzû' savm-u salât hacc-u zekât
Cümleyi hubb-ı Alî oldu heba ender Alî⁴⁴³

Buyruk'ta pirlık yapmanın evlad-ı Resul'den başkasına caiz olmayacağı belirtilmekte, sebebinin de diğer ibadetlerin yanısıra zekat vermenin de Muhammed-Ali'den kalmış olması⁴⁴⁴ olarak zikredilmektedir. Ayrıca sofunun zekatının mürşidine niyaz vermek olduğu⁴⁴⁵ ve zekatın nefsi levvamenin özelliklerinden biri olduğu⁴⁴⁶ ifade edilmektedir.

Dedelerin söylemlerine baktığımızda zekat ile ilgili olarak Dedelere zekat ve sadaka verilmeyeceği, ancak hakkullah denen talibin dedeye gönül rızalığı ile verdiği aynı ve nakdi değer olduğu ancak bunun zekat veya sadaka

⁴⁴¹ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 195.

⁴⁴² Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 196.

⁴⁴³ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 203.

⁴⁴⁴ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 39.

⁴⁴⁵ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 54.

⁴⁴⁶ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 140. Zekat ibadeti ile ilgili yapılan diğer alan araştırmaları için bkz. Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritiellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 61-62; Harun Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 126-128; Lokman Kılavuz, *Çat Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 48-51; İbrahim Gökdemir, *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 45; Murat Çiçek, *Gürgentepe (Ordu) Yöresinde Yaşayan Alevîlerde Dini Ve Sosyal Hayat* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007), 75-76; Sinan Yokuş, *Hafik Yöresinde Alevî Kültürü İle İnançları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 81-82; Yunus Güner, *Kuluncak'ta Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008), 78; Akın Özbakır, *Malatya Kale Yöresi Alevî-Bektâşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010), 29-30; Fatih Bilgin, *Tercan Yöresi Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 71-72; Talip Tuğrul, *Tunceli Alevîliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 110; Erdal Yıldırım, *Tunceli Alevîliği* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 197-199; Metin Kılıç, *Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 60-62.

sayılmadığı⁴⁴⁷, zekatın insanın kırı olduğu ve Hz. Muhammed ve ehline helal olmadığı⁴⁴⁸ aktarılmaktadır.

Zekât ile ilgili olarak bölgedeki Alevî topluluklarının diğeri ibadetlerde olduğu gibi farklı yaklaşım ve tavırları vardır. Her şeyden önce bu ibadeti yaygın İslâmî anlayışta olduğu gibi genel olarak yoksul ve kimsesiz kişilere yardım etmek, onlara destek olmak şeklinde anlayanlar ve böyle uygulayanlar olduğu gibi devlete verilen vergileri de zekat şeklinde algılayanlar da vardır.⁴⁴⁹

Amasya Bölgesi'ndeki Alevîler içinde, çevrelerinde yaşayan fakir ve yoksul kimselere yapılan yardımı zekat olarak kabul edenlerin olduğu görülmekte, ancak belli bir nisap miktarının, belli bir ölçüsünün, sünni kesimdeki gibi kırkta birlik bir miktarının bulunmadığı ki, böyle bir ölçünün Kur'an'da olmadığına inanıldığı⁴⁵⁰ aktarılmaktadır. Kişinin gönlünden koparı yoksullarla paylaşmasının zekat olarak kabul edildiğı ve yine bölgede pek yaygın olmasa da sahip oldukları servetin beşte birini geleneksel biçimde bağı oldukları türbe ve dergah gibi kutsal görülen mekanlar ile dedelere verenlerin olduđu⁴⁵¹ ifade edilmekte ve örnek olarak Hacı Bektaş Veli Dergahı, Piri Baba Dergahı, Ali Bircivan Yatırı, Hamdullah Efendi Türbesi verilmektedir.⁴⁵² Bölgedeki yapılan yardımların zekat anlayışı ve uygulaması içerisinde değıl de bir yardımlaşma anlayışı çerçevesinde ve kendilerinin belirlediğı zaman ve ölçütlere göre yapıldığı, ancak günümüzde pek uygulanmadığı⁴⁵³ vurgulanmaktadır. Ayrıca yörede devlete verilen vergilerinde zekat olarak kabul edildiğı görüşünün yaygın olduđu⁴⁵⁴ aktarılmaktadır.

Tokat yöresinde yapılan alan araştırmasında Alevîlerin zekat vermedikleri, bunun yerine tekke ve dergahlara yaptıkları yardımları ve dedelere verilen yardımları mali yardımlar olarak gördükleri dikkat çekmektedir. Tekke ve dergahlara yapılan yardımlara karakazan adı verildiğı, bu yardımın merkez olarak Hacı Bektaş Tekkesine yapıldığı ancak yörede Hubyar bağlılarının yardımlarını

⁴⁴⁷ Aydın, *Dedeler Aleviliğı Anlatıyor*, 62.

⁴⁴⁸ Aydın, *Dedeler Aleviliğı Anlatıyor*, 63.

⁴⁴⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliğı Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 245.

⁴⁵⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliğı Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 245-246.

⁴⁵¹ Yıldız, *Anadolu Aleviliğı Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 246.

⁴⁵² Yıldız, *Anadolu Aleviliğı Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 246.

⁴⁵³ Yıldız, *Anadolu Aleviliğı Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 246-247.

⁴⁵⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliğı Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 247.

Hubyar Tekkesi'ne vermeyi esas kabul ettikleri⁴⁵⁵ belirtilmektedir. Bu yardımlardan toplanan gelirlerden tekkedeki yeme-içme, misafir ağırlama masrafları, ziyaretçi giderleri, su ve elektrik giderlerinin karşılandığı⁴⁵⁶ görülmektedir.

Diğer bölgelerde mürşid hakkı diye verilen yardımların Tokat yöresinde hakkullah adı altında dedelere yürütmüş oldukları hizmetler karşılığında verildiği, ancak bölgede sarıcılar arasında karakazan ve dede hakkının olmadığı, bunun yerine fakirlere yardım etmenin esas kabul edildiği⁴⁵⁷ ifade edilmektedir. Yine yörede çerağ hakkı olarak toplanan gelirlerle dergahın bakımı, onarımı, aydınlatılmasının yanısıra evlenecek olanlara, ev yapacak olanlara, hastalara, yetimlere, fakirlere yani Bektâşîlerin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik⁴⁵⁸ ve birlik, Muharrem, Hızır cemlerindeki kesilecek kurbanlar için kullanıldığı⁴⁵⁹ rivayet edilmektedir.

Bölgede yapılan yardımların para cinsinden olmasının şart olmadığı, verilecek şeylerin miktarının belli bir ölçüsünün olmadığı, dolayısıyla arpa, buğday, mısır, nohut, canlı hayvan gibi şeylerin verileceği gibi nakdi olarak parayla da verilebileceği ve çeşit ile miktarın herkesin gönlüne ve kudretine göre değişebileceği⁴⁶⁰ aktarılmaktadır. Bu yörede de devlete verilen vergilerin zekat mahiyeti taşıdığı inancının olduğu⁴⁶¹ zikredilmiştir.

Sivas'taki bir Alevî büyüğünün “zekat, sağ elin verdiğini, sol elin bilmemesidir. Alevîler çokça cuma geceleri sadaka verirler.” dediği ve yine başka bir Alevînin zekatlarını dedelere ve fakirlere verdiklerini, zekat, nezir ve adağın aynı şeyler olduğunu, Hacı Bektâş'tan gelenlere de zekat verdiklerini belirttiği⁴⁶² ifade edilmektedir.

Adıyaman Alevî dedelerinden Ali Büyüksahin ve Mahmut Dolaş kendilerinin zekatlarını Hacı Bektâşî Veli Dergahı'na verdiklerini, Kerbela'ya bağlı olduklarından zekatlarını oraya göndermeye çalıştıklarını ifade ettikleri, yine

⁴⁵⁵ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 330.

⁴⁵⁶ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 330.

⁴⁵⁷ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 330.

⁴⁵⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 330.

⁴⁵⁹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 331.

⁴⁶⁰ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 331.

⁴⁶¹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 331.

⁴⁶² Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 230; ayrıca bkz. Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 115.

Ali Büyükşahin dedenin “Adıyaman Alevîleri zekat verirler. Yardımlaşma, fakirlere destek olmak, insanî bir görevdir. Zekat vermenin şartı olanaklar dahilinde fakirlere, yoksullara, yetimlere ve öksüzlere yardımcı olmaktır. Hangi mallardan zekat vermek gerekir diye bir şey yoktur. Yeter ki yoksullara yardımcı olunuz. Bu yardımlar nakdi veya mülki olabilir. Alevî dedelere zekat verilmez. Zekat, fakirlere, muhtaçlara verilir.”⁴⁶³ dediği aktarılmaktadır.

Adıyaman yöresinde hakkullah denilen mali ibadet çeşidinin talipler tarafından dedelere, Ehl-i Beyt’ten olmalarının yanısıra kendilerine dini öğretmeleri ve rehberlik etmeleri gerekçesiyle yapıldığı, günümüzde ise hakkullah ve karakazan hakkı olarak verilen mali ibadetleri düzenli olarak yerine getiren taliplerin olduğu gibi çoğunluğunun bu ibadeti yapmadığı⁴⁶⁴ belirtilmektedir.

Çorum yöresi alan araştırma çalışmasında Alevîlerin örf adet şeklinde namaz, oruç, hac, zekat ibadetlerini yaptıkları⁴⁶⁵ ifade edilmektedir.

Yaygın İslâm anlayışına göre zekat ibadeti İslâmın beş şartından biri olarak kabul edilmektedir. Alevî Bektâşî klasiklerinde de bu anlayışa paralel ifadenin yer aldığı görülmekte yani klasiklerde de zekat ibadetinin İslâmın şartlarından biri olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Zekat, dinen zengin sayılan her Müslümanın malını ihtiyaçlı olanlara vermesi olarak tanımlanmaktadır. Makalat’ta zekatın abidlerin ibadeti olduğu ifadesi bu bağlamda tezatlık arz etmektedir.

İslâm literatüründe bir kişi Allah’ın helal dediğine haram, haram dediğine helal demediği sürece ve Allah’ın varlığını inkar etmediği sürece Müslüman sayılmakta, yaptığı ibadetlerin ecrini almakla birlikte, yapmadığı ibadetlerden ötürü günah işlemiş sayılmaktadır. Ancak klasiklerde ise kişinin zekatını vermediği takdirde işlemiş olduğu bütün amellerin ziyan olacağı belirtilmektedir. Bu da yaygın İslâm anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

Yine klasiklerde şariat ehli olanın zekat vermesi gerektiği ifade edilmektedir. Buradan da tarikat ehli olan kişilerin zekat vermelerinin gerekmediği anlaşılmaktadır. Alevîlerin genel uygulamalarına baktığımızda da bunu doğrular nitelik taşıdığı karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁶³ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevîleri*, 114-115.

⁴⁶⁴ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk Adıyaman Alevîleri*, 115.

⁴⁶⁵ Arabacı, *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, 173.

Alevîlerin ibadet telakkilerinde çokça karşımıza çıkan batınî anlayış, zekat ibadetinde de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim “sofunun zekatının mürşidine niyaz vermek olduğu” kaydı bunu destekler niteliktedir. Peygamber ve Ehl-i Beyt soyundan gelenlere zekat ve sadaka verilmez. Bu yüzden Alevîlerin de dedelere zekat ve sadaka vermedikleri görülmekte, ancak dedelerin peygamber soyundan gelip gelmedikleri Alevîler arasında dahi bir tartışma söz konusudur.

İslâm anlayışında zekatın fakir fukaraya, yolda kalmışa vs. verilmesi gerekir. Ancak Alevî topluluğun çoğunluğu kolayca kaçmak ve zorunluluk olması dolayısıyla devlete verilen vergileri de zekat ibadetine dahil etmektedirler. Ayrıca Alevîlerde zekatın para cinsinden yapılmasının zorunluluk olmadığı, buğday, pirinç vs. gibi ürünlerle de zekat ibadetinin yapılabileceği inancı hakimdir ki bunlar yaygın İslâm anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Alevî toplumunda zekat ibadeti, yaygın İslâm anlayışında belirtilen zekat kavramı gibi değil de daha ziyade sadaka kavramı gibi uygulanmaktadır. Çünkü sadaka para cinsinden olmak zorunda değildir. Sadakanın miktarı yoktur. Sadaka istediğin zaman verilebilir, verilmesinin bir farzıyeti yoktur. Tıpkı Alevîlerin zekat ibadetini uyguladıkları gibi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KURBAN İBADETİ

I. ALEVİLİKTE KURBAN

Arapça’da gerek maddî gerekse mânevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan kurbân kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allah’a yaklaşılacak şeyi, özel olarak da Allah’a yakınlık sağlamak, yani ibadet (kurbet) amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder.⁴⁶⁶ Alevî Bektâşî Klasikleri’nde kurban ile ilgili bilgilere ziyadesiyle *Velayetname*’den ulaşabilmekle birlikte diğerlerinde de birkaç bilgi ile karşılaşmamız mümkündür.

Fütüvvetname’de Alemlerin Rabbinin, Hz. İbrahim Halil’e, oğlu İsmail’i kurban etmesini emrettiği⁴⁶⁷ aktarılmaktadır. On iki tarikin tercümanının bir kurban olduğu⁴⁶⁸ belirtilmektedir.

Velayetname’de Hoca Ahmet Yesevi’nin övülecek vasıfları sayılırken Müslümanların sadakalarından, kurban ve çerağdan ne gelirse fakara mutfağında pişirtip, gelene gidene ikram ettirdiği⁴⁶⁹ anlatılmaktadır. Ahmed Yesevi Hazretine bir talip geldiği zaman kurban kesilip yenildiği⁴⁷⁰, Hacı Bektaş Veli’nin Kayseri’den Ürgüp’e giderken Silineson adlı bir Hristiyan köyüne uğradığı ve Hristiyanların onun oturduğu makamı ziyaretgah yaptıkları ve her sene orada toplanıp kurban ve adaklar getirip şenlik yaptıkları⁴⁷¹ rivayet edilmektedir.

Yine aynı eserde bir kişinin Hünkar’a kurban olarak bir öküz getirdiği ve Hünkar’ın da bunu kabul ettiği⁴⁷², bir dervişin “Sultanım koç kuzu kurban içindir. Ben kendi canımı bile sizin yolunuza kurban ederim.” diyerek kuzuların hepsini erenlerin aşkına kurban ettiği⁴⁷³, Tatar beylerinin yaylaya çıkmaya

⁴⁶⁶ Ahmet Güç, “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 433-435.

⁴⁶⁷ Aydın, *Fütüvvetname-i Tarikat*, 97.

⁴⁶⁸ Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu*, 431.

⁴⁶⁹ Duran, *Velayetname*, 98.

⁴⁷⁰ Duran, *Velayetname*, 157.

⁴⁷¹ Duran, *Velayetname*, 202.

⁴⁷² Duran, *Velayetname*, 338.

⁴⁷³ Duran, *Velayetname*, 346.

niyetlendiklerinde Hz. Hünkar’a kurban götürdükleri⁴⁷⁴, Sultan Alaaddin ve beylerinin kurban ve adaklarını Hünkar’a gönderdikleri⁴⁷⁵ aktarılmaktadır.

Yedi Ulu Ozanlar’ın şiirlerinde kurban ibadeti ile birçok yerde karşılaşmaktayız. Söz gelimi Fuzuli Divanında kurban ibadeti ile ilgili şu beyitlere yer vermiştir;

Vermeyen canın sana bulmaz hayat-ı cavidan
Zinde-i cavid ana derler ki kurbandan sana⁴⁷⁶

Fuzuli gamze-i merdüm- küşünden iltifat ister
Sanır kim iltifatı rahm olur kurbanı kassabın⁴⁷⁷

Ey ecel can tamain etme Fuzuli’den kim
Bir keman ebruya çoktan onu kurban etdi⁴⁷⁸

Kul Himmet, pîre varmayınca kurban kesmenin dahi çare olmayacağını şu şiiriyle ifade etmektedir;

Günde günde kurban etsem yedirsem
Kurbanınız kabul ola dedirsem
Muhammed’in tülbindini yudursam
Pîre varmayınca yoktur çaresi

Bir günde üç kere kurban eylesem
Mansur gibi boynum üryan eylesem
Ağlasam ağlasam figan eylesem
Pîre varmayınca yoktur çaresi⁴⁷⁹

Başka şiirlerinde de Hz. Ali’ye gelen kurbanın Hz. İsmail’e gelen koça benzettiğini ve Hz. İsmail’e koçun gelişini bizlere aktarmaktadır;

⁴⁷⁴ Duran, *Velayetname*, 506.

⁴⁷⁵ Duran, *Velayetname*, 545; ayrıca bkz. Duran, *Velayetname*, 365, 509, 518, 578,581, 597, 602, 621.

⁴⁷⁶ Gölpınarlı, *Fuzuli Divanı*, 12.

⁴⁷⁷ Gölpınarlı, *Fuzuli Divanı*, 93.

⁴⁷⁸ Gölpınarlı, *Fuzuli Divanı*, 160.

⁴⁷⁹ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 72.

Ali meydanına bir kurban geldi
İsmail'e inen koça benzettim
Anasını meledi bağrımı deşti
İsmail'e inen koça benzettim⁴⁸⁰

Kurbanlık koyunda geldi meydana
Önünde delili Cebrail deyü
Ol güzelce koçtan haberin alan
Hakk'a kurban oldu İsmail deyü

Dört kimse kurbanı yerinden alan
Götürüp meydanda duaya duran
Zakirin zikrine düvazdeh imam
Okuyup da alan gerçek er deyü⁴⁸¹

Bugün bize azı geldi
Alnımıza yazı geldi
İsmail peygambere
Arştan bir kuzu geldi⁴⁸²

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde de kurban kavramının işlendiğini görmemiz mümkündür;

Karataşı konukluğa konduran
Rahmet ile şu alemi kandıran
On iki kurbanı bir kazana dolduran
Uyan dağlar uyan Ali geliyor⁴⁸³

Pir Sultan ne güzel bulmuş yerini
Ben pirime kurban verdim serimi

⁴⁸⁰ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 78.

⁴⁸¹ Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 116.

⁴⁸² Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 128. Ayrıca bkz. Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadım*, 29, 124.

⁴⁸³ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 114.

Muaviye oğlu mülcem soyunu
Sürülsün dergahtan der İmam Hüseyin⁴⁸⁴

Çekti sancağını dağlar dolandır
Mümin olan canlar aşka bulanır
Kurbanlar tığlanur, çırak uyanır
Çekilir gülbenkler Seyyit Ali'nin⁴⁸⁵

Can ile gönülden gezdim aradım
Didâr ile muhabbettir muradım
Kestim kurbanımı gördüm didârım
Mürüvvet kapına geldim erenler⁴⁸⁶

Güvercin donunda dalına konsam
Arayup eksiğin özümde bulsam
Çevrilip yolunda kurbanın olsam
Yetiş Allah, ya Muhammed, ya Ali⁴⁸⁷

Ekili yaylalar nasıl basayım
Üzerine birkaç kurban keseyim
Bu iş Hak'tan geldi kime küseyim
Sal Allah'ım sal sılama varayım⁴⁸⁸

Nesimi de kurban ile ilgili bir çok beyit kaleme almıştır;
Bayramdır ve kurban günü başını dergahtan yana et
Ki Rahman arşının katından “Allah-ü Ekber” geldi⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 124.

⁴⁸⁵ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 185.

⁴⁸⁶ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 192.

⁴⁸⁷ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 200.

⁴⁸⁸ Öztelli, *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, 280.

⁴⁸⁹ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 167.

Leyletü'l- miraç zülfin “kab-ı kavseyndir başın
Her kişi kim oldi münker layiki kurban budur⁴⁹⁰

Çün Nesimi canını şol mâhe kurban eyledi
Gör ne gökçek şol hilali yaye kurban olmişem⁴⁹¹

Eydi ekber budur Nesimi gel
Kil feda canını ki kurbandır⁴⁹²

Gel ey can eyde kurban ol ki kurban olmıyan eyde
Ne oldi fitre eydinden ne anin ekberindendir⁴⁹³

Azâzil kaçtı valsın kurbanından
Onun için tuğ lanet zaruridir⁴⁹⁴

Şah İsmail Külliyyatı'nda da birkaç beyit ile karşılaşmaktayız;
Kebe'yi vesline verdüm, canımı kurban, dedüm
Hacı oldum kan tökermen, hanı kurban-gahımız⁴⁹⁵

Helilullah donın geymiş, verilmiş adı İsmail
Ana kurban olun canlar ki Allah'dan nida geldi⁴⁹⁶

Şah Hetai aydır: senündür ferman
Olursan her kulun derdine derman
Gözel şahım sana min canım kurban
İstemez kurbanı, kesdim de geldim⁴⁹⁷

⁴⁹⁰ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 215.

⁴⁹¹ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 229.

⁴⁹² Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 278.

⁴⁹³ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 286.

⁴⁹⁴ Vaktidolu, *Seyyid Nesimi Divanı*, 309.

⁴⁹⁵ Hata'i, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 395.

⁴⁹⁶ Hata'i, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 408.

⁴⁹⁷ Hata'i, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 469.

Virani'nin şiirlerinde kurban teması işlendiğini görmemiz mümkündür;

Ali'dir Kazım-ı şah-ı Horasan
Anınçün bilmek olmaz sırrın insan
Hüda dedim Ali'ye ol dem ey can
Beni yetmiş iki kez kıldı kurban⁴⁹⁸

Virani dil-ü Candan aşık olalı aşık
Kurbana özü geldi geldi özü kurbana⁴⁹⁹

Şah Hasan Şah-ı Hüseyin'in aşkına tığlar çekip
Kıldılar kendulerin kurbandurur abdaller⁵⁰⁰

Ey virani can-u baş terk eyleyip hak ettiler
Şah-ı merdan yoluna kurbanını dervişler⁵⁰¹

Kabe vü kiblem Ali'dir can durur kurbanım uş
Ben fakirim bir dahi kurban derim gayrı yok⁵⁰²

Gâh olur ki hem Halil-i Kabe'nin tedbirine
Gâh olur ki İsmail Hak yoluna kurban geçer⁵⁰³

Yemini'nin şiirlerinde kurban kavramını sadece şu beytinde kullandığı görülmektedir;

Cefa dafar etmez aşkın erine
Çünkü Can vermiştir kurban yerine⁵⁰⁴

Buyruk'ta pîr ve talibin kurbanlarının, adaklarının, yakarışlarının kabul olması için yapılarının kamil olması gerektiği⁵⁰⁵ ifade edilmektedir. Bir sofunun, pirinin ayakkabısını giymesi, pirden önce sofraya el uzatması, seccadesinin

⁴⁹⁸ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 46.

⁴⁹⁹ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 165.

⁵⁰⁰ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 179.

⁵⁰¹ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 180.

⁵⁰² Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 210.

⁵⁰³ Vaktidolu, *Virani Divanı ve Risalesi*, 227.

⁵⁰⁴ Yemini, *Hazreti Ali'nin Faziletname*, 12. bs. (Can Yayınları,), 291.

⁵⁰⁵ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 37.

üzerine oturması, atına binmesi, kılıcını kuşanması, pir yayan yürüyüp, kendisinin atlı olması, pirden önce yürümesi, pirlirini yolda bırakıp kendisinin geri dönmesi, pir söz söyleyince kulak ardı etmesi suç olarak kabul edilmekte ve bu suçlardan birini işleyen sofunun da tarik vurularak ya da kurban alınarak cezalandırıldığı⁵⁰⁶ belirtilmektedir.

Yine bir talibin başından börtü düşerse bir tavuk boğazlayıp kaldırması gerektiği, pirin kisveti düşerse bir koyun kurban etmesi gerektiği, rehberin börtü düşerse bir keçi kurban etmesi gerektiği, bir talibin kızı kaçarsa doksan dokuz kuruş alınıp ve bir koç kurban ettirilmesi gerektiği⁵⁰⁷ aktarılmaktadır. Taliplerden üstad ve döşek hakkı alındığı ve öz kurbanı veren talipten 110 para üstad hakkı, 7 para döşek hakkı alındığı⁵⁰⁸ zikredilmektedir.

Musahiplik cemi yapılırken kurban kesildiği⁵⁰⁹, dört kapısı tamam olmayanın, kurbanın kellesinden yiyemeyeceği⁵¹⁰ belirtilmekte ve kurban duasının “Kurban-ı Halil, ferman-ı celil, can-ı İsmail, yetirdi Cebrail, peyk Sultan Allahu ekber, la ilahe illallah vallahü ekber, Allahu ekber ve lillahül hamd”⁵¹¹ şeklinde olduğu dile getirilmektedir.

Hız. Eyüp Peygamber’in hanımı Rahime Hatun’un yedi güvercini kurban edip kırklar nazarına getirip yedikleri⁵¹² ve sofunun başka kadınlara bakarsa ceza olarak doksan dokuz tarik vurulacağı ve üç kurban alınacağı⁵¹³ Buyruk’ta geçmektedir.

Alevî toplumunun şehirlere dağılmasından ötürü eskisi gibi rahat kurban kesemedikleri, toplanıp görüşebilmek için valiliğe “toplumumuzu bir araya getirip kurban, kuzu keseceğiz, sizlerin de buraya iştirak etmesini istiyoruz” şeklinde bilgilendirme yaptıkları⁵¹⁴, on iki hizmetten olan Kurbançı’nın kurbanları kesip, yüzüp, pişirdiği⁵¹⁵, bir Alevînin gerçek Alevî olabilmesi için ikrar verip kurban

⁵⁰⁶ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 60.

⁵⁰⁷ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 73.

⁵⁰⁸ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 74.

⁵⁰⁹ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 82-83.

⁵¹⁰ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 92.

⁵¹¹ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 99.

⁵¹² Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 149.

⁵¹³ Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 174; ayrıca bkz. Bozkurt, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 106.

⁵¹⁴ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 45.

⁵¹⁵ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 87.

kesmesi gerektiği⁵¹⁶ dedelerin söylemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Devamında Musahip bağlayacakları zaman kurban kesme durumu olmayan için dedenin “Cebrail getirin” diyerek horoz kurban ettiklerinden⁵¹⁷, dede ve seçilen on ikilerin kararının bağlayıcı olduğu, kararlarına uymayanların daha ceme katılamayacağı, kurban kesemeyeceği ve kurbanının yenmeyeceğinden⁵¹⁸, Abdal Musa kurbanı, muharrem kurbanı, Hızır kurbanı, Nevruz kurbanı gibi kurban çeşitleri olduğundan⁵¹⁹ bahsedilmektedir.

Çelebilerin yılda bir Erbaa kasabasına geldiği ve onlar için kurban kesip, huzurlarında naz-niyazda bulundukları⁵²⁰, dedelerin musahip kurbanlarında mutlaka bulundukları⁵²¹ ve Birlik kurbanı, Abdal Musa kurbanı, görgü kurbanı bittikten sonra herkesin şahsi kurbanını kestiği⁵²² aktarılmakta, Alevî bir kişinin dört kapısının mevcut olması gerektiği, dört kapısıyla beraber senede bir defa tercüman kurbanını kesmesi gerektiği⁵²³, musahiplikte ikrar verince çift başına bir kurbanın kesildiği⁵²⁴ ve ikrarlıların musahiplerin kurbanlarından yiyemediği⁵²⁵ belirtilmektedir.

Yöre çalışmalarına baktığımızda Amasya yöresinde kurban kesmenin, tıpkı sünni kesimde olduğu gibi herkes için zorunlu olmadığına, sadece gücü yeten kimselerin bu ibadeti yerine getireceğine inanıldığı⁵²⁶ ve kurban kesiminin belirli bir ritüelinin olduğu görülmektedir. Amasya yöresinde kurban kesme ritüeli şöyle gerçekleştirilmektedir:

Kesilecek olan kurban cem meydanına getirilir, su ve tuz verildikten sonra kurbanın başında duran dede, besmele çeker, ardından “Ben, yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben, ortak koşanlardan değilim.” mealindeki En’am suresi 79. ayeti ve “De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm, hep alemlerin Rabb’i Allah içindir, O’nun ortağı yoktur, bana böyle emrolundu ve ben, Müslümanların ilkiyim.” mealindeki En’am suresi 162-163. ayetlerini okur ve “Allah Allah kurban-ı Halil, ferman-ı celil, kebş-i İsmail, peyiğ-i Cebrail, havale erenlere er hak Muhammed Ali kabul eyleye, dünyada kurban, ahirette Burak eyleye. Kafasına kalkan belasına bekçi ola, kazancı gür nasibi bol ola,

⁵¹⁶ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 101.

⁵¹⁷ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 110.

⁵¹⁸ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 206.

⁵¹⁹ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 228.

⁵²⁰ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 232.

⁵²¹ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 233.

⁵²² Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 255.

⁵²³ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 299.

⁵²⁴ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 339.

⁵²⁵ Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 339; ayrıca bkz. Aydın, *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*, 38, 98, 110, 207, 228, 229, 232, 263, 266.

⁵²⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 251.

dertlerine derman gönüllerine iman hastalarına şifa dertlerine deva ihsan eyleye, Allah görünür görünmez bilinir bilinmez gelmiş gelecek kazalardan belalardan düşman şerrinden hıfzı himaye eyleye, er Hak Muhammed Ali kabul eyleye lillahil-Fatiha” diyerek duasını yapar, arkasından da daha önce abdest almış olan ve cem’de on iki hizmetten birini yerine getiren kurbanı tarafından başı kible yönüne çevrilerek getirilen tekbirlerle kurban tıglanır. Burada kurban kanının gelişigüzel bir şekilde akmasını önlemek için de daha önce bir kuyu kazılır ve kanın oraya akması sağlanır. Kurbanın kesilirken incitilmemesi için özel bir çaba sarfedilir. Önce derisi yüzülen kurbanın kemikleri kırılmadan ve ezilmeden ayrılır. Kesildikten sonra eti pişirilir ve cem ayinine katılan herkes tarafından yenir. Yendikten sonra ise, kemikleri eksiksiz olarak toplanıp bir araya getirilerek usulüne göre yakın bir yere gömülür ve kurban törenine katılanların kurban sahiplerine ya da geleneksel ifadesiyle lokma dağıtanlara “Allah kabul etsin/ Hak Muhammed Ali kabul etsin” demesiyle kurban ritüeli sona erer.⁵²⁷

Tokat yöresinde kurban tıglaması yani kesilmesi şu şekilde yapılmaktadır:

Kurban edilecek hayvana önce tuz ve su verilir. Daha sonra hayvana abdest aldırılır. – bu abdest elin ıslatılarak hayvanın ayaklarını dizlerinden aşağıya sıvazlamak ve kuyruğunu kaldırarak su serpmek şeklindedir- Bunun üzerine Dede besmele çekip “Allahu ekber Allahu ekber lailahe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahi’l- hamd” şeklinde 3 defa tekbir getirip, Kur’an’dan kurbanla ilgili ayetleri⁵²⁸ okuduktan sonra kurban duası yapar. Genellikle “lâ feta illa Ali ve la seyfe illa Zülfikar” denilerek şu dua yapılır:

Ferman-ı Celil, kurban-ı Halil itaat-ı İsmail, delil-i Cebail, Şefaât-ı Nebi, kerem-i veli, himmet-i pir ola. Kurbanımız kabul ola, dergah-ı Hakk’a yazılmış ola, hayır niyetlerimiz kabul ola, muratlar hasıl ola, dünyada kurban, ahirette Burak ola, dil bizden, nefes pirden ola, kurban sahipleri kurbanlarından şefaât bula, münkir münafık mat ola, muhibban-ı Ehl-i Beyt şâd ola, kurbanımız kazaları, belaları, afetleri defetmiş ola.

Dedenin duasından sonra hayvan sağ ön ayağı serbest kalacak şekilde – genelde kibleye doğru- yatırılır. Daha önce abdest almış olan Kurbanı tarafından kurban başı kibleye çevrili bir şekilde tekbirler eşliğinde tıglanır.⁵²⁹

Tokat yöresinde kurban kesilirken mutlaka tekbirlenmesi gerektiği konusunda aşırı vurgu yapıldığı, bunun sebebinin de Alevîlerin tekbirsiz-besmelesiz kurban kestikleri yönündeki yaygın ve yanlış kanaatin olduğu⁵³⁰ aktarılmaktadır.

Sivas yöresinde de Tokat yöresine benzer bir ritüel yapıldığı, farklı olarak kurbana su ve tuz verildikten sonra hayvanın işaret vermesini bekledikleri (işeme, meleme vb.)⁵³¹ belirtilmektedir.

Kesilen kurbanları herkesin yiyemeyeceği, herkesin kestiği kurbanın da yenilmeyeceği ki düşkünlerin kesilen kurbanlardan yiyemeyecekleri gibi,

⁵²⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 251-252.

⁵²⁸ Kurbanla ilgili genellikle En’am suresinin 79, 162-163. ayetleri okunmakla beraber; ayrıca Saffat suresinin 103, İsra suresinin 111. Ayeti, Hacc suresinin 27, 34-37. ayetleri ile Kevser suresi de okunabilmektedir.

⁵²⁹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 334-335.

⁵³⁰ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 335.

⁵³¹ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 234.

düşkünler tarafından kesilen -düşkünlük kaldırma kurbanı hariç- kurbanların da başkalarınca yenmeyeceği⁵³² ifade edilmektedir.

Alan araştırma eserlerine baktığımız zaman kurban ibadetinin içeri ve dışarı olarak ikiye ayrıldığı ve bunun da içerisinde çeşitlere bölündüğünü görmekteyiz. İçeri kurbanları tabiri cem ayinlerinde kesilen kurbanlar için kullanılırken; dışarı kurbanları tabiri de cem ayinleri dışında kesilen kurbanlar için kullanılmaktadır.⁵³³ Ayrıca Alevîlikteki kurban ibadetinin çok az İslâm unsurları içerdiği, ziyadesiyle eski Türk kültüründeki pratik ve inançların İslâmî kılıf altında yaşatıldığı⁵³⁴ aktarılmaktadır.

Kul Himmet'in, şiirlerinde yer verdiği Pîr'e varmak ifadesiyle Hz. Ali'ye olan sevgisinden, Allah'a olan aşkından ya da mürşid aşkıdan bahsediyor olması muhtemeldir. Ancak Buyruk'taki ifadelerle birlikte değerlendirecek olursak, Kul Himmet'in burada tarikattaki pirden bahsettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Buyruk'ta bir sofunun pirine karşı herhangi bir olumsuz davranış sergilemesi -ki pirin atına binmesi, kılıcını kuşanması, seccadesinin üzerine oturması gibi davranışlar olumsuz sayılmakta- sonucu sofunun suç işlemiş olduğu ve kurban kesmek ile cezalandırıldığı görülmektedir.

Yaygın İslâm anlayışında kurban edilecek olan varlıklarda bazı özellikler aranır. Bu varlıklar canlı olmanın yanında küçük ya da büyük baş olmalıdır. Ancak Alevî toplumunda ise durum biraz farklılık arz etmektedir. Çünkü Alevîlerde kurban canlı ve cansız olabilmekle birlikte tavuk, horoz gibi hayvanlarında kurban olarak sayıldığı ve kesildiği görülmektedir.

Kurban Allah rızasını kazanmak için kesilir. Ancak Alevîlerin uygulamalarında talibin başından börtü düşerse bir tavuk boğazlayıp kaldırması gerektiği, pirin kisveti düşerse bir koyun kurban etmesi gerektiği, rehberin börtü düşerse bir keçi kurban etmesi gerektiği gibi ifadeler yer almakta ki bu da yaygın İslâm anlayışına ters düşmektedir.

Alevîlikte dört kapı vardır. Bunlar şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Bu kapılar kişide tamam olması gerektiği, eksik olursa kurbanın kellesinden

⁵³² Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 335.

⁵³³ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 348; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 332; Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 232.

⁵³⁴ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 235.

yyemeyeceği inancı söz konusu edilmektedir. Bu da bize kurbanın kellesinden pay alabilmenin bir üstünlük veya kemalat belirtisi olduğunu göstermektedir.

Kurban çeşitlerine geçmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır. Alevî Bektâşî Klasikleri'nde kurban çeşitleri adına sadece Hızır- İlyas Kurbanı ile ilgili bir bilgi söz konusudur. Diğer kurban çeşitleri ise genellikle yöre araştırmalarında karşımıza çıkan kurban çeşitleridir.

A. Kurban Bayramı Kurbanı

Kurban bayramında kesilen kurbandır. Amasya yöresinde özellikle şehir merkezleri ile merkezlere yakın köylerde bu kurbanın kesildiği görülmekle birlikte bölgede bazı köylerde yaygın olmadığı⁵³⁵ ifade edilmektedir. Kurban etinin yaygın İslâm anlayışındaki gibi bir bölümünün komşulara, bir kısmının fakirlere ve diğer bir kısmının ise, kesen kişinin evine verildiği⁵³⁶ belirtilmektedir.

Tokat yöresinde Kurban bayramı kurbanı, dışarı kurbanı olarak sayılmaktadır.⁵³⁷ Alevîlerde yaygın olmamakla beraber bölgede gücü yeten Alevîlerin hemen hemen hepsinin bu kurbanı kestiği gözlenmektedir.⁵³⁸ Adıyaman Alevîlerinin de, hem kurban bayramı günü hem de ramazan bayramı günü cem erkanı tertip ettikleri ve cemde kurban kesip taliplere ikram ettikleri⁵³⁹ aktarılmaktadır.

B. Muharrem Kurbanı

Muharrem orucu sonrası kesilen kurbandır. Muharrem Kurbanının on iki sene boyunca on iki günlük muharrem ayı orucunu tutan kişilerin kestiği⁵⁴⁰ rivayet edilmekte, Amasya bölgesinde Muharrem kurbanına çok değer verildiği, zira diğer kurbanlara katılmayan ya da gücü yetmediği için katılamayan ailelerin, bu kurbana muhakkak katılmaya çalıştıkları⁵⁴¹ belirtilmektedir. Amasya yöresinde bu kurbanı bazı ailelerin tek başlarına kesebildikleri⁵⁴² ifade edilirken; Tokat

⁵³⁵ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249.

⁵³⁶ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249.

⁵³⁷ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 333.

⁵³⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 333; ayrıca bkz. Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 234.

⁵³⁹ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 117.

⁵⁴⁰ Aydın, *Dedeler Alevîliği Anlatıyor*, 93.

⁵⁴¹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 248-249.

⁵⁴² Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 248.

yöresinde cem ayinindeki bütün canların katılımıyla alınıp kesildiği⁵⁴³ görülmektedir.

Muharrem Kurbanı'nın Kerbela'da İmam Zeynel'in sağ kalması ve dolayısıyla Ehl-i Beyt soyunun devamına şükür niyetiyle kesildiği⁵⁴⁴, Muharrem orucunu 12 gün tutup, sonunda kurban kesilince Muharrem'in 15'e tamamlanmış olacağına inanıldığı⁵⁴⁵ vurgulanmaktadır.

C. Hızır İlyas Kurbanı

Alevîlerde "Hızır- İlyas Kurbanı" olduğu ve bu kurbanın "yaşanan sevinçli bir olayın ya da bir dileğin yerine gelmiş olması anısına Mayıs ayının altıncı günü yapılan tören ve bu tören gereği tıglanan kurban" anlamına geldiği⁵⁴⁶ belirtilmektedir.

Hızır orucu süresince kurban kesilmediği⁵⁴⁷, Hızır orucu sonrasında yapılan Hızır ceminde kesildiği, bu kurbanın da yine bütün canların imkanları ölçüsünde katılımlarıyla alındığı ve cemde topluca yendiği⁵⁴⁸ zikredilmektedir.

Amasya bölgesinde 6 Mayıs Hidrellez gününde mezarlıklara gidilerek kurban kesildiği, ayrıca 21 Mart tarihinde de Nevruz kurbanı kesildiği ki Nevruz,

⁵⁴³ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 333.

⁵⁴⁴ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 333.

⁵⁴⁵ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 333; ayrıca bkz. Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 232.

⁵⁴⁶ Müslüm, *Hızırname*, 28. Kurban ibadeti için yapılan diğer alan çalışmaları için ayrıca bkz. Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritüellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 63-66; Harun Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 128-132; Lokman Kılavuz, *Çat Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 51-54; İbrahim Gökdemir, *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 56-59; Sinan Yokuş, *Hafik Yöresinde Alevî Kültürü İle İnançları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 85-97; Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2005), 144-146; Fatih Bilgin, *Tercan Yöresi Alevîliği* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 72-74; Talip Tuğrul, *Tunceli Alevîliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Salık Ocağı Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 112-115; Erdal Yıldırım, *Tunceli Alevîliği* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 199-201; Metin Kılıç, *Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 62-65; Coşkun Kökel, *Eskişehir İli, Alevî-Bektâşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2004), 88.

⁵⁴⁷ Aydın, *Dedeler Alevîliği Anlatıyor*, 57.

⁵⁴⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 333.

yörede hem Hz. Ali'nin doğum günü hem de baharın başlangıcı olarak kabul edildiğinden dolayı heyecan ve mutlulukla kutlandığı⁵⁴⁹ ifade edilmektedir.

D. Abdal Musa (Birlik) Kurbanı

Yılda bir kez kış ayları girerken (Ekim-Kasım gibi) her çeşit kaza ve belayı defetmek amacıyla, dedenin öncülük etmesi neticesinde bütün köylülerin katılımıyla ortak bir şekilde kesilir, burada herkes birbirinden sorulup helalleşilir, küskün olanlar barıştırılır ve kurban eti, yapılan cemin arkasından toplu halde yenilir. Bu kurban, özellikle ayrılıkların, problemlerin olmadığı köylerde kesilir.⁵⁵⁰

Tokat yöresinde bereket kurbanı olarak da adlandırılmakta olup tohumlar ekilmeden önce ekilişlerin bereketli olması için kesildiği, ayrıca kaza ve belalardan korunma amacı ile de kesildiği⁵⁵¹ rivayet edilmektedir.

E. Görgü- İkrar Kurbanı

Geleneksel Anadolu Alevîliğinde talibin, rehberden ya da mürşitten gerekli dini eğitimleri aldıktan sonra yola kabul edilmesinin nişanesi olarak, bu yolun kendisine hayırlar getirmesi niyetiyle kesmesi gereken kurban⁵⁵² olarak tanımlanmakla birlikte topluluk içinden, yılda bir kez pirine (dede) görülmeyi ve böylece toplum önünde temize çıkmayı isteyen kişinin cem töreninde kestirdiği kurban⁵⁵³ olarak da tanımlanmaktadır. Kurban, kişinin kendisi masrafları karşıladığı için şahıs kurbanı olarak da adlandırılır ve eti, törene katılan herkes tarafından toplu halde yenilir.⁵⁵⁴

Sivas yöresinde görgü kurbanı yola giren bir Alevî- Bektâşî'nin ilk giriş töreninde kesmesi gereken kurban⁵⁵⁵ olarak tanımlanmaktadır. Diğer yörelerde

⁵⁴⁹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 251.

⁵⁵⁰ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249.

⁵⁵¹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 333; ayrıca bkz. Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 232.

⁵⁵² Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*, 118.

⁵⁵³ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 332.

⁵⁵⁴ Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 332.

⁵⁵⁵ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 232.

görgü kurbanı olarak kesilen kurban, Sivas yöresinde “Yıl Kurbanı” adı altında ayrı bir çeşit olarak kesilmektedir.⁵⁵⁶

F. Musahip Kurbanı

Ahret kardeşliği olarak bilinen musahiplik bağının tesis edildiği cemde musahip olacak olan iki aile tarafından kesilir ve toplu halde ceme katılanlar tarafından eti yenir.⁵⁵⁷ Günümüzde musahiplik denilen geleneksel kurum çok zayıfladığı için haliyle bu kurbana fazla rastlanmamaktadır.⁵⁵⁸

G. Düşkün Kaldırma Kurbanı

İşlemiş olduğu bir suçtan dolayı dışlanarak cezalandırılan kişinin belli bir süre geçtikten sonra dede başta olmak üzere tüm köylüler tarafından tarikata dönmesine karar verilmesi neticesinde yapılan cemde kesilen kurbandır. Köy halkı tarafından eti toplu halde yenir.⁵⁵⁹ Düşkünlük kurumu eski geçerliliğini kaybettiği için bu kurbanın da fazla icra edilmediği görülmektedir.⁵⁶⁰

H. Dâr (Kabir) Kurbanı

Ölen bir kişinin arkasından genellikle öldüğü gün yakınları tarafından icra edilen dârdan indirme ayininde kesilen kurbandır. Bu kurban bölgede bazı köylerde ölünün mezarı kapanmadan, ölenin başucunda kesilir. Böylece ölen kişi için herkesten rızalık alınarak herkesin ona hakkını helal etmesi hedeflenir. Bu ritüel, Amasya bölgesinde yaygın olarak görülen bir kurban çeşididir.⁵⁶¹

I. Adak Kurbanı

Tutulan bir dileğin gerçekleşmesi için adanan kurbanın, dilek gerçekleştikten sonra kesilmesidir. Adak kurbanının, Amasya bölgesinde çok

⁵⁵⁶ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 232.

⁵⁵⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 332.

⁵⁵⁸ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 332. / Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 233.

⁵⁵⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249-250; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 332. / Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 233.

⁵⁶⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 249-250.

⁵⁶¹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 250; ayrıca bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 332; Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, 233.

yaygın olarak icra edildiği; kaza geçirmiş veya bir hastalıktan kurtulmuş olanlar, çocukları askerden veya gurbetten dönmüş olanlar, üniversiteyi bitiren yada bitirdikten sonra bir işe yeni girmiş olanlar ve benzeri dilekler için çevredeki herhangi bir yatırı için söz verenler tarafından kesilen kurban olduğu⁵⁶² aktarılmaktadır. Bölgede yaygınlığının ne denli olduğu burnu kanayan bir kişi için bile kesilen kurbanlardan⁵⁶³ anlamamız mümkündür. Adak kurbanı, kişinin niyetine bağlı olup ne adamışsa o kesilir. Adak kurbanlarının kanlı ya da kansız olmak üzere iki çeşidi bulunur. Buna göre koyun, koç, horoz, tavuk ya da inek gibi hayvanlar kurban verilebileceği⁵⁶⁴ gibi, çörek yapılarak ya da bir elma verilerek bile bu ibadet yerine getirilebileceği⁵⁶⁵ vurgulanmaktadır. Adak sahibinin ile ailesinin kesilen hayvanın etinden kesinlikle yememesi gerektiği⁵⁶⁶ ve Adıyaman yöresinde adak adayan Alevîlerin, kurbanlarını kesmediklerinde günahkâr oldukları, Allah'ın verdiği nimetlere karşılık olarak kurban kesilmezse; o nimetlerin ellerinden alınacağına inanıldığı⁵⁶⁷ görülmektedir.

İ. Yağmur Duası Kurbanı

Kuraklığın olduğu zamanlarda yağmur duasına çıkıldığında kesilen kurbandır. Bu kurban da bütün canların katılımıyla alınır ve yağmur duasına çıkanlarca yenilir.⁵⁶⁸

J. Şükür Kurbanı

Adak olmaksızın, bir nimete kavuşan ya da şükür gerektirecek bir durumla karşılaşanlar tarafından kesilen bir kurbandır.⁵⁶⁹

⁵⁶² Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 250.

⁵⁶³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 250.

⁵⁶⁴ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 334; Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 250.

⁵⁶⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 250-251.

⁵⁶⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 250-251.

⁵⁶⁷ Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri*, 117.

⁵⁶⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 334.

⁵⁶⁹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 334.

SONUÇ

Toplum nezdinde Alevîler ibadet hayatından uzak, namazlarını kılmayan, oruçlarını tutmayan, zekatlarını vermeyen, hacca gitmeyen bir grup algısı içerisindeyler. Bu algı kısmen kasıtlı bir şekilde Alevî topluluğu ötekileştirme çabası olarak oluşturulmakta, kısmen de günümüz Alevîlerinin geçmişlerinden uzaklaşmalarından, sadece sözlü kültürle yetinip yazılı kaynaklarından faydalanmamalarından meydana gelmektedir.

Alevî-Bektâşî Klasikleri, Yedi Ulu Ozanlar'ın şiirler ve İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Alevîler için yazılı kaynak niteliği taşıyan muazzam eserlerdir. Bu eserlerde birçok konunun yanında ibadetlere de çokça yerde değinilmektedir. Araştırmamızın merkezine aldığımız bu eserler bize Alevî topluluğun geçmiş ile günümüz arasında ibadetlerin yaşanışı ve uygulanışı açısından ne derece bir değışim ve farklılaşma yaşadığının ipuçlarını vermektedir.

Araştırmamızda ibadetleri namaz, oruç, zekat, hac ve kurban olarak sınırlandırdık ve beş ana başlıkta değerlendirdik. Değerlendirmemize namaz ibadeti ile başladık ve gördük ki Alevî-Bektâşî Klasiklerinin birçoğunda ve birçok yerinde namaz ibadetine vurgu yapılmaktadır. Burada beş vakit namazdan, cenaze namazından, Cuma namazından, seferi namazından, nafîle namazdan, namaz kılmayanlardan bahsedilmektedir. Bu namazların uygulanış şekline baktığımız zaman ziyadesiyle yaygın İslâmî anlayış ile paralellik arz ettiğı görölmektedir. Ancak diğeri incelediğimiz eserlere baktığımızda ise yaygın İslâmî anlayışın dışına çıkıldığı ve Klasiklerde dahi yer almayan bir halka namazının varlığından söz edilmektedir ki Alevîlerin günümüzde en itibar ettiğı namazlardan birisidir.

İkinci bölümde oruç ibadetini araştırdık. Klasiklerde oruç ile ilgili genel ifadelerin çokça geçtiğı ancak özel olarak sadece bir yerde ramazan orucunu işaret eden ve farz olduğunu belirten bir bilginin var olduğunu gördük. Yaygın İslâm anlayışında da farz olan oruç Ramazan orucudur. Diğeri oruçlar ek sevap almak amacıyla tutulur. Alevîlerin ise Ramazan orucunun yanında Muharrem, Hızır, Hıdrellez, 48 Perşembe gibi çeşitli oruçları tuttıkları belirtilmektedir. Ayrıca Alevîlerin Muharrem orucunu ramazan orucundan daha üstün tuttıkları da ifadelerde geçmektedir.

Klasiklerde geçen ifadelerde haccın İslâmın şartlarından olduğu belirtilmekte ancak bazı ifadelerde batınî yorumlar olduğu görülmektedir. Yedi ulu ozanların bazı şiirlerinde ise vahdeti vücûd anlayışı ile karşılaşılmalıdır. Saha araştırmaları incelendiğinde batınî yorumların aktif olarak uygulamaya yansıdığı görülmektedir. Nitekim yöredeki bazı yerleri ziyaret etmenin hac ibadetini yerine getirmiş sayılması ve mürşidin gönlüne girmenin hac sayılması buna örnek olarak gösterilebilir. Hac konusunda batınî yorumun ve vahdeti vücûd anlayışının oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Zekat ile ilgili bölümümüzde, klasiklerde geçen ifadelerin zekat ibadetinin farz olduğu noktasında bize ışık tutmaktadır. Öyle ki zekatını vermeyenin yaptığı bütün amellerin boşa gideceği şeklindeki rivayet her şeyi açıklar niteliktedir. Ancak günümüz Alevîlerin zekat ibadeti tavırlarına baktığımız zaman klasiklerdeki ifadelerle pek uyuşmadıkları görülmektedir. Çünkü ziyadesiyle zekat vermediklerini belirtmenin yanında, gönüllerinden geldiği gibi yardımda bulunmanın daha önem arz ettiğini ve devlete verilen vergilerin zekat mahiyeti taşıdığını kabul etmektedirler.

Alevîlerde, kurban bayramında kesilen kurban, adak kurbanı, akika kurbanı ve şükür kurbanına ek olarak Muharrem kurbanı, Hızır İlyas kurbanı, Abdal Musa kurbanı, görgü-ikrar kurbanı, musahip kurbanı, düşkün kaldırma kurbanı, dâr kurbanı, yağmur duası kurbanı gibi kurbanlar da yer almaktadır. Bu kurban çeşitlerinden sadece Hızır-İlyas kurbanı Klasiklerde yer almaktadır. Klasiklerde kurban ibadeti ile ilgili geçen diğer ifadeler geneldir. Kurban kesmenin bir gereklilik olmadığı ve canı isteyen, gönlünden gelenlerin kurban ibadetini yerine getirdiği görülmektedir.

Sonuç olarak şunu belirtebiliriz ki Alevîler, ibadetler hakkında genel olarak bilgi sahibidirler. Ancak yaygın İslâm anlayışındaki farziyet gibi bir telakkileri pek yoktur. Gönüllerinden geldiğince ibadet etmenin makbul olduğu inancı günümüz Alevî toplumunun genel kabulüdür.

KAYNAKLAR

- Abdal, Kaygusuz. *Dil güşa*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Aksu, Hüsamettin. “Hurûfilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 408-412. İstanbul TDV Yayınları, 1998.
- Albayrak, Nurettin. “Kul Himmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 352. Ankara TDV Yayınları, 2002.
- Albayrak, Nurettin. “Pîr Sultan Abdal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 277-278. İstanbul TDV Yayınları, 2007.
- Albayrak, Nurettin. “Vîrânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 109-110. İstanbul TDV Yayınları, 2013.
- Anıl, Adile Yılmaz. “Şah İsmâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 256. İstanbul TDV Yayınları, 2010.
- Anonim. *Muhammed bin Hanefiyye Cengi*. çev. Ceyhun Ünlüer. Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Arabacı, Fazlı. *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*. Barış Kitap Basım Yayın, 2009.
- Aslanoğlu, İbrahim. *Kul Himmet Üstadım*. Can Yayınları, 2014.
- Aydın, Ayhan. *Dedeler Alevîliği Anlatıyor*. Kripto Basın Yayın, 2018.
- Aydınlı, Osman, ed. *Fütüvvetname-i Tarikat*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Azamat, Nihat. “Kaygusuz Abdal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 74-76. Ankara TDV Yayınları, 2002.
- Bilgin, Fatih. *Tercan Yöresi Alevîliği*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.
- Bozkurt, Fuat. *Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. Salon Yayınları, 2018.
- Bozkurt, İbrahim. “Günümüz Alevî Dedelerinin Eserlerine Göre Alevîlik”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Alevîliği*, 2. bs. Fakülte Kitabevi Yayınları, 2006.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. 3 c. İstanbul Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Büyükokutan, Aslı. “Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma”. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2005.

- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Çelebi, İlyas. “Hızır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 409-411. İstanbul TDV Yayınları, 1998.
- Çiçek, Murat. “Gürgentepe (Ordu) Yöresinde Yaşayan Alevilerde Dini Ve Sosyal Hayat”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007.
- Duran, Hamiye. ed. *Besmele Tefsiri*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Duran, Hamiye. *Velayetname*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Eğri, Osman, ed. *İlm-i Cavidan*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Eğri, Osman, ed. *Kitab-ı Cabbar Kulu*. 2. bs. Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Erdem, Muharrem. “Alevî- Bektâşî Menâkıbnamelerine Göre Alevîlik”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018.
- Erkal, Mehmet. “Zekat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 97-107. İstanbul TDV Yayınları, 2013.
- Erul, Bünyamin. “Vedâ Haccı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 590-591. İstanbul TDV Yayınları, 2012.
- Gökdemir, İbrahim. “Divriği İlçesinde Yaşayan Alevilerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Fuzuli Divanı*. 4. bs. İnkılap Kitabevi, 2000.
- Güç, Ahmet. “Kurban”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 433-435. Ankara TDV Yayınları, 2002.
- Günay, Hacı Mehmet. “Ramazan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 433-435. İstanbul TDV Yayınları, 2007.
- Gürer, Yunus. “Kuluncak’ta Yaşayan Alevîlerde Dini Hayat Ve Yaygın Halk İnanışları”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008.
- Harman, Ömer Faruk. “Hac”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 382-386. İstanbul TDV Yayınları, 1996.
- Hata’i, Şah İsmail. *Şah İsmail Hata’i Külliyyatı*. Kaknüs Yayınları, 2006.
- Kaplan, Doğan, ed. *Erkanname*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Kaplan, Doğan. *Şeyh Safî Buyruğu*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Karahan, Abdulkadir. “Fuzûlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 240-246. İstanbul TDV Yayınları, 1996.

- Kaya, Nevzat ve Nebi Bozkurt. “İstinsah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 369-371. İstanbul TDV Yayınları, 2001.
- Kılavuz, Lokman. *Çat Aleviliği*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Kılıç, Metin. “Vezirköprü İlçesi Güldere Ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dini İnanç Ve Yaşayışları”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Kirman, Aydın. “Yemînî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 420-421. İstanbul TDV Yayınları, 2013.
- Kollektif. *İlmihal 1. Cilt / İman ve İbadetler*. 18. bs. Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Kökel, Coşkun. “Eskişehir İli, Alevi-Bektaşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi”. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2004.
- Köker, Halit. “Afşin Yöresi Alevî Bektâşîlerin Dini İnanç Ve Ritüellerinin Tespit Ve Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018.
- Müslim, Ebu’l- Hüseyin Müslim b. el-Haccac . 3 c. İstanbul Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Müslüm, Seyyid Alizade Hasan b. *Hızırname*. ed. Baki Yaşa Altınok. Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed. 2 c. İstanbul Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Fütüvvetnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 264-265. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Hacı Bektâş-ı Velî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 455-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslâm Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Öz, Mustafa. “Muhammed b. Hanefîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30: 537-539. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Öz, Mustafa. “Ca’fer es-Sâdık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7: 1-3. İstanbul TDV Yayınları, 1993.

- Özbakır, Akın. “Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010.
- Öztelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*. 12. bs. Özgür Yayınları, 2016.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri*. 2. bs. Gece Kitaplığı, 2017.
- Söylemez, M. Mahfuz, ed. *Dastan-ı İbrahim Edhem Dastan-ı Fatıma Dastan-ı Hatun*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed. 4 c. İstanbul Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Tosun, Necdet. “Üveysilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tuğrul, Talip. “Tunceli Alevîliğinde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*. 2. bs. Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Üzüm, İlyas. “Nesîmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 5-6. İstanbul TDV Yayınları, 2007.
- Üzüm, İlyas. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2018
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay. *Seyyid Nesimi Divanı*. Can Yayınları, 2013.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay, ed. *Virani Divanı ve Risalesi*. Can Yayınları, 1998.
- Yaşaroğlu, Mehmet Kamil. “Namaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 350-357. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yemini. *Hazreti Ali'nin Faziletnamesi*. çev. Abbas Altınkaş. 12. bs. Can Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Erdal. “Tunceli Alevîliği”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.
- Yıldız, Harun. “Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf Ve Adetleri”. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Ali - Ali Öztürk - Mehmet Akkuş, ed. *Makalat*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

- Yitik, Ali İhsan. “Oruç”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33: 414-416. İstanbul TDV Yayınları, 2007.
- Yokuş, Sinan. “Hafik Yöresinde Alevi Kültürü İle İnançları”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ahmet GÜMÜŞ		
Doğum Yeri ve Yılı	Rize-1989		
Medeni Durumu	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi			
Öğrenim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lisans	2007	2011	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012	2019	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum	Başlama -		Ayrılma Yılı
Milli Eğitim Bakanlığı-Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği-RİZE	2011		Devam ediyor.
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar			
Aldığı Ödüller			
Diğer			
İletişim (eposta)	mollaahmed@hotmail.com		